

92-286

NCM Monumentenjaarboek

Boekmanstichting - Bibliotheek
Horengracht 415
1017 BF Amsterdam
Tel. 6243739

Wat is de NCM?

De NCM is een stichting die de krachten in de particuliere monumentenwereld wil bundelen. Enerzijds door het versterken van het onderling contact tussen de honderden organisaties die in ons land op het gebied van de monumentenbescherming werkzaam zijn en anderzijds door het laten klinken van een krachtige stem vanuit de particuliere organisaties in de richting van de overheid. De NCM houdt zich vooral bezig met zaken van algemene aard en van nationaal belang. De meer specifieke of lokale zaken worden doorgegeven aan aangesloten organisaties.

Jaarlijks wordt een Nationale Monumentenstudiedag georganiseerd. Daarnaast wordt gewerkt met studiebijeenkomsten en cursusdagen.

De NCM functioneert als het centrale informatiepunt over de activiteiten van de particuliere monumentenbescherming. De NCM kent geen individuele leden, maar wel een register van aangesloten organisaties die de doelstelling van de NCM onderschrijven en tot samenwerking bereid zijn. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om zich te abonneren op de uitgaven van de NCM en kent de NCM donateurs, die met een bijdrage het werk willen ondersteunen.

**De Stichting Nationale
Contactcommissie
Monumentenbescherming
is gevestigd in het Huis De Pinto
Sint Antoniesbreestraat 69
1011 HB Amsterdam
telefoon: 020-6277706
telefax: 020-6242536**

**Postbank: 29.66.786
Bank: ABN/AMRO 43.06.43.462**

Boekmanstichting - Bibliotheek

Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam

telefoon: ~~24 37 36~~ ~~24 37 37~~ ~~24 37 38~~ 24 37 39

De uitleentermijn bedraagt een maand. Mits tijdig
aangevraagd is verlenging met een maand moge-
lijk, tenzij de publikatie inmiddels is besproken.

De uitleentermijn is verstreken op:

--	--

351.853.1:353:352:72.025 (060.555)

92-286

NCM Monumentenjaarboek 1992

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

Amsterdam
ISBN 90-71107-25-6

Stichting Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming

JAMMER GENOEG BENT U NIET DE ENIGE MET BELANGSTELLING VOOR MONUMENTEN

Evenals u hebben ook houtworm, boktor en zwam een uitgesproken voorliefde voor ons nationaal monumentenbestand.

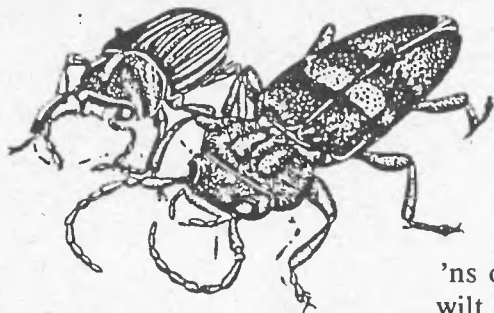
En waar uw belangstelling opbouwend is, gaan zij nogal afbrekend te werk.

Resultierend in schadeposten van miljoenen guldens. Voorkomen blijft daarom altijd goedkoper dan genezen.

Sterker nog: genezen is soms zelfs helemaal niet meer mogelijk.

Laat daarom een specialist van Rentokil bij u langs komen voor inspectie. De kosten van deze inspectie zijn nul komma nul, waar ook in Nederland.

Bovendien krijgt u meteen een serie

Links de houtworm, rechts de boktor. Samen veroorzaken ze voor miljoenen schade aan monumenten.

duidelijke tips over bescherming.

Vul de bon in en stuur 'm op. Ook als u eerst onze uitgebreide dokumentatie

'ns onder de loep wilt nemen.

RENTOKIL GRATIS INSPECTIE

- Wilt U mij bellen voor een gratis inspectie?
- Wilt u mij eerst dokumentatie zenden?

Naam: _____

Bedrijf: _____

Adres: _____

Postcode: _____ Plaats: _____

Telefoonnr.: _____

Opsturen aan rentokil, postbus 52, 2280 AB Rijswijk (Z.H.).
Telefoon: 070-3996564, fax 070-3191097.

VT VALENTIJN & VAN TRAA

- Bouwhistorisch onderzoek
- Bouwtechnisch advies
- Restauratie- en renovatiearchitectuur

Bouwhistorische beschrijvingen

- vm. Cavalleriekazerne a.d. Sarphatistraat te Amsterdam
- Koepelgevangenissen te Arnhem, Haarlem en Breda
- Arrondissementsrechtbanken te Middelburg en Roermond
- Onze Lieve Vrouwe-kerk te Veere
- Kantongerecht te Maastricht
- 'kleine' Eusebiuskerk te Arnhem
- WoltersNoordhoff-complex te Groningen
- pand Sprengers te Helmond
- inventarisatie/beschrijving gemeentelijke monumenten Helmond en Weert
- documentatie boerderijen te Grubbenvorst, St. Odiliënberg, Castenray, Poederoijen en Houten
- documentatie vm. watermolens te Renkum
- fort te Ellewoutsdijk
- fort Kijkuit te Kortenhoef
- Oude Schans op Texel

**Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739**

VT Nederland
VT Deutschland - GmbH

**W. Prinzenstraat 150 5701 BM Helmond
Postbus 3017 5700 JC Helmond**

Tel./fax. 04920 - 33749

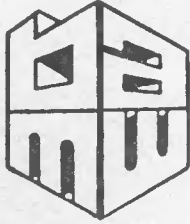
Bouwtechnisch onderzoek

- kasteel te Haamstede
- fort te Ellewoutsdijk
- Nieuwstad 36 te Zutphen
- Raad voor de Kinderbescherming te Breda
- woningen te Benedensas

Renovatie- en restauratie- architectuur

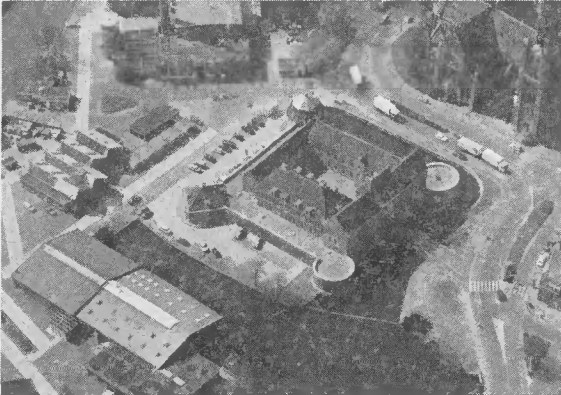
- restauratie fort Ellewoutsdijk
- restauratie Oude Schans op Texel
- restauratie woningen te Benedensas
- restauratie/verbouwing boerderij tot woonhuis te Helmond
- diverse verbouwings- en nieuwbouwwontwerpen
- BRD: restauratie woonhuizen te Potsdam (Holländisches Viertel)

- extern adviseur monumentencommissie Helmond
- participatie Facilitair Bureau Monumentenzorg

BOUW- EN AANNEMINGSMAATSCHAPPIJ "WOERDEN" B.V.

*"LID STICHTING VAKGROEP RESTAURATIE"
"HOOGSTAANDE" RESTAURATEURS-UTILITEITSPROJECTEN*

Kasteel anno 1410 - Woerden

winnaar wedstrijd
"BESTE BEDRIJFSIMAGO"
gehouden in 1991 onder
450 bouwbedrijven van de
hoofdgroep middenbedrijf
van het NVOB

Touwslagersweg 9, 3449 HX Woerden, Postbus 289, 3440 AG Woerden
Telefoon 03480 - 13125, Telefax 03480 - 22406

03480 - 13125
03480 - 22406
03480 - 13125
03480 - 22406

Inhoudsopgave

Voorwoord	pag. 6	Provincies	pag. 45
Particulier initiatief	pag. 7	Monumentenzorg op provinciale begrotingen	pag. 46
Algemene informatie NCM	pag. 8	Monumentenzorg in de provincies	pag. 48
Publikaties NCM	pag. 11	Gemeenten	pag. 55
Jaarverslag NCM 1991	pag. 12	Meerjarenprogramma	pag. 56
Overzicht bestuursorganisaties	pag. 19	Budgetreservering bij de RDMZ	pag. 56
Overzicht van de bij de NCM aangesloten organisaties	pag. 26	Monumentenverordening	pag. 58
Rijk	pag. 32	Tabel monumentenzorg in de gemeenten	pag. 58
Overzicht beschermde monumenten	pag. 33	Stads- en dorpsgezichten	pag. 86
Werkgelegenheid	pag. 34	Gemeenten met meer dan 100 monumenten	pag. 92
Monumentenzorg op rijksbegroting	pag. 35	Categorieën monumenten	pag. 93
Financiële regelingen	pag. 36	Kerken	pag. 94
Besluit Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten (BRRM)	pag. 36	Woonhuismonumenten	pag. 98
Toekenning subsidie, kanjerregeling	pag. 37	Monumenten van bedrijf en techniek	pag. 101
Stichting Nationaal Restauratiefonds	pag. 38	Historische buitenplaatsen	pag. 105
Fiscale aftrek restauratiekosten	pag. 40	Boerderijen	pag. 108
Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden	pag. 41	Molens	pag. 111
Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten (BROM)	pag. 42	Kastelen	pag. 114
Onderhoudssubsidie beschermde kerkgebouwen	pag. 43	Archeologie	pag. 117
Beschikking bijdragen achterstallig onderhoud historische parken, tuinen en buitenplaatsen	pag. 44	Varende monumenten	pag. 121
		Verdedigingswerken	pag. 124
		Nuttige adressen	pag. 126
		Bijlage	
		Monumentenwet 1988	pag. 129

Voorwoord

De monumentenzorg lijkt het afgelopen jaar als gemeentelijk beleidsterrein te zijn doorgebroken. Het aantal gemeentelijke monumentenverordeningen nam in 1991 toe van 257 tot 524. Daarmee heeft 81% van de gemeenten in ons land zich het instrumentarium verschaft waarmee een deel van de wettelijke monumententaken van het rijk kan worden overgenomen.

Ook het instellen van gemeentelijke monumentencommissies gaat in een rap tempo. Reeds 393 gemeenten hebben zich van een dergelijk college voorzien. Het merendeel van de gemeenten gaat nu zelf de restauratievergunningen verlenen, bepaalt de prioriteit voor de restauratiesubsidies, en moet bijvoorbeeld ook de subsidiabele kosten van restauratieprojecten bepalen. Geen eenvoudige taak. Dat de gemeenten zich daar zelf ook bewust van zijn, blijkt wel uit het feit dat aan het cursusprogramma 'Gemeentelijke monumentenzorg in de praktijk' een record-aantal van 1.200 cursisten deelnam.

Ook van de honderden particuliere monumentenorganisaties wordt een belangrijke bijdrage verwacht. Ten eerste hebben zij een belangrijke taak bij het stimuleren van de belangstelling van het publiek voor de monumenten en de monumentenzorg. Ten tweede kunnen zij de gemeente behulpzaam zijn bij het invullen van het gemeentelijk beleid. Bijvoorbeeld door het inbrengen van lokale cultuur-historische kennis en het participeren in

gemeentelijke monumentencommissies.

De provincie speelt een centrale rol bij de selectie uit de 165.000 objecten van jonge bouwkunst en de 650 stedenbouwkundige structuren en coördineert de voordrachten van de gemeenten tot bescherming hiervan. Dit alles gebeurt in nauwe samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg die zich met name als centraal kennisinstituut richt op zijn taken in het nieuwe bestel.

De rust blijft voorlopig nog uit in de monumentenzorg. Hopelijk kan het Monumentenjaarboek 1992 ook nu weer helpen om door de bomen het bos te blijven zien.

Particulier initiatief

Algemene informatie NCM

De Stichting Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming is in 1972 opgericht als een contactorgaan voor de particuliere monumentenbescherming. Er zijn in ons land meer dan 700 organisaties die zich op enigerlei wijze bezighouden met monumentenbescherming.

Taken van de NCM liggen op het terrein van de coördinatie, studie en onderzoek, de spreekbuisfunctie en de voorlichting. Het door de NCM te voeren beleid is nader uitgewerkt in het Beleidsplan 1987.

Bestuur en bureau

In het Bestuur zijn 12 organisaties vertegenwoordigd, de samenstelling ervan treft u hiernaast aan.

Sinds 1980 beschikt de NCM over een eigen bureau in het Huis De Pinto te Amsterdam. De samenstelling van het bureau is per 1 maart 1992 als volgt:

- E. R. van Brederode, directeur;
- Mevr. M. C. W. Haagen, secretariaat;
- Mevr. C. Krijl, drukwerken, projectassistentie;
- Mevr. A. M. Meerleveld, administratie;
- Mevr. I. A. Redeker-Boon, financiële administratie;
- Mevr. D. H. Scholt, Open Monumentendag, European Heritage Day;
- Drs. B. H. Verfürden, beleidszaken; per 1 april 1992 opgevolgd door J. W. van Beusekom.

Aangesloten organisaties

De NCM kent een register van aangesloten organisaties "die de doelstelling van de NCM onderschrijven en tot samenwerking bereid zijn". Per 1 maart 1992 zijn 320 organisaties rechtstreeks bij de NCM aangesloten. Daaronder is een aantal federaties zodat

indirect met een groter aantal een band bestaat. De aangesloten organisaties betalen een jaarlijkse bijdrage van minimaal f 50,—. Daarnaast kent de NCM abonnees (f 50,—) en donateurs (minimaal f 100,—). Een overzicht van de aangesloten organisaties treft u aan op pagina 26.

Samenstelling Bestuur NCM

Ere-voorzitter is Z.K.H. Prins Claus der Nederlanden

Voorzitter is de heer J. C. J. Lammers

Jhr. C. van Eysinga, vice-voorzitter

C. André de la Porte, secretaris - Vereniging Hendrick de Keyser

Drs. J. M. Hengeveld, penningmeester

Drs. A. L. L. M. Asselbergs - Stichting Federatie Monumentenwacht Nederland

Ir. J. Barkhof - Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB

B. J. M. Duimel - Landelijke Federatie Het Behouden Huis

Mr. ir. A. W. Hartman - Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting

Ir. E. P. L. Hessels - Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland

Drs. D. van Leeuwen - Bond Heemschut

Mevr. ir. A. P. Mazzola - Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond

Ing. A. van Sluiters - Stichting Menno van Coehoorn

Dr. ir. R. van de Waal - Vereniging De Hollandsche Molen

Drs. G. E. Hartman - Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland

Jhr. mr. R. E. W. van Weede - Nederlandse Kastelenstichting

Werkgroepen

Ter behandeling van bepaalde onderwerpen heeft de NCM werkgroepen ingesteld waarin ook externe deskundigen zitting hebben. Momenteel zijn er de volgende werkgroepen.

Werkgroep Boerderijen

De Werkgroep Boerderijen werd in 1978 opgericht als contactpunt en overlegorgaan voor het boerderijenbehoud in ons land en als adviesorgaan van de NCM. De boerderijen vormden een van de weinige categorieën monumenten waarvoor geen speciale particuliere organisaties bestonden. De werkgroep heeft in 1979 een rapport over de problemen met betrekking tot het boerderijenbehoud opgesteld en probeert sindsdien oplossingen te vinden voor de gesignaleerde knelpunten. In 1983 is in samenwerking met de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek (SHBO) een boerderij-inventarisatieproject gestart. De inventarisaties worden uitgevoerd door vrijwilligers, monumentenorganisaties en gemeenten. Doel is het stimuleren van boerderijen-inventarisaties omdat er onvoldoende inzicht bestaat in de aard en de omvang van het boerderijenbestand in ons land. De coördinatie van dit project berustte de eerste jaren bij de NCM, maar is nu overgedragen aan de SHBO. Voorts stimuleert de werkgroep de oprichting van provinciale boerderijstichtingen. De samenstelling van de Werkgroep Boerderijen is als volgt:

- Dr. ir. R. van de Waal, voorzitter - Stichting NCM
- E. R. van Brederode, secretaris - Stichting NCM
- Ing. L. Rijneveld - Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland
- Ir. G. J. M. Hoitink - Koninklijk Genootschap voor Landbouwwetenschap
- Drs. R. de Jong - Rijksdienst voor de Monumentenzorg
- Vacature - namens drie Centrale Landbouw Organisaties
- Ir. Th. A. J. Schiere - Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond
- Drs. ing. W. L. F. Rietbergen - Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB
- J. J. Schilstra - Vereniging Bond Heemschut

Ir. C. S. T. J. Huijts - Stichting Historisch Boerderijonderzoek

Ing. J. C. Spek - Architect

Ing. G. R. van Woudenberg - Nederlandse Vereniging voor Landelijk Eigendom

Mr. M. A. van Voorst van Beesd - Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting

J. Veen - Boerderijstichting Drenthe

P. A. Boot - Boerderijstichting Zeeland

Ir. T. S. Smith - Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Ir. J. H. G. Tuinte - Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Werkgroep Boerenerven

Over de inrichting van boerenerven in het verleden, de architectuur van een boerentuin en de beplanting die daar vroeger in voorkwam, is veel minder bekend dan van de historie van de boerderijen.

De Werkgroep Boerenerven is in 1988 opgericht om daar onderzoek naar te verrichten, de resten van redelijk authentieke erven op te sporen en vooral kennis uit te wisselen. In de werkgroep ontmoeten onder meer tuinarchitecten, fotografen, botanici, historici en publicisten elkaar. De samenstelling van de werkgroep is als volgt:

P. A. Bakker - Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland

Mevr. ir. G. J. Bierema - Vereniging Het Oversticht

Drs. P. A. de Boer, Stichting Informatiecentrum Volkscultuur

E. R. van Brederode - Stichting NCM

Mevr. C. Feger - fotograaf

Mevr. drs. C. van Groningen - Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Mevr. M. Heuff - fotograaf

P. Heukels - botanicus
Ir. C. S. T. J. Huyts - SHBO
T. van Lexmond - uitgever
R. Leopold - zaadteler
G. W. Smallegange - Advisering-communicatiebureau
Mevr. G. van Uffelen - Hortus Leiden
Mevr. J. Voorhorst - redacteur tijdschrift Oogst
H. de Vroome - Boerderijstichting Drenthe
J. A. Zoer - Openluchtmuseum Arnhem

Werkgroep Monument en Jeugd

Deze in 1983 ingestelde werkgroep adviseert de NCM bij het zoeken van mogelijkheden de jeugd meer bij de monumentenbescherming te betrekken.

De werkgroep heeft de volgende samenstelling:

E. R. van Brederode, voorzitter - Stichting NCM
Drs. B. H. Verfürden, secretaris - Stichting NCM
Mevrouw P. A. Hengeveld-Brand - Nederlandse Vereniging van Monumentenzorgers
Mevrouw drs. A. L. Jordens - Stichting Federatie Stichts Cultureel Erfgoed
Chr. Sueur - Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis
Mevrouw W. Meyer Ricard - Instituut voor Natuurbeschermingseducatie
W. Trieller - Wethouder Onderwijs gemeente Almere
Mevrouw A. van de Kieft - Amsterdams Historisch Museum
E. G. H. L. Kolen - onderwijs/heemkunde Noord-Brabant
Mevrouw I. Strouken - Informatiecentrum Volkscultuur
Mevrouw drs. M. J. Dolfijn - Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Coördinatie

De NCM coördineert en stimuleert de activiteiten van particuliere monumentenorganisaties. Het gaat de NCM daarbij om algemene zaken van nationaal belang.

Naast het mededelingenblad NCM-Nieuws geeft de NCM speciaal voor aangesloten organisaties een serie "Monumenten Memoranda" uit. Deze memoranda geven in beknopte vorm en eenvoudige uitvoering informatie over actuele en praktische onderwerpen.

Jaarlijks worden bijeenkomsten met de aangesloten organisaties georganiseerd. Daarnaast worden per provincie kadercursussen "Gemeentelijke Monumentenzorg" verzorgd, speciaal voor de aangesloten organisaties. Het bureau van de NCM is op de hoogte van de activiteiten van de verschillende organisaties en functioneert als centraal informatiepunt.

Studie en onderzoek

Het is een taak van de NCM de aandacht te vestigen op belangrijke algemene problemen in de monumentenzorg en het vinden van oplossingen daarvoor te bevorderen.

Dat geschiedt door het verzamelen van kennis en informatie, ondermeer via diverse jaarlijks te houden enquêtes, het stimuleren van onderzoek, het instellen van werkgroepen, het uitgeven van rapporten en brochures en het organiseren van studiedagen. Jaarlijks wordt een Nationale Monumentenstudiedag gehouden waar honderden vakgenoten elkaar treffen om over actuele problemen te discussiëren en aanbevelingen op te stellen.

Spreekbuisfunctie

De NCM is de centrale gesprekspartner voor de overheid over algemene monumentenzaken. De NCM draagt zorg voor een

goede communicatie met de verschillende overheden, het parlement, de pers en andere organisaties. Via deze kanalen worden bij voortduring de belangen van de monumentenzorg bepleit.

Met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (Het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) heeft een aantal keren per jaar een periodiek contact plaats. Ook met de provincies en met verwante organisaties bestaan regelmatig contacten.

Voorlichting

Het voorlichtingsbeleid is vooral gericht op verbreding van het maatschappelijk draagvlak voor de monumentenzorg. De NCM probeert de belangstelling voor monumenten en de bescherming daarvan in het algemeen te stimuleren en ondersteunt en adviseert de particuliere organisaties bij hun voorlichtingsactiviteiten. Het NCM-Nieuws is een belangrijk communicatiemiddel dat wordt toegezonden aan onder meer alle particuliere monumentenorganisaties en gemeenten. De NCM fungeert als centraal informatiepunt voor en over de particuliere monumentenbescherming. Als doelstelling voor het voorlichtingsbeleid gelden de volgende punten:

- Het stimuleren van een actief voorlichtingsbeleid bij de aangesloten organisaties, gericht op de verbetering van de belangstelling bij het Nederlandse publiek voor bescherming en behoud, en het maatschappelijk belang van historische gebouwde objecten en structuren;
- Indien nodig de aangesloten organisaties bij hun voorlichtingsactiviteiten op technisch en materieel gebied te ondersteunen;
- Aanvullend op bovenstaande punten een beleid te voeren gericht op algemene voorlichting over monumentenbescherming en de particuliere organisaties.

Voorlichting in de richting van bestuurders en ambtenaren van gemeenten, van particuliere organisaties en andere instellingen gebeurt sedert 1986 via het cursusprogramma "Monumentenzorg

in de praktijk" dat samen met het Nationaal Restauratiefonds en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt georganiseerd.

Documentatiecentrum

In het Huis De Pinto bevindt zich ook een documentatiecentrum voor de monumentenbescherming dat door de NCM wordt beheerd. De basis voor dit centrum is gelegd door de Stichting De Levende Stad. De collectie bevat boeken over de monumentenzorg in binnen- en buitenland en overheidsrapporten. Ook een 150-tal tijdschriften, zowel vakbladen als periodieken van particuliere monumentenorganisaties zijn hier ter inzage. Het documentatiecentrum kan tijdens kantooruren geraadpleegd worden.

Publikaties NCM

Cursusmap

- Gemeentelijke monumentenzorg in de praktijk. (vijfde geheel herziene druk) Volledig overzicht van alle aspecten van het gemeentelijk monumentenbeleid (ca. 400 pagina's losbladig). Inclusief verzendkosten
Te bestellen bij het Nationaal Restauratiefonds (03495-39439).

f 135,00

Brochures

- Gemeentelijke monumentenzorg op de rails? Een onderzoek naar de uitvoering van het monumentenbeleid door de gemeenten
- Monumentenaccommodatiegids - kerken Te gebruiken bij de organisatie van congressen en andere activiteiten (verzendkosten f 3,50)
- Restaureren, een heel karwei! Brochure over de verschillende restauratieambachten.

f 15,00

f 7,50

Verslagen Nationale Monumentenstudiedagen

- Monumenten: sentimenten van het post-industriële tijdperk *f* 14,50
- Verdediging van de historische kwaliteit, 1990 *f* 12,00
- Wonen met een geschiedenis, 1989 *f* 10,00
- Voorlichting en marketing in de monumentenzorg, 1988 *f* 10,00
- Behoud jonge bouwkunst, 1987 *f* 10,00

Jaarboek

- Monumentenjaarboek 1991 *f* 14,50

Lespakket

- Lespakket over Restauratieambacht met brochure, leskaarten en affiche (excl. verzendkosten *f* 5.00) *f* 11,00

Monumenten Memoranda

- Internationale organisaties, werkzaam in de monumentenzorg *f* 4,00
- Perscontacten *f* 4,00

Knipselkrant

Wekelijkse selectie van ± 100 knipsels over monumenten(zorg) uit landelijke, regionale en plaatselijke dagbladen. Abonnement *f* 10,00 per week, voor informatie: Afdeling Voorlichting van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, telefoon: 03404-83405.

Wijze van bestellen

Voor verzendkosten wordt, tenzij anders is vermeld, per uitgave *f* 3,50 in rekening gebracht. Bij bestelling van meerdere exemplaren worden de verzendkosten apart berekend. De uitgaven zijn telefonisch of schriftelijk te bestellen bij de NCM.

Jaarverslag NCM 1991

Bestuur en bureau

Het bestuurslid ir. H. Zeydner kwam in het verslagjaar plotseling te overlijden. Hij vertegenwoordigde in het bestuur de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland (VBMK). De heer Zeydner heeft zich vooral ingezet voor de invoering van een uniform rekenschema voor beheerders van monumentale kerkgebouwen en heeft een belangrijke rol gespeeld bij de restauratie en de onderhoudsplanning van de binnenstadskerken van de stad Utrecht. In het bestuur van de NCM is hij opgevolgd door de voorzitter van de VBMK, de heer drs. G.E. Hartman.

Als vertegenwoordiger van de Nederlandse Kastelenstichting werd de heer jhr. C. van Eysinga opgevolgd door de heer jhr. mr. R.E.W. van Weede. De heer Van Eysinga blijft op persoonlijke titel als vice-voorzitter deel uitmaken van het NCM bestuur.

Het bureau werd versterkt met de komst van mevrouw Christel Haagen als secretaresse.

De samenstelling van het bestuur en het bureau treft u aan op pagina 8.

Aangesloten organisaties

Bij de NCM waren per 1 maart 1992 320 organisaties aangesloten. Een overzicht van de aangesloten organisaties treft u aan op pagina 26 en volgend. Kadercursussen voor vertegenwoordigers van aangesloten organisaties werden in 1991 verzorgd in de provincies Noord- en Zuid-Holland. De cursus 'Gemeentelijke Monumentenzorg' is bedoeld voor mensen die actief zijn in particuliere organisaties en op lokaal niveau betrokken zijn (of zullen gaan raken) bij de gemeentelijke monumentenzorg, bijvoorbeeld als lid

van een gemeentelijke monumentencommissie. In vier avonden krijgen de cursisten een overzicht van de ontwikkeling van de monumentenzorg, de monumentenwet, de financiële regelingen, de taken en bevoegdheden van rijk, provincie, gemeente en de rol van particuliere organisaties. De cursus in Noord-Holland werd georganiseerd in samenwerking met de provinciale commissie van de Bond Heemschut en die in Zuid-Holland met het Zuidhollands Monumentenplatform.

Aandachtspunten

Bezuinigingen WVC

De monumentenwereld werd eind 1991 opgeschrikt door het voornemen van de minister van WVC vanaf 1993 extra te gaan bezuinigen op het monumentenbudget, naast de ruim 26 miljoen die met ingang van 1992 wordt bezuinigd door de stopzetting van de bijdrage van WVC in het Stadsvernieuwingsfonds. Het voornemen tot bezuinigen bleek uit de Adviesaanvraag Cultuurbeheer 1993-1996, die op 25 oktober ter advisering werd voorgelegd aan de Raad voor het Cultuurbeheer en andere organen, waaronder de NCM. Nog voordat de adviestermijn was verstreken werd aan de gemeenten al schriftelijk medegedeeld dat ten aanzien van de juist daarvoor bekendgemaakte restauratiebudgetten voor de jaren 1996 en 1997 met een vermindering van circa 6% rekening gehouden moest worden. In de reactie op deze adviesaanvraag schreef de NCM aan de minister hevig verontrust te zijn over de voorgenomen bezuinigingen waarvan een desastreuze uitwerking op de monumentenzorg wordt verwacht.

Ook in de richting van de Tweede Kamer en de pers werd de bezorgdheid geuit. De Tweede Kamer nam bij de behandeling van de begroting van WVC een motie aan, waarin de regering

werd gevraagd de bezuinigingen op te schorten tot na de behandeling van de Nota Cultuurbeheer in juni 1992 in de Tweede Kamer. In de protesten tegen de bezuinigingen voerde de NCM intensief overleg met verschillende landelijke monumentenorganisaties en andere instanties zoals de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Nationaal Restauratiefonds. Al eerder in het jaar had de NCM bij de minister en leden van de Tweede Kamer geprotesteerd tegen de voorgenomen bezuinigingen op het Stadsvernieuwingsfonds. De regering kon van dit voornemen niet door de Tweede Kamer worden afgehouden.

Subsidiëring particuliere organisaties

De NCM heeft wederom geprotesteerd tegen het onduidelijke beleid dat door de rijksoverheid wordt gevoerd ten aanzien van de subsidiëring van particuliere monumentenorganisaties. Het gaat hier om het begrotingsartikel waaruit bijdragen gegeven kunnen worden voor de apparaten en projecten van particuliere monumentenorganisaties. Deze subsidiepot, in de wandeling de 'Pot Oud' genoemd, neemt al jarenlang af in omvang en is ontoereikend voor een reële ondersteuning van het particulier initiatief. Ook de NCM verkeert daardoor in problemen. Weliswaar is er een structurele subsidie die momenteel circa 50% van het budget van de NCM dekt, maar deze bijdrage is al sinds zeven jaar niet verhoogd, terwijl de activiteiten van de NCM, mede op aandrang van WVC, in die periode sterk zijn toegenomen. Een aantal projecten komt daardoor niet van de grond. Ook andere organisaties worden, onder meer tengevolge van de decentralisatie van de monumentenzorg, met een toenemende werkdruk geconfronteerd. Meer steun van de rijksoverheid zou hier op zijn plaats zijn.

Landschap en cultuurhistorie

De cultuurhistorische waarden in het landschap dreigen onvoldoende aandacht te krijgen omdat deze liggen op het grensvlak van twee beleidsterreinen waar twee verschillende ministeries verantwoordelijk voor zijn met twee verschillende wetten. Een voorbeeld van verkokerd denken was terug te vinden in het beleidsvoornemen van de regering voor de Visie Landschap. In een brief aan de minister van WVC heeft de NCM de kritiek geuit dat in deze nota op geen enkele wijze de belangen van de cultuurhistorische waarden en monumenten in het landschap worden gediend en heeft ter verbetering daarvan een aantal wensen op tafel gelegd. De minister heeft geantwoord dat wederom in het interdepartementaal overleg een aantal aanbevelingen is gedaan om de cultuurhistorische aspecten de plaats te geven die zij verdienen, en af te wachten wat daarvan het resultaat zal zijn.

De NCM heeft ook als tijdelijk lid van de Commissie Landelijke Gebieden van de RARO inbreng gehad in het advies van deze adviesraad over de Visie Landschap. Om de krachten te bundelen van organisaties die zich vanuit verschillende invalshoeken bezighouden met de cultuurhistorische waarden in het landschap is het Platform Landschap en Cultuurhistorie opgericht waarin tien organisaties samenwerken, waaronder de NCM. Dit Platform bracht in 1991, met financiële steun van het Publicatiefonds van de NCM, de brochure "Het historische landschap... ook een zorg!" uit. Het platform is een initiatief van de Dr. A.A. Beekmanstichting, in het bestuur waarvan ook de NCM is vertegenwoordigd.

Activiteiten

Nationale Monumentenstudiedag

De Nationale Monumentenstudiedag werd in 1991 voor het eerst in de zeventienjarige geschiedenis in het buitenland gehouden, en wel in Antwerpen. De NCM organiseerde deze studiedag tezamen met de Koning Boudewijnstichting in België onder de intrigerende titel: 'Monumenten: sentimenten van het post-industriële tijdperk?'. In de ochtend werden de deelnemers in groepen per bus door het havengebied van Antwerpen geleid. Gidsen van de organisatie 'Stad aan de Stroom' confronteerden hen met de desolate toestand waarin delen van dit gebied verkeren, maar tegelijkertijd ook met de potenties die er aanwezig zijn. Het plenaire gedeelte van de dag vond plaats in de monumentale Opera van Antwerpen. De deelnemers werden hier verwelkomd door de heer A. Kinsbergen, Gouverneur van de provincie Antwerpen en voorzitter van de Koning Boudewijnstichting en de heer J.C.J. Lammers, voorzitter van de NCM. Vier sprekers werkten het thema van de dag in theoretische of meer praktische zin uit. Dit waren achtereenvolgens: Dr. B. Verschaffel, cultuurfilosoof, hoogleraar aan de EHSAL in Brussel en docent aan de Universitaire Instelling Antwerpen met de inleiding 'Monumenten, resten, herinneringen'; Dr. G. J. Ashworth, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen en directeur van de International School of Spatial Policy Studies over 'Van Industrieel erfgoed naar erfgoed-industrie', Drs. P. Nijhof, voorzitter van de Stichting FIEN en projectleider van het Monumenten Inventarisatie Project bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg over 'Waterbouwkundige monumenten in Nederland' en Dr. A. Loecx, verbonden aan de Katholieke Universiteit van Leuven, afdeling Architectuur, over het mijnpatrimonium in Belgisch Limburg.

De dag werd besloten met een forumdiscussie onder leiding van Prof. L.P. Suetens, voorzitter van het Bestuurscomité Bouwkundig Erfgoed van de Koning Boudewijnstichting.

Cursusprogramma "Monumentenzorg in de praktijk"

Voor de zesde achtereenvolgende keer werd in 1991 een uitgebreid cursusprogramma georganiseerd voor gemeenteambtenaren en andere personen die bij de gemeentelijke monumentenzorg betrokken zijn. Er werden vier verschillende cursussen georganiseerd op liefst 39 dagen en voor circa 1200 cursisten. Behalve de Introductiecursus en de cursus Communicatie & Financiën, die ook in eerdere jaren op het programma stonden, werden twee geheel nieuwe cursussen georganiseerd, een cursus Uitvoerende taken BRRM en een cursus Actualiteiten & Ontwikkelingen. De eerste werd mede naar aanleiding van een verzoek van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in zeer korte tijd ontwikkeld. De nieuwe gemeentelijke taken en bevoegdheden in het BRRM (vaststellen subsidieerbare restauratiekosten, begeleiden restauraties, financiële eindafrekening) kwamen de gemeenten koud op het dak vallen, zo stelde de VNG. Besloten werd daarop de inwerkingtreding van de desbetreffende artikelen in het BRRM uit te stellen en de gemeenten op de taken voor te bereiden via genoemde cursus, waaraan met name door de RDMZ een belangrijke bijdrage geleverd is. De belangstelling bleek nog veel groter dan was verwacht. Het geplande aantal dagen moest al in het voorjaar worden uitgebreid, terwijl in het najaar herhaling volgde. In totaal werden op 16 dagen 507 cursisten ondergebracht. In de cursus Actualiteiten & Ontwikkelingen passeerde wederom een aantal recente ontwikkelingen de revue. Belangrijk onderdeel was een uitvoerige toelichting op de voorgenomen selectie en registratie van jonge monumenten, zoals die in 1992 van start

gaat. Ook het provinciaal monumentenbeleid was een belangrijk thema. In veel provincies is dat beleid in 1991 onderhevig geweest aan belangrijke veranderingen. Verder kwamen interessante nieuwe faciliteiten van het Nationaal Restauratiefonds aan de orde evenals ontwikkelingen in het gemeentelijk monumentenbeleid, zoals de mogelijkheden van het uitbesteden van gemeentelijke taken. Vanwege de steeds specifieke inbreng vanuit de provincies werd de cursus in elke provinciehoofdstad gegeven.

In het verslagjaar verscheen de vijfde, geheel herziene druk van het Handboek Monumentenzorg in de praktijk. De redactie van het boek en de begeleiding van het cursusproject waren in handen van prof. dr. N.J.M. Nelissen, hoogleraar Bestuurswetenschappen aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. De uitwerking van het programma vond wederom plaats in de programmacommissie, waarin naast NCM, Nationaal Restauratiefonds en Rijksdienst voor de Monumentenzorg ook de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Ministerie van WVC en de Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden zitting hebben.

Cursussen Kerken

De NCM heeft in 1991 in samenwerking met de gezamenlijke kerken in ons land een cursus Openstelling Monumentale Kerkgebouwen georganiseerd. De bedoeling hiervan was de kerkbeheerders die besluiten hun kerkgebouw voor bezichtiging open te stellen praktische tips te geven voor de organisatie daarvan en hen voor te bereiden op problemen die zich daarbij kunnen voordoen. Als docenten van deze cursus traden vertegenwoordigers op van de Domkerk te Utrecht, de Sint Jans Kathedraal in Den Bosch en de provinciale VVV Noord-Brabant. De zeer geslaagde eendagscursus werd op vier plaatsen, verspreid over het land gegeven aan totaal 133 deelnemers. Eveneens gericht op kerkbeheerders was de cursus Kerkbeheer. Deze was ook in 1990 al een keer gegeven, in samenwerking met

de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland. Wegens de grote belangstelling is deze cursus in 1991 een keer herhaald. Voor beide cursussen is ook een uitgebreide documentatiemap uitgegeven.

Boerderijen

Vanuit de Werkgroep Boerenerven werd halverwege het verslagjaar een project gestart voor het inventariseren van (verdwenen) boerentuinen. Er werd een pamflet samengesteld waarin oudere boeren en boerinnen worden aangespoord een plattegrond te tekenen van hun eigen erf met huis en tuin, zoals deze er in de eerste helft van deze eeuw uitgezien heeft. Hierbij wordt gevraagd zoveel mogelijk details aan te geven. De pamfletten zijn in een grote oplage verspreid via landbouworganisaties, verenigingen van plattelandsvrouwen, historische verenigingen, tuinenclubs etc. Ook in de pers, met name in de landbouwbladen, werd veel aandacht aan deze actie besteed. Resultaat is dat de NCM inmiddels een groot aantal tekeningen van (verdwenen) boerentuinen heeft ontvangen, waaraan een schat aan informatie is te ontleen. Ook zijn vrijwilligers en historische verenigingen bezig in hun omgeving informatie over boerentuinen te verzamelen. Met de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek wordt overlegd hoe het binnengekomen materiaal het beste kan worden beheerd, geanalyseerd en aan nader onderzoek kan worden onderworpen. De bedoeling is dat zo een beter inzicht ontstaat in de historie van de boerenerven in ons land op basis waarvan adviezen kunnen worden gegeven over onderhoud, restauratie en reconstructie van boerenerven.

De Werkgroep Boerderijen kwam in 1991 tweemaal bijeen. De voorjaarsbijeenkomst met excursie werd in de Provincie Groningen gehouden vanwege het feit dat daar gewerkt werd aan de oprichting van een Boerderijstichting Groningen. In het voorjaar werd de oprichting van de Boerderijstichting Zuid-Holland een

feit, waarmee Nederland nu zeven provinciale boerderijstichtingen kent. De najaarsvergadering van de werkgroep werd in Amsterdam gehouden. Naast een uitwisseling van ervaringen van de verschillende boerderijstichtingen kwamen hier het boerentuinenproject en de oprichting van een toekomstige federatie van provinciale stichtingen aan de orde. De samenstelling van de werkgroepen voor Boerderijen en Boerenerven treft u aan op pagina 9 van dit Jaarboek.

Open Monumentendag

Op 14 september 1991 werd voor de vijfde keer de Open Monumentendag georganiseerd. Mevrouw drs. H. d'Ancona, minister van WVC, verrichtte de officiële opening in Gouda en stond stil bij dit lustrum. Vanwege het feit dat deze nationale opening was gecombineerd met de eerste opening van de European Heritage Days waren tien ambassadeurs van Europese landen en vertegenwoordigers van verschillende internationale organisaties aanwezig. In dit lustrumjaar werd in een record-aantal gemeenten aan de Open Monumentendag deelgenomen, namelijk in 433 gemeenten. Circa 4.000 monumenten waren speciaal opengesteld en circa 650.000 personen namen deel aan de dag. Naar de hoeveelheid deelnemers en het profiel van de bezoekers is een omvangrijk onderzoek ingesteld waarbij ook de onderzoeksgegevens uit eerdere jaren zijn betrokken. Dit onderzoek is in opdracht van de Stichting Open Monumentendag en in samenwerking met de Stichting NCM door een student van de Vakgroep Bestuurs- en Beleidswetenschappen van de Universiteit van Nijmegen uitgevoerd. De resultaten zullen medio 1992 worden gepubliceerd. In het kader van de communicatie met de plaatselijke comités werden door de stichting acht informatiebijeenkomsten, verspreid door het land, georganiseerd. Na het succesvolle boekje 'Bouwstijlen Herkennen', werd in 1991 een boekje 'Interieurstijlen' gepubliceerd.

Internationaal

In november 1991 bracht een grote delegatie van bestuurders van particuliere monumentenorganisaties uit Vlaanderen onder leiding van de Koning Boudewijnstichting een werkbezoek aan de NCM om de mogelijkheden van de oprichting van een Vlaamse contactcommissie voor monumentenbescherming te onderzoeken. Ook in november werd een driedaagse excursie georganiseerd voor (oud-)studenten van het Centre for the Conservation of Historic Towns and Buildings, een internationaal opleidingscentrum op het gebied van de monumentenzorg, dat is ondergebracht bij de Katholieke Universiteit van Leuven. Thema van de excursie was bescherming en behoud van jonge bouwkunst. Deelnemers waren afkomstig uit België, Frankrijk, Duitsland, Italië, Portugal, Brazilië en China.

In december werd een lezing verzorgd over cultuurhistorisch toerisme op een studiedag rond dit thema in Eupen (België). De dag was georganiseerd door de Executieve van de Duitstalige gemeenschap in België, in samenwerking met de VVV Oostkantons.

Veel internationale contacten werden vanuit het Huis De Pinto onderhouden in verband met het feit dat de NCM door de Raad van Europa was gevraagd de coördinatie van de European Heritage Days te verzorgen. In verband daarmee werden verschillende bezoeken aan Brussel en Straatsburg gebracht. Eind november 1991 werd de eerste conferentie voor de European Heritage Days in Straatsburg gehouden. De voorbereiding en het voorzitterschap daarvan werden door de NCM verzorgd.

Ook ten behoeve van ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) werden de nodige internationale contacten onderhouden. Zo werd bijvoorbeeld het Nederlands Comité op de vergadering van de Advisory Board in Parijs vertegenwoordigd. In het Huis De Pinto werden individuele bezoekers ontvangen uit België, Hongarije, Italië en Portugal.

Publiciteit

In 1991 werden door de NCM 15.762 krantenknipsels over monumenten verzameld. Een selectie hieruit wordt opgenomen in de wekelijkse knipselkrant die samen met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt uitgegeven. De Open Monumentendag leverde, zoals gebruikelijk, ook weer bijna 2.000 persartikelen op. De NCM zelf was in het nieuws met onder andere de acties tegen de bezuinigingen aan het eind van het jaar, de publiciteit rond de (inter)nationale Monumentenstudiedag, het project met de boerentuinen en de kerkencursussen.

Nieuwe Publikaties

In 1991 verschenen bij de NCM de volgende publikaties:

- Monumentenjaarboek;
- Monumenten: sentimenten van het post-industriële tijdperk?, een gezamenlijke uitgave met de Koning Boudewijnstichting;
- Complete herdruk van de cursusmap Gemeentelijke Monumentenzorg in de praktijk, een gezamenlijke uitgave met het Nationaal Restauratiefonds;
- Documentatiemappen voor de Kadercursussen in Noord-Holland en Zuid-Holland;
- Documentatiemap voor de Cursus Openstelling Monumentale Kerkgebouwen;
- Documentatiemap voor de Cursus Kerkbeheer;
- NCM-Nieuws (vier nummers);
- Knipselkrant Monumentenzorg, een gezamenlijke uitgave met de RDMZ (52 nummers).

Voorts voor de European Heritage Days:

- promotiefolder;
- Newsletters (twee nummers).

Voorts verschenen bij de Stichting Open Monumentendag:

- Open Monumentenkrant;
- Handboek;
- boekje Interieurstijlen;
- herdruk boekje Bouwstijlen Herkennen.

Vertegenwoordigingen

De NCM was in 1991 vertegenwoordigd in de volgende colleges:

- Stichting Open Monumentendag;
- Nederlands ICOMOS-Comité;
- Boekmanstichting;
- Dr. A.A. Beekmanstichting;
- Platform Landschap en Cultuurhistorie;
- Boerderijenstichtingen Drenthe, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland en Noord- Brabant;
- Jury Conservation Award;
- Stichting Nationaal Restauratie Centrum;
- Begeleidingscommissie onderzoek en congres Maritime Heritage;
- European Heritage Days;
- Begeleidingscommissie Onderzoek Rotterdam '20-'40;
- Commissie Landelijke Gebieden van de Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening;
- Werkgroep Geoplancursus Stedelijk Beheer.

Overzicht algemeen bestuursorganisaties NCM

Landelijke Federatie Het Behouden Huis

voorzitter: B. J. M. Duimel
secretaris/contactpersoon: mevrouw T. Chattellon-Helder

Doel:

bevorderen van het behoud van woonhuismonumenten in het belang van het leefbaar houden van de historische stads- en dorpskernen.

Activiteiten:

- * geen eigen huizenbezit, maar ondersteuning van de tientallen aangesloten restaurerende instellingen;
- * geven van algemene en individuele voorlichting;
- * functioneren als gesprekspartner voor haar leden bij de rijksoverheid;
- * studiebijeenkomsten voor aangesloten instellingen.

Adres:

de Laars 58, 1602 MS Enkhuizen
telefoon: 02280-14692.

Stichting Menno van Coehoorn

voorzitter: ing. A. van Sluiter
vice-voorzitter: J. Zielhuis
secretaris: ing. P. L. Mulder

Doel:

het bevorderen van de instandhouding van oude, buiten militair gebruik gestelde vestingwerken in ons land of elders (mits met een Nederlands verleden) als gedenktekenen van geschiedenis en kunst en als natuurmonumenten.

Activiteiten:

- * het verrichten van studiën;
- * het verzorgen van documentatie en publikaties;
- * het inventariseren van (overblijfselen van) voormalige vestingwerken en andere verdedigingswerken;
- * het bewerkstelligen van wettelijke bescherming;
- * het bevorderen van een passend gebruik, een goed beheer en onderhoud;
- * het geven van voorlichting en adviezen;
- * het organiseren van voordrachten en excursies.

Publikaties:

- * jaarboek
- * per jaar enkele „nieuwsbrieven”
- * atlassen van historische vestingwerken;
- * diverse andere publikaties.

Adres:

Anjelierenlaan 4, 2111 BP Aerdenhout
telefoon: 023-242547 (secretariaat).

NIROV

Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting

directeur/secretaris/contactpersoon: mr. ir. A W. Hartman
adjunct-directeur: drs. J. M. J. G. Zoontjens

Doel:

het bevorderen van een goede ruimtelijke ordening en een goede volkshuisvesting. Het bijeen brengen van personen en instellingen die werkzaam zijn op deze gebieden. Het versterken van de publieke belangstelling voor een goed leefmilieu.

Activiteiten:

- * het geven van voorlichting aan leden en niet-leden;
- * het instellen van werkgroepen;
- * het organiseren van studiedagen.

Publikaties:

- * het tweemaandelijks vakblad Stedebouw en Volkshuisvesting;
- * rapporten over gespecialiseerde onderwerpen (Zorgen om Monumenten; Ruimtelijke Ordening en Monumentenzorg).
- * maandelijks 'service-katern' in ROM, tijdschrift voor ruimtelijke ordening en milieubeheer.

Adres:

Mauritskade 21, Postbus 30833, 2500 GV 's-Gravenhage
telefoon: 070-3469652, fax: 070-3617422.

Vereniging Hendrick de Keyser

voorzitter: mr. P. M. van der Laan
secretaris: C. André de la Porte
directeur/contactpersoon: ing. W. Raue

Doel:

behoud van architectonisch of historisch belangrijke oude gebouwen in Nederland.

Activiteiten:

- * het verwerven van waardevolle oude gebouwen, onder meer woonhuizen en bedrijfspanden;
- * het op architectuur-historisch verantwoorde wijze restaureren van panden, waarbij grote aandacht wordt besteed aan het interieur;
- * het beheren en verhuren van haar panden. Deze worden niet verkocht;
- * excursies.

Publikaties

- * jaarverslag

Adres:

Huize van Brienen
Herengracht 284, 1016 BX Amsterdam
telefoon: 020-6249755.

Nederlandse Kastelenstichting

voorzitter: Jhr. mr. R.E.W. van Weede
directeur/contactpersoon: H. Mijsberg

Doel:

behoud van de in Nederland gelegen kastelen en historische landhuizen, welke van belang zijn uit het oogpunt van de monumentenzorg, natuurbescherming of landschapszorg.

Activiteiten:

- * bevorderen van de belangstelling voor en het bezoek aan kastelen door middel van voorlichting en publikaties;
- * verbreding van kennis over kastelen, ook op wetenschappelijk niveau;
- * contacten met andere kastelenorganisaties in binnen- en buitenland;
- * excursies;
- * reizende tentoonstelling.

Publikaties:

- * kwartaaltijdschrift "De Woonstede door de eeuwen heen", samen met de Belgische zustervereniging;
- * jaarlijks overzicht van opengestelde kastelen en een serie kastelengidsjes;
- * gids: Kastelen geschikt voor evenementen.

Adres:

Poortgebouw Huize Doorn
Langbroekerweg 10a, 3941 MT Doorn
telefoon bureau: 03430-16282 maandag en donderdag van 9.00 tot 16.00 uur.

KNOB

Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond

voorzitter: G. Heuff
secretaris: Ir. W. B. J. Polman
contactpersoon: mevrouw drs. M. E. de Haas

Doel:

het verzamelen en verspreiden van de kennis over musea, monumenten, architectuur, archeologie en archieven en het bevorderen van de belangstelling en de zorg hiervoor.

Activiteiten:

- * het organiseren van studiedagen om een bijdrage te leveren aan de analyse en oplossing van problemen op het gebied van cultuurbeleid;
- * aandacht voor behoud, monumentenzorg, architectuur en archeologie;
- * het instellen van werkgroepen;
- * het kritisch volgen en aanvullen van het monumenten- en cultuurbeleid van de overheid;
- * excursies;
- * secties met specifieke deskundigheid.

Publikaties:

- * 6 maal per jaar het Bulletin, dat al sinds 1901 het officiële orgaan van de Bond is;
- * het Repertorium betreffende Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, overzicht van belangrijke artikelen in vaktijdschriften, deel V recent verschenen.

Adres: Achter Sint Pieter 21
3512 HR Utrecht, telefoon: 030-321756.

Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland

voorzitter: dr. P. Winsemius
secretaris: ir. P. J. van Herwerden

Doel:

het behoud en beheer van natuurgebieden en landschappen met de zich daarin bevindende monumenten van geschiedenis en kunst. Dit geschiedt zowel omwille van de natuur zelf als ten behoeve van het geestelijk en lichamelijk welzijn van de mens. Natuurmonumenten wil het behoud en herstel van natuur en landschap bevorderen, evenals de zuiverheid van water, bodem en lucht en de bescherming van de stilte. Daarnaast bevordert zij het besef dat de mens hiervoor verantwoordelijk is.

Activiteiten

- * aankoop en beheer van natuurgebieden en de zich daarop bevindende gebouwen;
- * bemoeienissen bij de overheid, gericht op veiligstelling van natuur en landschap;
- * bezoekerscentra en informatiepunten;
- * wandelingen en excursies;
- * ledenbijeenkomsten en lezingen;
- * onderzoek ten behoeve van het terreinbeheer, enzovoort.

Publikaties:

- * tijdschrift Natuurbehoud (4 x per jaar);
- * handboek van alle Ned. natuurgebieden en wandel terreinen;
- * boeken, gidsen, wandelkaarten etc.

Adres:

Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland, telefoon: 035-62004.

De Hollandsche Molen

voorzitter: dr. ir. R. van de Waal
secretaris: mr. drs. R. H. L. Tegelaar
directeur: L. M. Endedijk.

Doel:

het bevorderen van de belangstelling voor en kennis van molens, het instandhouden en doen functioneren ervan en de zorg voor hun omgeving.

Activiteiten:

- * het geven van technische adviezen voor restauratie, het laten draaien van de molens en het verzorgen van hun directe omgeving;
- * het geven van voorlichting en het interesseren van een zo breed mogelijk publiek bij het molenbehoud;
- * het instandhouden van een eigen molenbezit. Dit zijn molens die een speciale plaats innemen in stad en landschap en waar niemand de verantwoording voor kon dragen;
- * het verlenen van bemiddeling bij het verkrijgen van financiële middelen wanneer restauraties dreigen te mislukken;
- * het levend houden van molens in samenwerking met het Gilde van Vrijwillige Molenaars;
- * jaarlijkse Nationale Molendag;
- * excursies;
- * lezingen.

Publikaties:

- * het kwartaalblad Molens.

Adres:

Sarphatistraat 634, 1018 AV Amsterdam
telefoon: 020-6238703
telefax: 020-6383319

Stichting Federatie Monumentenwacht Nederland

voorzitter: drs. A. L. L. M. Asselbergs
secretaris: ir. F. Prak
contactpersoon: mevrouw S. Kroonder-Kammenga.

Doel:

voorkomen van verval van historisch belangrijke gebouwen door het regelmatig uitvoeren van bouwkundige inspecties.

Activiteiten:

- * coördineren en ondersteunen van het werk van provinciale stichtingen monumentenwacht die zich bezighouden met het opstellen van inspectierapporten over de staat van onderhoud van aangemelde gebouwen en het herstellen van kleine gebreken;
- * stimuleren van een beter onderhoud van monumenten;
- * het geven van voorlichting.

Publikaties:

- * jaarverslagen;
- * folders;
- * tentoonstelling.

Adres:

Postbus 1130, 3800 BC Amersfoort
telefoon: 033-620912 (9.00 - 12.00 uur).

Bond Heemschut Vereniging tot bescherming van cultuurmonumenten in Nederland

voorzitter: J. Franssen
algemeen directeur: B. J. M. Duimel
directeur juridische en ruimtelijke zaken: drs. J. P. J. van der Haagen
voorlichter/eindredacteur: drs. J. Kämmerling.
hoofd van het bureau: drs. O. B. Helleman

Doel:

bescherming van de schoonheid en het historisch-ruimtelijk karakter van Nederland in het algemeen en van cultuurmonumenten in het bijzonder.

Activiteiten:

- * advisering en voorlichting inzake de bescherming van historisch waardevolle ruimtelijke objecten en structuren;
- * juridische acties ter bescherming van de historische ruimte;
- * bestudering van vraagstukken op het terrein van de monumentenbescherming in de ruimste zin van het woord;
- * ondersteuning van plaatselijke initiatieven op onder meer technisch en juridisch-planologisch gebied;
- * excursies en lezingen, zowel landelijk als regionaal.

Publikaties:

- * tijdschrift Heemschut;
- * folders, affiches, symposiumboek;
- * boeken Heemschut-serie
- * nota's
- * onderwijsjournaal.
- * jongerenbrochure Open Deur, samen met Stichting Open Monumentendag

Adres: Korenmetershuis, Nieuwezijds Kolk 28,
1012 PV Amsterdam, telefoon: 020-6225292, fax: 020-6240571.

ANWB

Koninklijke Nederlandse Toeristenbond

adjunct-hoofddirecteur: ir. J. Barkhof
contactpersoon: drs. ing. W. L. F. Rietbergen, afdeling
Belangenbehartiging/Recreatie-omgeving

Doel:

de vereniging heeft ten doel het behartigen van de belangen van haar leden op het gebied van recreatie, toerisme, verkeer en vervoer, alles in de meest uitgebreide zin van het woord. Bij het behartigen van deze belangen zal zij zich waar nodig mede inspannen voor het behoud en de verbetering van de kwaliteit van het milieu, alsmede van landschappelijke en cultuurhistorische waarden.

Activiteiten

Voor de kwaliteit van de recreatie in stad en land is het van groot belang, dat de buiten-omgeving voldoende gevarieerd is en niet wordt verwaarloosd. Een primaire taak van het behartigen van de belangen van natuur, landschap, monumenten en cultuur, is het bijdragen aan de instandhouding en totstandkoming van een zo groot mogelijke diversiteit aan kwalitatief goede recreatie- en toeristenmilieus teneinde een optimale keuzevrijheid van vrijetijdsbesteding in de openlucht te waarborgen. Deskundigen van de Sectie Recreatie-Omgeving beoordelen dan ook de ontwikkelingen op het gebied van het bouwkundig cultuurhistorisch bezit, de particuliere natuurgebieden en het gevarieerd landschap in ons land. Overheid en organisaties worden gestimuleerd bij het beleid aan deze waarden aandacht te besteden.

Via voorlichting en educatie worden ANWB-leden benaderd over de mogelijkheden en beperkingen van natuur, landschap, monumenten en cultuur. Specifieke aandacht wordt gegeven aan

het recreatief medegebruik en/of beleven van monumenten en het landelijk gebied.

Activiteiten op het gebied van monumentenbescherming in relatie tot recreatie en toerisme zijn voornamelijk gericht op het:

- * samenwerken met en ondersteunen van monumentenorganisaties;
- * adviseren over en becomingariëren van overheidsplannen;
- * activeren en ondersteunen van herstel van monumenten;
- * het stimuleren van de openstelling van monumenten voor het publiek;
- * doen verrichten van studies en organiseren van studiedagen;
- * aanbrengen van monumententekst- en informatieborden.

Publikaties:

- * artikelen in verschillende bondsbladen, met name Recreatie en Toerisme;
- * verslagen van studiedagen, brochures en andere uitgaven over speciale cultuurhistorische onderwerpen;
- * toeristische informatie over monumenten en cultuur;
- * uitgaven verkrijgbaar bij alle ANWB-kantoren.

Adres:

hoofdkantoor ANWB; Wassenaarseweg 220, Postbus 93200,
2509 BA 's-Gravenhage.

Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland

voorzitter: drs. G. E. Hartman
secretaris: mr. J. H. van der Veen
contactpersoon/secretariaat: mevr. T. de Haan

Doel:

bevorderen van een goed beheer en gebruik van monumentale kerkgebouwen en creëren van een breed maatschappelijk draagvlak voor deze zaak.

Activiteiten:

- * bevorderen van: goed beheer van kerkgebouwen, totstandkoming nationaal onderhoudsfonds, invoering uniform rekeningschema;
- * bevorderen van multifunctioneel gebruik: organiseren van studiedagen, opzetten kerkencircuit, informatie uitwisseling;
- * belangenbehartiging en steunpuntfunctie: overheidscontacten, videoproduktie;
- * betrokkenheid bij Accommodatiegids.

Publikaties:

- * nieuwsbrief (3 à 4 x per jaar);
- * rapporten: Beheer en gebruik van monumentale kerkgebouwen en Beheer en onderhoud van grote monumenten;
- * video 'Midden in de week en 's zondags ook'; promotievideo met als onderwerp multifunctioneel gebruik van kerken;
- * folder 'De kerk kan meer dan kerk zijn'. Deze folder kunnen kerkbeheerders gebruiken om de mogelijkheden van het kerkgebouw als ruimte voor activiteiten te stimuleren, en is uiteindelijk bedoeld voor potentiële huurders.
- * uniform rekeningschema, gebaseerd op het door de Generale Financiële Raad van de N.H. kerk geadviseerde rekeningschema en de door de S.M.R.A. ontwikkelde grootboekadministratie.

Adres:

Oosterweg 83, 9724 CG Groningen, telefoon: 050-183636, fax: 050-184103

Overzicht van de bij de NCM aangesloten organisaties

per 1-3-1991

Landelijk:

Ver. tot Beh. van Natuurmonumenten in Nederland	's-Graveland
St. Federatie Monumentenwacht Nederland	Amersfoort
Ver. Botterbehoud	Amersfoort
Bond Heemschut	Amsterdam
Ver. Hendrick de Keyser	Amsterdam
St. Archivisie	Amsterdam
Ver. De Hollandsche Molen	Amsterdam
Nederlandse Tuinenstichting	Amsterdam
Kon. Mij. tot Bevordering der Bouwkunst v. Ned. Arch.	Amsterdam
Land. Ver. tot Behoud v. Zeilend Bedrijfsvaartuig	Amsterdam
Ver. Het Eigendomsrecht	Amsterdam
St. Open Monumentendag	Amsterdam
St. Nationaal Restauratiecentrum	Amsterdam
St. RAAP	Amsterdam
St. Historisch Boerderij-onderzoek	Arnhem
ANWB	Den Haag
NIROV	Den Haag
Nederlandse Ver. van Monumentenzorgers	Den Haag
Ned. Jeugdbond v.d. bestudering v.d. geschiedenis	Den Haag
St. Recreatie	Den Haag
Ver. van Orgelbouwers in Nederland	Den Haag
Orde van Nederlandse Raadgevende Ingenieurs	Den Haag
St. Menno van Coehoorn	Den Haag
Nederlandse Kastelenstichting (NKS)	Doorn
Stichting Kastelen Documentatie	Doorn
Ver. van Kerkvoogdijen in de Ned. Herv. Kerk	Dordrecht

Landelijke Federatie Het Behouden Huis	Enkhuizen
Ver. van Beheerders v. Monumentale Kerkgebouwen	Groningen
St. Monumenten	Haaren
St. Federatie Industrieel Erfgoed Nederland	Haarlem
Stichting De Terebinth	Haren
St. tot Behoud van Particuliere Hist. Buitenplaatsen	Heerde
Stichting Nationaal Restauratiefonds	Hoewelaken
Het Gilde van Vrijwillige Molenaars	Huizen
St. voor de Nederlandse Archeologie	Leiden
De Nederlandse Gemalenstichting	Leiderdorp
Bouw- en Restauratiecomm. der Ned. Herv. Kerk	Leidschendam
Hist. Genootschap J. A. Leeghwater	Midden Beemster
Nederlandse Watertorenstichting	Nieuwerkerk a/d IJssel
Permanente Conf. v. d. Europese Stadsvern.	Nijmegen
St. Federatie Oud Nederlandse Vaartuigen	Obdam
Cuijpers Genootschap	Ohé en Laak
Zonnewijzerkring	Roden
Nederlands Architectuur Instituut	Rotterdam
Archeologische Werkgemeenschap Nederland	Schagen
St. Kerkelijk Kunstbezit in Nederland	Utrecht
St. Vakgroep Restauratie	Utrecht
Bomenstichting	Utrecht
Stichting Perceel	Utrecht
Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond	Utrecht
Vereniging van Ned. Particuliere Moleneigenaren	Veldhoven
Nederlandse Ver. van Molenmakers	Weert
Ver. Behoud Monumenten van Bedrijf en Techniek	Zaandijk

Groningen:

St. Monumentenwacht Groningen	Groningen
St. de Groninger Molen	Groningen
St. Stadsherstel Groningen	Groningen
St. Provinciale Groningse Welstandsorg	Groningen

St. Oude Groninger Kerken
 Ver. Vrienden van de Groninger Molens
 Groninger Borgen Stichting
 Ver. Stad en Lande
 St. Vrienden van de Nieuwe Schans
 Ver. Oud Scheemda
 Veenkoloniaal Museum
 St. Behoud Kerkelijke Gebouwen in de Prov. Gron.
 St. Het Woonmonument

Groningen
 Groningen
 Groningen
 Groningen
 Nieuweschans
 Scheemda
 Veendam
 Veendam
 Warffum

Noordnederlands Museum Spoorbaan
 St. Orvelte

Emmen
 Westerbork

Friesland:

Ver. voor Industriële Archeologie in Friesland
 Hein Buisman Stichting
 Ver. Oud Harlingen
 St. Stadsherstel Hindeloopen
 St. Oud Kollumerland
 St. Behoud Kerkelijke Gebouwen in Friesland
 St. Stadsvernieuwingscorporatie
 N. V. Stadsherstel Leeuwarden
 St. Alde Fryske Tsjerken
 Welstandszorg Hus en Hiem
 St. Moderne Architectuur Friesland
 St. Aed Levwerd
 St. Dr. H. Popta-Gasthuis
 St. Oude-Sneek en de Zuid-Westhoek
 St. Piaem
 St. Stadsherstel Workum

Drachten
 Harlingen
 Harlingen
 Hindeloopen
 Kollum
 Leeuwarden
 Leeuwarden
 Leeuwarden
 Leeuwarden
 Leeuwarden
 Leeuwarden
 Leeuwarden
 Leeuwarden
 Marssum
 Sneek
 Witmarsum
 Workum

Overijssel:

St. Stadsherstel Almelo
 Vrienden van het Bussemakerhuis
 St. Het Overijssels Landschap
 St. De Overijsselse Molen
 St. Twickel
 Hist. Ver. De Drie Marken
 N.V. Bergkwartier Mij. tot Stadsherstel Deventer
 Ver. Oudheidkamer Twente
 St. Edwina van Heek
 St. Hist. Cult. Kring Gramsbergen en de Krim
 Hist. Kring Haaksbergen
 St. Beh. Kerk. gebouwen in Overijssel en Flevoland
 St. Stadsherstel Kampen
 St. Hist. Kring Losser
 St. Historisch Museum 'Het Palthe-Huis'
 St. Monumentenwacht Overijssel
 Het Oversticht
 Ver. Vrienden van de Stadskern Zwolle
 Overijsselse Kastelenstichting
 Culturele Raad Overijssel
 Ver. tot Beoefening v. Overijsselsch Regt en Geschiedenis

Almelo
 Borne
 Dalfsen
 Dalfsen
 Delden
 De Lutte
 Deventer
 Enschede
 Enschede
 Gramsbergen
 Haaksbergen
 Hengelo
 Kampen
 Losser
 Oldenzaal
 Zwolle
 Zwolle
 Zwolle
 Zwolle
 Zwolle
 Zwolle

Gelderland:

St. Huis Bergh
 Oudh.k. Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch
 Gelders Genootschap
 St. Gelderse Culturele Raad
 St. Het Geldersch Landschap

's-Heerenberg
 Aalten
 Arnhem
 Arnhem
 Arnhem

Drenthe:

St. Het Drentse Welstandtoezicht
 St. Ol Eel
 St. Lemferdinge

Assen
 Eelde
 Paterswolde

St. Vrienden der Geldersche Kasteelen	Arnhem	Beheerscommissie Stadsmuseum IJsselstein	IJsselstein
St. Vrienden van de Geldersche Molen	Arnhem	Historische Kring IJsselstein	IJsselstein
Monumentenstichting 'Baet en Borgh'	Beneden-Leeuwen	Historische Kring Maarssen	Maarssen
St. De Dierense Toren	Dieren	St. Slot Zuylen	Oud Zuilen
St. Stadsherstel Doesburg	Doesburg	Hist. ver. Oud Renswoude	Renswoude
St. Staring Instituut	Doetinchem	St. Utrechtse Kastelen	Utrecht
Hist. Kring Duiven-Groessen-Loo	Duiven	St. Bedrijfsmonumenten Midden-Holland	Utrecht
St. Behoud v. objecten met hist. waarde Epe	Epe	Utrechtse Maatschappij tot Stadsherstel NV	Utrecht
N.V. Stadsherstel Harderwijk	Harderwijk	St. Het Utrechts Monumentenfonds	Utrecht
St. Stadskern Hattem	Hattem	Provinciale Utrechtse Welstandscommissie	Utrecht
St. Hattem Binnen en Buiten de Veste	Hattem	St. Stichtse Culturele Raad	Utrecht
St. Stoomgemaal-Arkemheen	Nijkerk	Historische Ver. Oud-Veenendaal	Veenendaal
St. Fort Pannerden	Nijmegen	De Curtevenne Stichting	Vreeland
Heemkundige Ver. Nuwenspete	Nunspeet	BV Vrijstad Vianen	Vianen
St. Monumentenwacht Gelderland	Oosterbeek	St. Het Kasteel van Woerden	Woerden
Vijf Dorpen in 't Groen	Renkum	St. Hugo Kotestein	Woerden
Ver. Oudheidkamer Tiel	Tiel	Stichts Hollands Historische Ver.	Woerden
St. tot beh. van. Monum. en Landsch. in de gem. Ubb. Ubbergen	Ubb. Ubbergen	St. Oud Woudenberg	Woudenberg
Historische Ver. Oud Wageningen	Wageningen	Van de Poll Stichting	Zeist
Hist. Kring Westervoort	Westervoort		
Historische Ver. Tweestromenland	Wijchen	Noord-Holland:	
Ver. Monumentenbelangen Winterswijk	Winterswijk	St. Oud Aalsmeer	Aalsmeer
St. Oude Gelderse Kerken	Zetten	St. tot Behoud van Monumentale Kerken in Alkmaar	Alkmaar
St. Wijnhuisfonds	Zutphen	Amsterdams Mij. tot Stadsherstel N.V.	Amsterdam
St. Warnsveldse monumenten	Zutphen	Amsterdams Historisch Museum	Amsterdam
Gelders Oudheidkundig Contact	Zutphen	St. "De Binnenstad"	Amsterdam
		St. Het Begijnhof	Amsterdam
		St. de Nieuwe Kerk	Amsterdam
		St. de Oude Kerk	Amsterdam
		St. Noordhollandse Welstandscommissie	Amsterdam
		St. Amsterdams Monumenten Fonds	Amsterdam
		Krijtmolen d'Admiraal	Amsterdam
		St. Diogenes	Amsterdam

Utrecht:

Historische Kring Breukelen	Breukelen
St. Het Utrechts Landschap	De Bilt
Boerderijenstichting Utrecht	De Bilt
Historische Ver. Vleuten-De Meern-Haarzuilen	De Meern
Historische Kring Eemnes	Eemnes

St. De Pinto	Amsterdam	St. de Laarder Molen	Laren (NH)
St. Claes Claeszhofje	Amsterdam	St. Huis te Manpad (Heemstede)	Laren (Gld)
St. Het West-Indisch Huis	Amsterdam	St. Vrienden van de Vesting Naarden	Naarden
Genootschap Amstelodanum	Amsterdam	Ver. Historisch Purmerend	Purmerend
Ver. voor Heemkennis Ons Amsterdam	Amsterdam	St. De Zijper Molens	Schagerbrug
St. Behoud Petruskerk e.o. Oud-Sloterdijk	Amsterdam	St. Uitgeester en Akersloter Molens	Uitgeest
Stichting Oud Kolhorn	Barsingerhorn	St. Oud Uithoorn Kwakel	Uithoorn
Alkmaarse Molenvereniging	Bergen N.H.	St. Het Dorp Velsen	Velsen Zuid
St. Kennemer Oudheidkamer	Beverwijk	Stichting Meer-Historie	Vijfhuizen
Hist. Genootschap Midden-Kennemerland	Beverwijk	Historische Kring Weesp	Weesp
St. "Ons Bloemendaal"	Bloemendaal	Ver. Vrienden van de Oostzijderkerk	Zaandam
Ver. Oud Enkhuizen	Bovenkarspel	St. De Zaanse Schans	Zaandijk
Ver. Oud Broek in Waterland	Broek in Waterland	St. Zaanse Schoon	Zaandijk
Hervormde St. Broeker Kerk	Broek in Waterland	Vereniging De Zaanse Molen	Zaandijk
Cie. v.d. Vecht en het Oost. en West. Plassengebied	Bussum	Genootschap Oud Zandvoort	Zandvoort
Stichting Het Noordhollands landschap	Castricum		
St. Werkgroep Oud Castricum	Castricum		
Rijper Museum in 't Houten Huis	De Rijp		
Ver. Oud Edam	Edam		
St. Hart voor Egmond	Egmond aan den Hoef		
St. Stadsherstel Enkhuizen	Enkhuizen		
Ver. Haarlem	Haarlem		
St. Diogenes Haarlem	Haarlem		
Stadsherstel Haarlem B.V.	Haarlem		
Culturele Raad Noord-Holland	Haarlem		
St. Monumentenwacht Noord-Holland	Heerhugowaard		
Ver. Oud Alkmaar	Heiloo		
St. Hilversum Pas op!	Hilversum		
St. Beh. Kerk. gebouwen in Noord-Holland	Hilversum		
Stichting Jonge Bouwkunst	Hilversum		
Ver. Oud Hoorn	Hoorn		
St. Museumstoomtram	Hoorn		
St. Stadsherstel Hoorn	Hoorn		
St. Frans Mars	Koog a/d Zaan		

Zuid-Holland:

St. Kaasmuseum Bodegraven	Bodegraven
St. Altena	Delft
St. Monumentenfonds Den Haag en Omgeving	Den Haag
Geschiedkundige Ver. Die Haghe	Den Haag
Stadsherstel Den Haag en omgeving n.v.	Den Haag
Fundatie Voorhoeve	Den Haag
St. Oud Loosduinen	Den Haag
MAOC Gravin v Bijlandstichting	Den Haag
Ver. Industriële Archeologie Z-Holland zuid	Dordrecht
Stadsherstel Dordrecht	Dordrecht
St. Stad Goedereede	Goedereede
St. Stadsherstel Gorinchem	Gorinchem
St. Gouds Monumentenfonds	Gouda
Ver. Behoud Stadsschoon Gouda	Gouda
St. Fonds Goudse Glazen	Gouda
Oudheidkundige Kring "Die Goude"	Gouda

Culturele Raad Gouda	Gouda	Mars et Historia	Wassenaar
Kerkvoogdij Hervormde Gemeente	Gouda	Hoeksche Waards Landschap	Westmaas
Ver. Oud-Dordrecht	H.I. Ambacht	St. Molen de Hoop	Zoetermeer
Hist. Ver. Hardinxveld-Giessendam	Hardinxveld-G.dam		
St. Instandh. Molens Alblasserw. en Vijfheerenl.	Hoornaar	Zeeland:	
Kerkvoogdij N.H. Gemeente	Leerdam	St. tot Beh. en Ondersteuning v. Mon. te Goes	Goes
St. Diogenes Leiden	Leiden	St. Het Zeeuws Landschap	Heinkenszand
Rijnlandse Molenstichting	Leiden	St. Zeeland (prov. opbouworgaan)	Middelburg
St. Oude Hollandse Kerken	Leiden	Prov. Kerkvoogdij Commissie Ned. Hervormde Kerk	Middelburg
Werkgroep Industrieel Erfgoed Leiden	Leiden	St. Monumentenbehoud	Middelhamnis
Ver. De Oude Dorpskern	Noordwijk	Ver. Huis en Heem Tholen	Tholen
St. Leidse Hofjes	Oegstgeest	St. Veere	Veere
St. Dorpsbehoud Papendrecht	Papendrecht	Ver. Stad en Lande Schouwen-Duiveland	Zierikzee
Historisch Genoootschap Oud Pijnacker	Pijnacker		
St. Het Kasteel v. Rhoon	Rhoon	Noord-Brabant:	
Boerderijenstichting Zuid-Holland	Rotterdam	Kring "Vrienden van 's-Hertogenbosch"	's-Hertogenbosch
Stadsherstel Historisch Rotterdam N.V.	Rotterdam	Stichting Pandenbank	's-Hertogenbosch
St. Het Zuidhollands Landschap	Rotterdam	Heemkundekring Barthold van Heessel	Aarle-Rixtel
St. Technische Restauraties Rijnmond	Rotterdam	Heemkundekring Paulus van Daesdonck	Bavel
St. Monumentenzorg Rotterdam	Rotterdam	St. Stadsherstel Bergen op Zoom	Bergen op Zoom
Ver. Dorp Stad en Land Welstandscommissie	Rotterdam-Hillegersberg	St. Stadsherstel Breda	Breda
Ver. Stedebouwkundig Wijkbehoud	Rotterdam-Hillegersberg	Heemkundekring Ledevaert	Chaaam
St. Vrienden Slot Teylingen	Sassenheim	St. Heemkundige Kring Jan Uten Houte	Etten-Leur
St. de Schiedamse Molens	Schiedam	Heemk. kr. De Heerlijkheid Heeze-Leende-Zesgehuchten	Geldrop
St. Beschermd Stadsgezicht Schiedam	Schiedam	Heemkundekring "De Kommanderij Gemert"	Gemert
Hist. Ver. Schoonhoven	Schoonhoven	St. Het Noordbrabants Landschap	Haaren
BV Mij. tot Stadsherstel Vrijstad Vianen	Vianen	St. Bouwcultuurfonds Zuid-Nederland	Heeze
Historische Ver. Vlaardingingen	Vlaardingingen	St. "Het te behouden erfgoed"	Heeze
Stichting Monumentenwacht Zuid-Holland	Vleuten	St. Brabants Heem	Heeze
Ver. Hofwijck/Museum Hofwijck	Voorburg	St. Monumentenwacht Noord-Brabant	Helvoirt
St. Mooi Voorburg	Voorburg	Heemkundekring Onsenoort	Nieuwkuijk
St. Diogenes Voorschoten	Voorschoten	St. De Osse Molen	Oss
St. Leefbaar Voorschoten	Voorschoten		
Historische Ver. Oud Wassenaar	Wassenaar		

Heemkring Molenheide	Rijen
Heemkundige Kring De Oude Vrijheid	Sint-Oedenrode
St. Huis en Hoef Brabant	Tilburg
Ver. Vrienden van Brabantse Kastelen	Tilburg
Stichting Monumentenzorg Den Bosch	Vught

Limburg

St. Beschermd Dorpsgezicht Amstenrade	Amstenrade
St. Limburgse kastelen	Arcen
St. Heemkunde Ver.	Beek
Bond Heemschut afd. Limburg	Berg en Terblijt
Geschied- en Oudheidkundige Kring Venray	Geijsteren
Stichting Kasteel Limbricht	Limbricht
St. Monumentenwacht Limburg	Maastricht
Stichting Kunst en Cultuur Limburg	Maastricht
St. Bonnefantenmuseum	Maastricht
Limburgs Geschiedkundig en Oudheidkundig Genoots.	Maastricht
Limburgs Monumentenstichting	Maastricht
Stichting Limburgse Contactcommissie Monumentenzorg	Mechelen
Bisdóm Roermond/afd. econ. en bouwzaken	Roermond
RURA	Roermond
St. Stadsherstel Roermond	Roermond
St. Jacob Kritzraedt	Sittard
Heemkundever. Roerstreek	St. Odilienberg
Milieu- en Heemkundevereniging Swalmen	Swalmen

Flevoland

Stichting v.h. Bevolkingsonderz. in de Zuiderzeepolders	Lelystad
---	----------

Rijk

Overzicht beschermde monumenten

Op de monumentenlijst geplaatste objecten naar categorie per provincie, 1 januari 1987

	G	F	D	O	GL	U	NH	ZH	Z	NB	L	FL	totaal
1 Openbare gebouwen (G)	19	62	22	39	54	47	125	138	35	60	27	-	628
2 Verdedigingswerken (G)	16	24	5	121	118	30	57	127	29	74	76	-	677
3 Kerkelijke gebouwen (G)	189	320	46	92	288	104	265	280	94	275	310	2	2265
4 Objecten in en delen van kerkelijke gebouwen (K)	37	98	26	60	138	31	74	79	58	59	37	1	698
5 Gebouwen, woonhuizen (K)	639	2122	95	1511	1719	2001	9971	5522	2426	1667	2316	23	30012
6 Delen van gebouwen, woonhuizen (K)	7	23	6	38	41	80	90	85	48	29	36	-	483
7 Liefdadige instellingen (G)	16	31	6	12	32	16	114	106	17	30	18	-	398
8 Agrarische gebouwen (K)	283	362	284	680	748	455	387	718	95	520	811	-	5343
9 Molens (K)	78	116	29	52	132	27	127	220	72	117	109	-	1079
10 Weg- en waterwerken (G)	15	39	-	12	13	112	67	162	21	9	19	1	470
11 Horeca instellingen (K)	7	15	2	10	5	24	22	24	3	12	8	-	132
12 Kastelen (G)	4	3	5	8	55	38	12	18	7	34	83	-	267
13 Losse objecten niet eerder genoemd (K)	14	28	9	60	95	44	90	116	39	65	145	1	706
Totaal	1324	3243	535	2695	3438	3009	11401	7595	2944	2951	3995	28	43158

1-13: nummering volgens CBS categorieën

G: Grote monumenten

K: Kleine monumenten

Bron: Opgave RDMZ, Zeist

Werkgelegenheid

Ontwikkeling produktie en werkgelegenheid in de restauratiesector 1981-1992

	subsidiës		bouwproduktie		produktie per arbeidsplaats × f 1.000,-	werkgelegenheid in mënjsjaren	
	× f 1 A	miljoen B	× f 1 A	miljoen B		A	B
1981	195	202	585	606	110	5320	5510
1982	189	193	567	579	115	4920	5040
1983	175	174	525	522	118	4460	4460
1984	173	204	519	612	119	4360	5170
1985	130	212	390	636	120	3250	5200
1986	135	135	405	405	123	3410	3410
1987	141	141	423	423	125	3170	3170
1988	150	150	450	450	128	3120	3120
1989	110	110	336	336	130	3070	3070
1990	150*	150*	461	461	153	3010	3010
1991	147*	147*	430	430	157	2740	2740
1992	124*	124*	392	392	157	2500	2500

A = exclusief werkgelegenheidsgelden.

B = inclusief werkgelegenheidsgelden.

* cijfers vóór kasschuif NRF

Bedragen in lopende prijzen.

De subsidiebedragen van 1981 en 1982 zijn verhoogd met een toeslag voor de gemeentelijke bijdrage.

De ophoogfactor voor de produktie in de jaren 1981 t/m 1989 is 3. Deze ophoogfactor is gebaseerd op gegevens uit het rapport 'Economische Aspecten van Monumentenzorg' uit 1982. Het getal 3 is wellicht wat aan de lage kant, omdat de laatste jaren het aantal van de woonhuisrestauraties wat is toegenomen evenals het niet subsidiale gedeelte van de restauratiekosten.

De produktie per arbeidsplaats is gebaseerd op het cijfer dat voor 1983 is ontleend aan het rapport "Terugploegen in de bouw".

De cijfers voor de werkgelegenheid zijn exclusief de indirecte

werkgelegenheid.

Ten aanzien van de cijfers voor 1990 t/m 1992 gelden de volgende uitgangspunten: Door de instelling van het Nationaal Restauratiefonds wordt produktie naar voren gehaald. Daarnaast kan het echter voorkomen dat uitkeringen worden gedaan ten behoeve van restauraties die reeds in het verleden zijn afgewikkeld. Verondersteld wordt in feite dat beide effecten in evenwicht zijn. Ten aanzien van woonhuizen, bedrijfsgebouwen en dergelijke wordt verondersteld dat de subsidiabele kosten de helft bedragen van de totale restauratiekosten. Voor deze groep monumenten is de vermenigvuldigingsfactor om te komen tot bouwproduktie $1/0,3 \times 1/0,5 = 6,37$. Ten aanzien van de overige gebouwen wordt verondersteld dat het subsidiepercentage 80 bedraagt en dat het subsidiabele deel van de totale ingreep op 90 procent ligt.

Voor deze groep is de vermenigvuldigingsfactor $1/0,8 \times 1/0,9 = 1,39$. Per saldo resulteert dit in een ophoogfactor van 3,1 voor 1990, 2,9 voor 1991 en 3,2 voor 1992.

De bijdrage van WVC aan het stadsvernieuwingfonds wordt gezien als aanvullend. De productie die eruit voortvloeit wordt gelijkgesteld aan de hoogte van de subsidie. Datzelfde geldt voor de bijdragen in het kader van de Extra steunregeling.

Verder wordt ten aanzien van de onderhoudsregeling uitgegaan van een subsidiepercentage van 50. Niet subsidiabele elementen worden niet verondersteld.

Wat betreft de begrotingspost 'restauratie kerken' wordt uitgegaan van een subsidiepercentage van 80 procent en een subsidiabel deel van 100 procent. De vermenigvuldigingsfactor is voor deze categorie 1,25. Het aandeel van de woonhuizen etcetera in de uit het BRRM gesubsidieerde restauraties bedraagt in 1991 50 procent (Jaarverslag RDMZ).

Bron: Opgave Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid en RDMZ.

Noten bij tabel rechterkolom:

*1 Met ingang van 1992 is de bijdrage van WVC aan het stadsvernieuwingfonds ingetrokken.

*2 Tijdens de behandeling van de WVC-begroting 1992 in de Tweede Kamer heeft de minister toegezegd alles in het werk te stellen om de 8 miljoen gulden die in 1991 is gekort op het TRIBK-budget in 1995 alsnog beschikbaar te stellen.

*3 In de Adviesaanvraag Cultuurbeheer 1993-1996 heeft de minister het voornemen geuit om met ingang van 1993 te bezuinigen op het monumentenbudget. Voor het budget 1996 zou het een vermindering met 4,5 miljoen betekenen. Over de bezuinigingsvoorstellen zal de Tweede Kamer zich nog buigen in het kader van de behandeling van de sectornota Cultuurbeheer, naar verwachting in juni. Derhalve is met de bezuinigingen in deze tabel nog geen rekening gehouden.

Monumentenzorg op rijksbegroting Financiële meerjarenplanning WVC/Rijksdienst voor de monumentenzorg 1989 tot en met 1995

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*3
Geldstroom 1							
Restauraties (BRRM)	86,9	88,1	87,2	86,2	85,1	84,0	83,0
Geldstroom 2							
Stads- vernieuwingfondsen	26,1	26,1	0*1	0	0	0	0
Geldstroom 3							
Onderhoud	7,9	9,8	10,8	11,8	12,8	13,8	14,8
Geldstroom 4							
Extra steunregeling	3,5	5,6	0	0	0	0	0
Geldstroom 5							
Restauratie kerken	26,0	18,0	26,0	26,0	26,0	8,0*2	0
Bedr. in milj. gulden	150,4	147,6	124,0	124,0	123,9	105,8	97,8

Noot

Vanaf 1990 is daadwerkelijk het budgetreserveringssysteem op basis van de RRM (Rijkssubsidieregeling Restauratie Monumenten (per 1-1-1991 BRRM, Besluit Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten)) van toepassing.

Gedurende 5 jaar (1990 t/m 1994) is totaal ten behoeve van de inhaal van restauratie-achterstand voor kerken een bedrag ad 130 miljoen beschikbaar.

Bron: Opgave RDMZ, Zeist

Financiële regelingen

Voor de instandhouding van onze historische omgeving heeft de rijksoverheid financiële voorzieningen getroffen in de vorm van een aantal subsidieregelingen. De NCM heeft getracht deze subsidieregelingen enigszins samen te vatten, zodat daarmee een overzicht mogelijk is. De NCM maakt daarmee géén aanspraak op volledigheid.

Naast het rijk kennen provincies en een aantal gemeenten subsidieregelingen voor de restauratie en/of het onderhoud van monumenten. Voor de van gemeentewege beschermde monumenten en beeldbepalende panden bestaan vrijwel uitsluitend mogelijkheden voor subsidie in het kader van het Stadsvernieuwingsfonds dat verderop behandeld wordt. De regelingen van de provincies staan per provincie vermeld in het desbetreffende hoofdstuk (pag. 45 en volgend).

Begrippen

De subsidieregelingen die hierna genoemd worden, bevatten een aantal begrippen:

De minister:

de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

Monumenten:

in het monumentenregister, zoals bedoeld in artikel 6 van de Monumentenwet, opgenomen onroerende zaken dan wel onroerende zaken, omtrent welke de minister het voornemen tot inschrijving in het monumentenregister heeft kenbaar gemaakt, alles voorzover het geen archeologische monumenten betreft.

Kerkelijke monumenten:

onroerende monumenten welke eigendom zijn van een kerkgenootschap, kerkelijke gemeente of parochie of van een kerkelijke instelling en welke uitsluitend of voor een overwegend

deel wordt gebruikt voor de uitoefening van de eredienst.

Beeldbepalende panden:

panden die niet als monument zijn beschermd maar die naar het oordeel van het gemeentebestuur een kenmerkend onderdeel vormen van een stads- of dorpsgezicht dat is aangewezen.

Restauratiewerkzaamheden:

die werkzaamheden aan het monument, het normale onderhoud te boven gaand, die voor de instandhouding ervan noodzakelijk zijn.

Subsidiabele restauratiekosten:

die kosten die burgemeester en wethouders, onder voorbehoud van goedkeuring door de minister, dan wel de minister zelf op een ingediende en gespecificeerde begroting als subsidiabel heeft aangemerkt.

Eigenaar:

hij die krachtens zakelijk recht het recht van eigendom heeft, dan wel hij die krachtens een duurzaam persoonlijk recht het gebruik heeft over het monument.

Besluit Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten (BRRM)

Nadere aanduiding

Besluit van 5 oktober 1990, nr. 90.009852, Staatsblad 1990, 529.

De BRRM is ingegaan op 1 januari 1991 en vervangt de Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten (RRM) van 1 januari 1986.

Categorie

Panden vermeld op de Rijksmonumentenlijst.

Bijdrage

1. De subsidie bedraagt een percentage van de subsidiabele restauratiekosten.

2. Voorzover niet anders bepaald in het derde lid, gelden de volgende percentages:
 - a. voor kerkelijke monumenten; 50;
 - b. voor monumenten met uitzondering van molens, waarvan eigenaar is een binnen het rijk gevestigd privaatrechtelijke rechtspersoon, die zonder winsttoegmerk de instandhouding van één of meer monumenten ten doel heeft; 50;
 - c. voor molens, die uit een oogpunt van monumentenzorg bedrijfsvaardig zijn of door de restauratie bedrijfsvaardig worden gemaakt en waarvan eigenaar is een binnen het rijk gevestigde privaatrechtelijke rechtspersoon, die zonder winsttoegmerk de instandhouding van monumenten ten doel heeft; 50;
 - d. voor monumenten waarvan eigenaar is een publiekrechtelijke rechtspersoon en voor andere dan de onder c. bedoelde molens, die uit een oogpunt van monumentenzorg bedrijfsvaardig zijn of door de restauratie bedrijfsvaardig worden gemaakt; 40;
 - e. voor alle andere monumenten; 30;
 - f. voor orgels, carillons, klokken en uurwerken, die deel uitmaken van een monument en die vermeld worden in het register waarin dat monument is ingeschreven, voor zover dat monument valt:
 - onder de onder a. en b. genoemde categorieën; 50;
 - onder de onder d. genoemde categorie; 40;
 - onder de onder e. genoemde categorie; 30.
3. Het desbetreffende percentage in het tweede lid wordt met 30 verhoogd, indien naar de situatie van het moment van indiening van de aanvraag om subsidie bij de gemeente, de eigenaar:
 - a. een lichaam is dat niet behoort tot de belastingplichtigen bedoeld in de artikelen 2 en 3 van de Wet op de

- vennootschapsbelasting 1969;
- b. een lichaam is als bedoeld in artikel 5 onder d van de Wet op de vennootschapsbelasting 1969;
- c. tevens bewoner is van het pand dat geheel behoort tot diens privé-vermogen en hij de kosten van de restauratie niet kan aanmerken als aftrekbare kosten in de zin van de Wet op de inkomstenbelasting 1964.

Toekenning subsidie

Aanvraag van subsidie geschiedt bij de gemeente. Toekenning van subsidie uit hoofde van de BRRM is alleen mogelijk indien het betreffende object voorkomt op het meerjarenprogramma van de gemeente waarin het is gelegen. Alleen voor gemeenten die zo'n meerjarenprogramma indienen wordt ten behoeve van subsidiëring van restauratieprojecten jaarlijks een budget gereserveerd bij de RDMZ. Subsidie wordt slechts toegekend voorzover het voor de betrokken gemeente berekende budget toereikend is. Bovendien wordt bij de toekenning rekening gehouden met de prioriteit die de gemeente in haar meerjarenprogramma aan restauratie van het betreffende object heeft toegekend. Voor gemeenten met een budget van minder dan f 100.000,- en die niet beschikken over een gemeentelijke monumentenverordening stellen Gedeputeerde Staten ieder jaar een provinciaal prioriteitenoverzicht op. Toekenning van subsidie aan eigenaren van objecten die zich in dergelijke gemeenten bevinden is derhalve afhankelijk van het provinciale budget en het provinciale prioriteitenoverzicht. Het provinciale budget bestaat uit de voor de betreffende gemeenten afzonderlijk berekende budgetten. Een overzicht van de door het rijk per gemeente vastgestelde bedragen van de budgetreservering voor 1995 t/m 1997 staan opgenomen op pagina 55 en volgend.

Kanjerregeling

Indien een restauratie van een beschermd monument dat voorkomt in een meerjarenprogramma een subsidie zal vergen dat tenminste gelijk is aan 6 maal het voor de betrokken gemeente laatst berekende budget kan de minister met instemming van burgemeester en wethouders aan de eigenaar subsidie verlenen in de subsidiabele kosten van een restauratie van dat monument (art. 9). Indien een dergelijke subsidie wordt toegekend, wordt gedurende de drie opeenvolgende jaren voor de betreffende gemeente geen budget gereserveerd.

Tijdelijke regeling kerkgebouwen

Omschrijving

De minister van WVC heeft voor een periode van vijf jaar (1990-1994) een extra bedrag beschikbaar gesteld van 130 miljoen gulden (26 miljoen per jaar) ten behoeve van de instandhouding van monumentale kerkgebouwen.

Met deze regeling, die onderdeel uitmaakt van de BRRM (art. 10), wil de minister bijdragen aan een structureel behoud van monumentale kerken. De gebouwen kunnen met behulp van extra middelen in een dusdanige bouwtechnische staat worden gebracht, dat de eigenaren in de toekomst kunnen volstaan met een beroep op de subsidiemogelijkheden voor onderhoud van deze categorie monumenten.

Toepassing

De tijdelijke regeling is alleen van toepassing waar het gaat om kosten die gemaakt moeten worden om die onderdelen te herstellen die zich in een zodanig slechte staat bevinden dat er gevaar bestaat voor personen danwel dat het voortbestaan van het gebouw in gevaar is of binnen enkele jaren in gevaar komt. Restauratie van bijvoorbeeld muurschilderingen, altaren, orgels en dergelijke vallen erbuiten en moeten via de normale regeling worden bekostigd.

De regeling geldt in principe voor alle kerkgebouwen die voorkomen op de rijksmonumentenlijst. Het huidige gebruik doet er niet toe. Wel moet het gebouw voorkomen in een meerjarenprogramma als bedoeld in artikel 3 van de BRRM. Voor de werkzaamheden waarvoor subsidie uit hoofde van deze regeling wordt aangevraagd, mag niet eerder een toezegging zijn gedaan op basis van de BRRM.

Bijdrage

Wat betreft de hoogte van de te verkrijgen bijdrage, de aanvraag en de procedure gelden de normen zoals geregeld in de BRRM.

Stichting Nationaal Restauratiefonds

De Stichting Nationaal Restauratiefonds werd in 1985 met medewerking van de minister van WVC opgericht. Tot de opdrachten van de stichting behoort het verzorgen van een deel van de financiële zaken die voortvloeien uit de subsidieregelingen voor rijksmonumenten zoals de BRRM en de BROM. Die financiële aangelegenheden omvatten:

- het uitbetalen van subsidies;
- het voorfinancieren van subsidies en Restauratie-hypotheken;
- het verstrekken van Restauratie-hypotheken;
- het beheren van een rekening courant ten behoeve van het onderhoud van kerken;
- het geven van financiële voorlichting.

De Restauratie-hypotheken worden verstrekt op grond van een subsidietoezegging van het Rijk aan monumenteigenaren met fiscale aftrekmogelijkheden.

De voornaamste voorwaarden zijn:

- de rente ligt 5% beneden de geldende marktrente, maar bedraagt minimaal 0,5%;

- de rente is gedurende de gehele looptijd van de lening vast, er zijn dus geen tussentijdse rente-aanpassingen;
- de looptijd is 30 jaar (maximaal);
- de betaling van rente en aflossing verloopt volgens het annuïteitensysteem, dus gedurende de gehele looptijd van de lening gelijke maandelijks lasten;
- extra en algehele aflossing is altijd onbeperkt boetevrij mogelijk;
- de lening geschiedt onder hypothecair verband, met dien verstande, dat met een 2e of 3e hypotheek genoeg kan worden genomen;
- het minimaal te betalen bedrag voor rente en aflossing is f 50,— per maand;
- de eenmalige afsluitkosten bedragen 1,5% van het leningsbedrag;
- de Restauratie-hypotheek is in principe overdraagbaar; bij verkoop kan de nieuwe eigenaar de goedkope lening in "overnemen";
- bij kleine leningen (bedragen onder de f 10.000,—) hoeft, ter besparing van kosten, geen hypotheekvestiging plaats te vinden.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg zendt een kopie van de subsidietoezegging naar het Nationaal Restauratiefonds. Zodra die kopie daar is ontvangen krijgt de eigenaar van het Nationaal Restauratiefonds alle benodigde informatie. Hij hoeft hiervoor zelf dus geen actie te ondernemen.

In de subsidiebeschikking wordt door de RDMZ vermeld per welke datum het bedrag van de subsidie (en daarmee ook dat van de Restauratie-hypotheek) zullen worden uitbetaald. Die betaling kan soms wel zo'n vier jaar op zich laten wachten. Wanneer de eigenaar de restauratie uit zou stellen tot hij over dat geld kan beschikken, kan dit in de praktijk betekenen dat:

- door het uitstel het verval en de gebreken ernstiger worden, waardoor de restauratiekosten toenemen;
- door stijging van lonen en materiaalprijzen verhoging van kosten ontstaat;
- het betreffende pand nog niet kan worden gebruikt, wat extra kosten of gemis aan inkomsten kan veroorzaken;
- onzekerheden ontstaan m.b.t. financiering in de toekomst.

Om aan deze bezwaren tegemoet te komen, biedt het Nationaal Restauratiefonds de mogelijkheid tot voorfinanciering van zowel de toegezegde subsidie als de eventuele Restauratie-hypotheek. De verschuldigde rente is gunstig, het totaalbedrag wordt ingehouden op het bedrag waarop men volgens de subsidietoezegging recht heeft.

Rekening-courant BROM

In het BROM is een bijzonder subsidie-regime geschapen voor onderhoud aan kerkgebouwen. Indien een onderhoudsplan de goedkeuring van de minister draagt, kan de minister een subsidie verlenen van 60% van de totale kosten van de onderhoudswerkzaamheden die gedurende 10 jaar verricht zullen worden. Het Nationaal Restauratiefonds biedt aan de gesubsidieerden een rekening-courant aan. Met deze faciliteit, waarin de door de minister toegezegde 60% subsidie en de 'eigen' 40% zijn opgenomen, kan in het uitgavenpatroon worden afgeweken van de tijdstippen waarop subsidiebedragen beschikbaar komen. Op deze wijze kunnen de noodzakelijke werkzaamheden volgens het schema van het onderhoudsplan, dus zonder vertraging, worden uitgevoerd. Bij een eventueel lager uitvoeringstempo kan gespaard worden en ontstaan rente-opbrengsten. Onderhoud aan kerkgebouwen kan hierdoor voor een lange periode zeker worden gesteld.

Restauratie-financiering

Het Nationaal Restauratiefonds biedt ook de mogelijkheid aan particuliere eigenaren tot het verkrijgen van een "totaal financiering" van monumentenrestauraties.

Deze "Restauratie-financiering" voorziet niet alleen in het totaal van de met de restauratie verbonden kosten (dus ook het niet gesubsidieerde deel), maar neemt ook de eigenaar veel administratieve rompslomp uit handen en werkt kostenbesparend. Bovendien kan in een vroegtijdig stadium inzicht in de financiële haalbaarheid worden verkregen.

Met een groot aantal gemeenten is voor de restauratie-financiering een samenwerkingsovereenkomst gesloten.

Revolving Fund

De opzet van het huidige rijkssubsidie-systeem voor restauraties (de BBRM) kenmerkt zich doordat in bepaalde gevallen (laagrente) leningen worden verstrekt. Dit heeft tot gevolg dat rente en aflossing worden terugontvangen in het 'restauratie-fonds'. Deze middelen komen weer beschikbaar om opnieuw aangewend te worden (het Revolving Fund principe).

Het Nationaal Restauratiefonds biedt vanaf eind 1990 een nieuwe mogelijkheid om een financiële bijdrage te leveren aan de restauratie van een rijksmonument, ingeval het gemeentelijk subsidiebudget onvoldoende ruimte geeft. Hiertoe wordt dit Revolving Fund aangewend. Het betreft hier een totale financiering van de subsidiabele restauratiekosten tegen een rente die 5% onder de marktrente ligt.

Deze mogelijkheid kan worden geboden voor die zogenaamde 'kanjer'-restauraties waarvoor ook het Rijk geen kans ziet tot subsidiëring. Indien de gemeente bereid is garant te staan voor 50% van het leningsbedrag kan het Restauratiefonds in principe een Restauratie-hypotheek verstrekken voor de volledige subsidiabele kosten minus de eventueel reeds toegezegde subsidies.

De eigenaar kan dan geen (verdere) aanspraak doen op het voor de gemeente gereserveerde subsidiebudget zodat dit voor andere restauraties aangewend kan worden.

Brochures

De Stichting Nationaal Restauratiefonds heeft enkele brochures gepubliceerd. De brochure "Een nieuw leven voor uw monument" biedt een handleiding voor de voorbereiding van een restauratie. U vindt hierin informatie over vergunningen, subsidies, financiering en fiscale faciliteiten. Ook worden de voorfinanciering en de Restauratiehypotheek in deze brochure nader toegelicht.

De brochure "Uw Monument en de Fiscus" geeft specifieke informatie over de belasting-faciliteiten waarvan een eigenaar van een 'rijks'-monument, die inkomsten- of vennootschapsbelastingplichtig is, gebruik kan maken. Er is ook een algemene brochure die een inzicht geeft in de mogelijkheden van de Restauratie-financiering.

Naast deze brochures is ook een aantal informatiebladen beschikbaar met beknopte informatie over verschillende onderwerpen.

Adres:

Nationaal Restauratiefonds
Westerdorpsstraat 68
Postbus 15, 3870 DA Hoevelaken
Tel: 03495-39439
Fax: 03495-39595

Fiscale aftrek restauratiekosten

De regeling voor fiscale aftrek van restauratiekosten van monumentenwoningen heeft in 1985 een belangrijke wijziging

ondergaan die een verbetering inhoudt voor eigenaren die willen gaan restaureren.

In de jaren 1971 en 1972 was het gebruikelijk dat de fiscus zich met het vaststellen van het fiscaal aftrekbare bedrag richtte op het bedrag dat door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg als zuivere restauratiekosten werd gezien. Later werd dit uitgangspunt losgelaten en ontstonden vrij grote interpretatieverschillen tussen de verschillende belastinginspecties. Een ander probleem was dat een eigenaar die een restauratie begint, pas achteraf duidelijk wist waar hij fiscaal aan toe is.

Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden

Sinds 1-1-1985 kan de beoordeling van de fiscale gevolgen van monumentenrestauraties worden gedaan door de Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden dat verbonden is aan de Inspectie der directe belastingen in Zeist. Aanvankelijk gold deze faciliteit alleen voor privé-eigenaren van (woonhuis-)monumenten. Sinds 1-10-1987 geldt deze mogelijkheid ook voor monumentenpanden die tot het ondernemingsvermogen behoren.

Hierdoor wordt een meer uniforme gedragslijn gehanteerd. Bovendien kan vooraf uitsluitsel verkregen worden over de fiscale gevolgen van een voorgenomen restauratie. Fiscale aftrekmogelijkheden spelen bij monumentenrestauraties een belangrijke rol, omdat in deze gevallen in feite een deel van de kosten via het fiscale voordeel wordt terugontvangen. Bovendien hangt de hoogte van de door het Rijk toe te kennen subsidie af van het feit of de eigenaar wel of niet van de fiscale aftrekmogelijkheden gebruik kan maken.

Vaak zal met name de particulier het mede van de fiscale aftrekmogelijkheden laten afhangen of een restauratie wel of niet

wordt uitgevoerd. De eigenaren van monumentenwoningen die inkomsten- of vennootschapsbelastingplichtig zijn en hun huis willen gaan restaureren, kunnen een speciaal aanvraagformulier (gecombineerd met aanvraag restauratiesubsidie) invullen en opsturen naar de Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden te Zeist, eventueel via de gemeente. Deze raadpleegt de Inspectie der directe belastingen waaronder de betrokken belastingplichtige ressorteert. Binnen tien weken nadat het aanvraagformulier met de nodige bijlagen is binnengekomen, moet de inspecteur in Zeist een beslissing nemen over de fiscale gevolgen van de restauratie en de betrokkene dat schriftelijk mededelen. Als de inspecteur niet binnen tien weken tot een besluit kan komen, moet hij de betrokkene daarvan schriftelijk in kennis stellen onder vermelding van de datum waarop de beslissing kan worden verwacht. De beslissing van het BBM is bindend (tenzij de situatie tussentijds wijzigt) voor de betrokken inspecteur der directe belastingen. De regeling geldt alleen voor monumenten die een bescherming op grond van de Monumentenwet genieten. Eigenaren van gemeentelijke- en provinciale monumenten komen niet voor deze regeling in aanmerking.

Informatie

Over de fiscale aftrek van restauratiekosten is door het Nationaal Restauratiefonds in samenwerking met het Bureau Belastingdienst Monumentenpanden de brochure "Uw Monument en de Fiscus" uitgegeven. Nadere informatie en aanvraagformulieren zijn verkrijgbaar bij: Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden, Postbus 4050, 3800 EB Amersfoort, telefoon: 033-505505.

Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten

Per 1 februari 1990 is een nieuwe regeling inzake de subsidiëring van onderhoud aan rijksmonumenten in werking getreden. Dit 'Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten' vervangt de Rijkssubsidiëringregeling Onderhoud Monumenten (ROM, 1986, MMZ/MO-4-3064 I). Bovendien is ook de subsidiëringregeling ten behoeve van instandhouding van wind- en watermolens hierin opgenomen.

Aangezien subsidie wordt verleend over onderhoudswerkzaamheden die verricht zijn in het voorbije jaar, zal voor onderhoud dat in 1989 werd uitgevoerd, het nieuwe regime reeds gelden.

Nadere aanduiding

Besluit van 28 november 1989, nr. 89.010225, Staatsblad van 5 december 1989, nr. 529.

Categorieën

De minister kan aan de eigenaar van een monument subsidie verlenen in de kosten van de naar het oordeel van de minister sober en doelmatig uitgevoerde onderhoudswerkzaamheden daaraan voorzover het monument behoort tot een van de volgende categorieën:

- a. kerkgebouwen;
- b. kastelen, historische landhuizen en buitenplaatsen;
- c. hofjes van liefdadigheid;
- d. stoomgemalen;
- e. opstallen op begraafplaatsen;
- f. boerderijen met rieten daken, die in gebruik zijn ten behoeve van een agrarisch bedrijf (slechts ten behoeve van het rieten dak);
- g. wind- en waterradmolens die als zodanig in bedrijf zijn;
- h. wind- en waterradmolens die maalvaardig zijn en niet als zodanig in bedrijf zijn;
- i. orgels, voor zover deze deel uirmaken van een op grond van

de Monumentenwet 1988 beschermd monument, dat vanwege of mede vanwege de monumentale waarde van het orgel die bescherming geniet.

Bijdrage

1. De subsidie ten behoeve van een kerkgebouw bedraagt 50% van de totale kosten van de onderhoudswerkzaamheden die verricht zijn in het jaar waarvoor de subsidie wordt aangevraagd, tot een subsidiebedrag van ten hoogste f 12.500,- per jaar, met een minimum van f 500,- per jaar;
2. Voor de hierboven genoemde categorieën b. tot en met f., bedraagt de subsidie 40% van de totale onderhoudskosten tot een subsidiebedrag van ten hoogste f 10.000,- per jaar en met een minimum van f 500,- per jaar;
3. Voor wind- en waterradmolens die als zodanig in bedrijf zijn, wordt een subsidie verleend van 40% tot ten hoogste f 2.000,- per jaar en met een minimum van f 100,- per jaar;
4. Ten behoeve van wind- en waterradmolens die maalvaardig zijn en niet als zodanig in bedrijf zijn, is subsidie mogelijk van 40% tot ten hoogste f 1.200,- per jaar en met een minimum van f 100,- per jaar;
5. De subsidie ten behoeve van orgels als bedoeld onder i. bedraagt 40% tot ten hoogste f 1.200,- en met een minimum van f 100,- per jaar.
6. In afwijking van het hierboven bepaalde, bedraagt de subsidie voor een kerkgebouw 50% van de totale onderhoudskosten tot een subsidiebedrag van ten hoogste f 50.000,-, indien de onderhoudswerkzaamheden zijn uitgevoerd overeenkomstig een door de aanvrager ingediend en door de minister goedgekeurd onderhoudsplan;
7. Ten behoeve van een kasteel, historisch landhuis en buitenplaats bedraagt de subsidie 40% tot een subsidiebedrag van ten hoogste f 40.000,- indien de onderhoudswerkzaamheden zijn uitgevoerd overeenkomstig een

door de aanvrager ingediend en door de minister goedgekeurd onderhoudsplan.

8. Uit het onder 6. en 7. bedoelde onderhoudsplan moet blijken dat de eigenaar over de periode waarop het onderhoudsplan betrekking heeft, jaarlijks meer dan f 25.000,- aan onderhoudskosten zal moeten besteden. Het onderhoudsplan dient door de minister te zijn ontvangen voordat met de onderhoudswerkzaamheden in het eerste jaar waarop het plan betrekking heeft, is begonnen.

Aanvraag

Op een vast formulier bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, in te leveren vóór 1 april van het jaar volgend op het jaar waarin de onderhoudswerkzaamheden zijn uitgevoerd. De aanvraag dient vergezeld te gaan van de rekeningen van de uitgevoerde onderhoudswerkzaamheden en de daarop betrekking hebbende bewijzen van betaling. Een aanvraag ten behoeve van kerkgebouwen, kastelen, historische landhuizen en buitenplaatsen moet vergezeld zijn van een bouwkundig inspectierapport, opgesteld in het jaar waarop de aanvraag betrekking heeft.

Onderhoudssubsidie beschermde kerkgebouwen

Hoofdstuk III van het Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten bevat een aparte regeling ten behoeve van het onderhoud van beschermde kerkgebouwen. De minister kan aan de eigenaar of huurder van een beschermd kerkgebouw voor perioden van 10 jaren subsidie verlenen in de kosten van de naar het oordeel van de minister sober en doelmatig uitgevoerde onderhoudswerkzaamheden aan de buitenkant daarvan ten behoeve van het wind- en waterdicht houden.

Bijdrage

Voor deze categorie monumenten bedraagt de subsidie 60% van de totale kosten van de onderhoudswerkzaamheden die gedurende 10 jaren verricht zijn volgens een door de minister goedgekeurd onderhoudsplan.

Subsidie wordt slechts toegezegd indien de financiële dekking van het gedeelte van 40% van de kosten van de voorgenomen onderhoudswerkzaamheden, dat niet door subsidie gedekt kan worden, naar genoegen van de minister zeker gesteld is.

Aanvraag

De subsidie wordt voor een periode van 10 jaren door de eigenaar bij de minister aangevraagd voor 1 oktober van het jaar dat vooraf gaat aan het eerste jaar waarop het onderhoudsplan betrekking heeft; de aanvraag gaat vergezeld van het onderhoudsplan.

Procedure

Nadat subsidie is toegezegd, worden jaarlijks bij wijze van voorschot de door de eigenaar ingediende rekeningen voor 60% vergoed tot ten hoogste één tiende deel van de toegezegde subsidie. Indien aan een eigenaar in enig jaar minder dan het voor dat jaar voor hem beschikbare voorschot is betaald, wordt het verschil toegevoegd aan het bedrag dat in het volgende jaar bij wijze van voorschot aan hem kan worden betaald.

De eigenaar of huurder dient jaarlijks binnen drie maanden na afloop van het kalenderjaar een overzicht bij de minister in van:

- a. de verrichte onderhoudswerkzaamheden;
- b. de daarmee gemoeide kosten;
- c. schriftelijke bewijsstukken waaruit blijkt dat de in rekening gebrachte kosten betaald zijn.

De eigenaar dient in het derde, zesde en negende jaar van de periode waarvoor een subsidie is toegezegd, een bouwkundig inspectierapport bij de minister in dat is opgesteld in het jaar waarin het wordt ingediend.

Na ontvangst van het tiende overzicht als hierboven bedoeld, wordt de definitieve subsidie vastgesteld en schriftelijk aan de eigenaar meegedeeld.

Beschikking bijdragen achterstallig onderhoud historische parken, tuinen en buitenplaatsen

Nadere aanduiding

Circulaire 11 oktober 1983/nr. NBOR/BJA/101

Categorie

(Onderdelen van) parken, tuinen en buitenplaatsen welke met name van belang zijn uit oogpunt van natuurschoon, cultuurhistorie en recreatie.

Oppervlakte groter dan 1 hectare. Eerste aanleg van vóór 1850, waar nog sprake is van een herkenbare aanleg, en geregistreerd als beschermd monument of uit cultuurhistorisch oogpunt een samenhangend geheel vormend met een historisch huis (monument) of beschermd natuurmonument.

Bijdrage

- Maximaal 80% van de gemaakte netto-kosten van de verrichte werkzaamheden van maximaal f 62.500,—;
- 100% van de in redelijkheid gemaakte kosten voor het opstellen van het plan.

Aanvraag

Bij het Ministerie van Landbouw en Visserij, Postbus 20401, 2500 EK 's-Gravenhage, gericht aan ministers van L&V en WVC vóór 1 januari van het kalenderjaar waarop de aanvraag betrekking heeft.

Provincies

Monumentenzorg op provinciale begrotingen

Overzicht uitgaven monumentenzorg

op provinciale begrotingen (1992)*

	Totaal	Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel
Aantal inwoners per 1-1-1992 ⁽¹⁾ in % van totaal	15.130.615 100	555.493 3,7	601.688 4,0	445.666 2,9	1.032.212 6,8
Aantal rijksmonumenten per januari 1991 in % van totaal	42.481 100	1.307 3,1	3.206 7,5	584 1,3	2.671 6,3
Totaal bestedingen monumentenzorg in 1992 in % van totaal	29.685.875 100	1.531.500 5,2	1.352.000 4,6	848.470 2,8	1.844.400 6,1

Ter vergelijking:

Totaal bestedingen monumentenzorg in 1991	28.815.430	1.657.400	1.372.230	919.794	1.831.600
---	------------	-----------	-----------	---------	-----------

Specificatie 1992:

Subsidies voor restauratie en onderhoud	20.966.869	945.500 ⁽²⁾	1.055.820	705.800	860.400
Monumentenwacht	4.610.287	319.000	204.480	101.970	344.000
Provinciale organisaties	2.520.226	263.000	12.700	14.000	640.000
Landelijke organisaties	68.010	4.000	3.500	—	—
Diverse	1.520.233	—	75.500 ⁽³⁾	26.700 ⁽⁴⁾	—

* Exclusief uitgaven in het kader van het Monumenten Inventarisatie Projekt

Gelderland	Utrecht	N-Holland	Z-Holland	Zeeland	N-Brabant	Limburg	Flevoland
1.828.184 12,1	1.037.163 6,9	2.423.503 16,0	3.271.516 21,6	359.461 2,4	2.225.866 14,7	1.115.636 7,4	232.222 1,5
3.402 8,0	3.072 7,2	11.301 26,6	7.009 16,5	3.092 7,3	2.878 6,8	3.932 9,3	27 0,1
8.343.156 28,1	2.244.300 7,6	3.105.000 10,5	4.985.245 16,8	1.201.450 4,0	1.235.854 4,2	2.669.400 9,0	325.000 1,1
8.713.156	2.154.600	3.586.500	3.536.070	1.150.750	1.084.530	2.669.400	139.400
6.340.000	1.528.700	2.116.500 ⁽⁶⁾	4.312.769 ⁽⁸⁾	621.600 ⁽¹⁰⁾	246.680 ⁽¹²⁾	2.083.100	150.000
651.000	429.400	623.000	444.665	403.150	821.922	267.700	—
1.342.496	34.300	26.400	—	10.700	14.630	162.000	—
7.360	—	40.800	5.500	7.000	—	—	—
2.300	251.900 ⁽⁵⁾	298.300 ⁽⁷⁾	222.311 ⁽⁹⁾	159.000 ⁽¹¹⁾	152.622 ⁽¹³⁾	156.600 ⁽¹⁴⁾	175.000 ⁽¹⁵⁾

Bron: CBS, RDMZ, Provincies, voor noten zie bladzijde 48

Uitgaven voor monumentenzorg volgens de provinciale begrotingen 1992 (in guldens)

Per monument		Per inwoner	
Flevoland	12.037	Gelderland	4,59
Gelderland	2.452	Zeeland	3,35
Drenthe	1.453	Groningen	2,76
Groningen	1.172	Limburg	2,41
Utrecht	731	Friesland	2,25
Overijssel	691	Utrecht	2,18
Limburg	679	Drenthe	1,91
Zuid-Holland	711	Flevoland	1,40
Friesland	422	Overijssel	1,80
Noord-Brabant	429	Noord-Holland	1,29
Zeeland	389	Zuid-Holland	1,50
Noord-Holland	275	Noord-Brabant	0,56

Het landelijke cijfer is 699

Het landelijke cijfer is 1,96

Noten

- (1) Inclusief bijdrage aan Groninger Borgenstichting t.b.v. de bij die stichting aangesloten borgen.
- (2) Incl. Centrale Persoons Registratie 1.810 personen
- (3) Project Monument van de maand
- (4) Onderhoud hunebedden en provinciale eigendommen
- (5) Waaronder:

Archeologie	f	166.900
Incidentele subsidies voor particulier initiatief t.b.v. activiteiten van bovengemeentelijk belang	f	32.000
Voorlichting en educatie	f	53.000
- (6) Subsidies voor restauratie van rijks-, provinciale

	en gemeentelijke monumenten en maal- en draaipremies voor molens	
(7)	Bijdrage provinciaal archeoloog	f 60.000
	Archeologisch noodonderzoek	f 150.000
	Archeologisch depot	f 40.000
	Overige	f 48.300
(8)	Restauratie monumenten, onderhoud boerderijen, aankoop molens	f 2.833.199
	Onderhoud molens en draai-/maulpremies	f 1.479.570
(9)	Oudheidkundig bodemonderzoek	f 100.000
	Provinciaal archeoloog + assistent	f 122.311
(10)	Waaronder draaipremieregeling voor molens	f 31.900
(11)	Kosten archeologie en subsidiëring	
(12)	Restauratie Binnendieze	f 100.000
	Draaipremieregeling	f 109.382
	Onderhoud Sint Jan	f 37.298
(13)	Archeologie (provinciale archeoloog en noodopgravingen)	
(14)	Bijdragen provinciaal archeoloog en noodopgravingen	
(15)	Bijdrage provinciaal archeoloog	f 75.000
	Archeologische onderzoek, opgravingen	f 100.000

Monumentenzorg in de provincies Groningen

- Contactpersoon: J. W. Stuiver / W. van Boon
- Telefoon: 050-164798, telefax: 050-138193
- Provincie Groningen
- Dienst WEB
- Afdeling Welzijn
- Postbus 383
- 9700 AJ Groningen

- Monumentenverordening: nee
- Monumentencommissie: nee
- Monumentenlijst: nee
- Beleidsnota: 'Een toekomst voor monumenten', 1989
- Restauratiesubsidie:
rijksmonumenten (kerkorgels, omvangrijke restauraties (kanjers)): geen vaste percentages
- Onderhoudssubsidie:
rijksmonumenten (kerken, molens, historische landhuizen);
molens 25%, overige geen vaste percentages
- Specifieke fondsen:
Provinciaal Stimuleringsfonds Monumenten

Friesland

- Contactpersoon: R. Terpstra
Telefoon: 058-925546
Provincie Friesland
Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening
Afdeling Bouwen en Wonen
Postbus 20120
8900 HM Leeuwarden
- Monumentenverordening: nee
- Monumentencommissie: nee
- Monumentenlijst: nee
- Beleidsnota: Beleidsplan Bouwen en Wonen, maart 1990
- Restauratiesubsidie:
alle categorieën rijksmonumenten: 10%, molens 15%
andere monumenten, indien van provinciaal belang: max. 35%
- Onderhoudssubsidie:
rijksmonumenten: 10%, molens 15%

Drenthe

- Contactpersoon: ing. W. F. Postma / J. A. Langeland
Telefoon: 05920-55544, tst. 709/707
Provinciehuis van Drenthe
Dienst WEB,
Afd. Cultuur, monumentenzorg en educatie
Postbus 122
9400 AC Assen
- Monumentenverordening: sinds 19 september 1984
- Monumentencommissie: sinds 1984
- Monumentenlijst: ontwerp-lijst met 597 objecten, waarvan de gemeenten Ruinerwold, Dalen, Peize, Dwingeloo, Eelde, Rolde, Vries, Westerbork en Havelte definitief zijn vastgesteld.
- 'Beleidsnota monumentenzorg in Drenthe', 18 december 1991.
- Restauratiesubsidie:
alle categorieën rijksmonumenten: 10%, molens 20%.
- Onderhoudssubsidie:
rijksmonumenten (BROM-categorieën): 10%, molens: 15%
- Specifieke subsidies/fondsen:
 - subsidieregeling rieten daken, 27 september 1989;
 - draaipremieregeling voor molens, 27 september 1989;
 - subsidieregeling aankoop molens, 27 september 1989;
 - subsidieregeling provinciale monumenten, 27 september 1989.

Overijssel

- Contactpersoon: mevr. A. Verver
Telefoon: 038-251250
Provinciale Griffie van Overijssel
Afdeling Welzijn
Postbus 10078
8000 GE Zwolle

- Monumentenverordening: nee
- Monumentencommissie: ja
- Monumentenlijst: nee, een aandachtslijst van monumenten van provinciaal belang wordt opgesteld
- Beleidsnota: Nota Monumentenzorg in Overijssel (1991)
- Restauratiesubsidie:
Landelijke bouwkunst, knelpunten
- Onderhoudssubsidie:
alleen molens: max. 25%, monumenten van provinciaal belang 40%

Gelderland

- Contactpersoon: drs. A. A. Scova Righini
Telefoon: 085-599291
Provinciale Griffie van Gelderland
Dienst WEB, Onderafdeling Onderwijs en Monumenten
Postbus 9090
6800 GX Arnhem
- Monumentenverordening: nee
- Monumentencommissie: nee
- Monumentenlijst: nee
- Beleidsnota: Discussienota Provinciaal Monumentenbeleid,
30 januari 1985.
- Restauratiesubsidie:
Regeling 1989-1992.
1989-1990: overgangsregeling: alle rijksmonumenten: 5%;
gemeentelijke monumenten: 15%, max. f 100.000,—
1991-1992: p.m.
- Onderhoudssubsidie volgens overgangsregeling:
mogelijk voor gemeentelijke monumenten en
rijksmonumenten die geen aanspraak maken op BROM-
regeling: 25% tot max. f 12.500,— per jaar;

rijksmonumenten die wel aanspraak maken op BROM-regeling:
1989-1990: 15% tot max. f 7.500,—;
1991-1992: p.m.

- Specifieke subsidies/fondsen:
— Provinciaal Monumentenfonds
— Provinciaal Molenfonds

Utrecht

- Contactpersoon: G. van Baaren
Telefoon: 030-583239
Provincie Utrecht
Afdeling Stedelijk gebied, bureau Stads- en dorpsvernieuwing/
monumenten
Postbus 80300
3508 TH Utrecht
- Monumentenverordening: nee, wordt voorbereid
- Monumentencommissie: nee. Het gemeentelijk
samenwerkingsverband Provinciale Utrechtse
Welstandscommissie (PUWC) heeft ook een Provinciale
Utrechtse Monumentencommissie (PUMC) in het leven
geroepen. De provincie is hier niet bij betrokken
- Monumentenlijst: nee, wordt voorbereid
- Beleidsnota: Monumentennota provincie Utrecht, 1989
- Restauratiesubsidie:
rijksmonumenten (grote objecten in kleine gemeenten (budget
lager dan f 100.000, — ; wordt mogelijk f 250.000)) geen vaste
percentages, hoofdzakelijk voorfinanciering en slechts bij wijze
van uitzondering een subsidie;
gemeentelijke monumenten (grote objecten in kleine
gemeenten met rijksbudget lager dan f 100.000, —):
voorfinanciering; (objecten buiten de bebouwde kom): 80%
tot max. f 10.000, —

- Onderhoudssubsidie: alleen molens, m.u.v. BWO-molens: geen vaste percentages; subsidie (1992 f 47.000, —) wordt gelijkelijk verdeeld over de aanwezige molens tot max. 90% van de niet door subsidie gedekte kosten
- Specifieke subsidies/fondsen (omvang per 1 januari 1992 f 1.255.400):
 - aanvullend krediet t.b.v. grote objecten in kleine gemeenten;
 - calamiteitenpot

Noord-Holland

- Contactpersoon: A. G. Koonings
Telefoon: 023-143592
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur
Afdeling Cultuur en Educatie
Houtplein 33, Postbus 3007
2001 DA Haarlem
- Monumentenverordening: sinds 24 maart 1980
- Monumentencommissie: sinds 1980
- Monumentenlijst: sinds 1980, bevat 500 objecten
- Beleidsnota: Nota "Monumentenzorg in Noord-Holland", 1989
- Restauratiesubsidie: rijksmonumenten (objecten buiten de bebouwde kom alsmede molens en stoomgemalen binnen de bebouwde kom): 10% provinciale monumenten: 30%
- Onderhoudssubsidie: rijksmonumenten (ROM-categorieën buiten de bebouwde kom; molens, stoomgemalen en kerkgebouwen ook binnen de bebouwde kom): max. 10%, molens: 25% provinciale monumenten (ROM-categorieën en andere

categorieën die naar het oordeel van gedeputeerde staten in aanmerking komen): 40%

- Specifieke subsidies/fondsen:
 - Mr. F. J. Kranenburg Monumentenfonds;
 - maal- en draaipremieregeling voor molens

Zuid-Holland

- Contactpersoon: ir. Th. A. J. Schiere
Telefoon: 070-3117037
Provinciaal bestuur van Zuid-Holland
Dienst WEB, afdeling CUSOZA, bureau Cultuur
Koningskade 1
2596 AA 's-Gravenhage
- Monumentenverordening: 1989
- Monumentencommissie: ja, ook aparte werkgroepen monumenten, molens en archeologie
- Monumentenlijst: ja
- Beleidsnota: Nota cultuurbehoud 1989
- Restauratiesubsidie: rijksmonumenten: kastelen, landhuizen, kerken: 10% woonhuizen, boerderijen in het landelijk gebied: 20% molens: 20%
- Onderhoudssubsidie: molens: subsidie voor molenstichtingen bij aankoop beschermende molens boerderijen: 25% tot max. f 4.000,— per vier jaar rieten daken: 30% zonder maximum;
- maal- en draaipremieregeling molens;
- subsidieregeling oudheidkundig bodemonderzoek;
- regeling bijdrage in de bescherming en het onderhoud van kleine cultuurhistorische elementen in het Zuidhollands landschap: 25% tot max. f 5.000.—.

Zie verder de Regeling Monumentensubsidies Zuid-Holland 1989, gewijzigd december 1991, Provinciaal Blad komt in januari of februari 1992)

Zeeland

- Contactpersoon: J. van de Voorde
Telefoon: 01180-31011, tst. 432
Provincie Zeeland
Afd. Welzijn & Economie
Postbus 153
4330 AD Middelburg
- Monumentenverordening: nee
- Monumentencommissie: nee (wel een molenoverleg)
- Monumentenlijst: nee
- Beleidsnota: Nota Monumentenzorg en Archeologie, 26 oktober 1990
- Restauratiesubsidie:
alle rijksmonumenten:
kerken en kastelen 10%; molens 25%; overige monumenten,
exclusief woonhuismonumenten 5%
- Onderhoudssubsidie:
rijksmonumenten:
kerken, kastelen en historische buitenplaatsen 20% van max.
f 25.000,—; molens 20% van door het Rijk vastgestelde
subsidiabele kosten

Noord-Brabant

- Contactpersoon: drs. A. P. L. M. Schenk
Telefoon: 073-812345
Provinciehuis van Noord-Brabant
Afd. Welzijn, Educatie en Cultuur

Postbus 90151
5200 MC 's-Hertogenbosch

- Monumentenverordening: sinds 3 december 1982, ingetrokken per 14 oktober 1988
- Monumentencommissie: sinds 21 september 1982, sinds 1988 niet meer ingevuld
- Monumentenlijst: ingetrokken per 14 oktober 1988
- Beleidsnota: Nota Monumentenzorg in Brabant, februari 1982; Nota provinciaal monumentenbeleid, november 1985
Notitie Monumenten en Archeologie, januari 1991
- Restauratiesubsidie:
per 1 januari 1989 is geen restauratiesubsidie meer mogelijk
- Onderhoudssubsidie:
per 1 januari 1989 is geen onderhoudssubsidie meer mogelijk
- Specifieke subsidies/fondsen:
draaipremieregeling voor molens, budget voor
noodopgravingen

Limburg

- Contactpersoon: drs. J. C. J. M. Starmans
Telefoon: 043-897196
Provinciale Griffie van Limburg
hoofdgroep Welzijn, buro Cultuur en Sport
Postbus 5700,
6202 MA Maastricht
- Monumentenverordening: nee
- Monumentencommissie: nee
- Monumentenlijst: nee
- Beleidsnota: in wording
- Restauratiesubsidie:
alle rijksmonumenten: aanvulling op rijkssubsidie van 10%;

molens: 20%

- Onderhoudssubsidie:
rijksmonumenten (kerken, kastelen, orgels, rieten daken van boerderijen): 10% molens: 15% tot maximaal f 5.000,— bij in bedrijf zijnde molens en tot maximaal f 3.000,— bij niet in bedrijf zijnde molens

Flevoland

- Contactpersoon: mevr. H. E. J. Geluk
Telefoon: 03200-72489
Provinciehuis Flevoland
afdeling Welzijn
Postbus 55
8200 AB Lelystad
- Monumentenverordening: nee
- Monumentencommissie: nee
- Monumentenlijst: nee
- Beleidsnota: nee
- Restauratiesubsidie:
alle rijks- en gemeentelijke monumenten: geen vaste percentages
- Onderhoudssubsidie:
alle rijks- en gemeentelijke monumenten: geen vaste percentages

FACILITAIR BUREAU MONUMENTENZORG

Opdrachten aan het Facilitair Bureau Monumentenzorg komen voornamelijk van gemeenten. Zij hebben betrekking op nagenoeg alle disciplines binnen de monumentenzorg, zoals:

Inventarisatie, beschrijving en documentatie van monumentwaardige gebouwen.

Ontwikkeling van monumentennota en -verordening.

Opstelling meerjarenprogramma restauratiewerken en vaststelling gemeentelijk restauratiebudget.

Vaststelling subsidiabele kosten.

Advisering en begeleiding ten aanzien van vergunning- en subsidiebeleid.

Onderzoek (bouwhistorisch, specialistisch).

Ontwikkeling en begeleiding van gemeentelijke restauratieprojecten.

Architectenbureau
ir. A. de Gooijer, bna
Tuindorppweg 5b
3953 BB Maarsbergen
tel. 03433 - 1828

Architectenbureau
Valentijn & Van Traa
Willem Prinzenstraat 150
5701 BM Helmond
tel./fax. 04920 - 33749

Gemeenten

Toelichting op de tabellen

Meerjarenprogramma

In een meerjarenprogramma kan de gemeente aangeven welke restauraties door de eigenaren van monumenten worden voorgenomen. De minister kan uitsluitend subsidie verlenen aan de eigenaar van een monument dat voorkomt op een meerjarenprogramma.

Budgetreservering bij de RDMZ

Op basis van de door de gemeenten ingediende meerjarenprogramma's vindt bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een budgetreservering plaats. Het bedrag dat de minister jaarlijks voor de BRRM beschikbaar stelt, wordt namelijk slechts voor die gemeenten gereserveerd, die een meerjarenplan hebben ingediend. Per gemeente heeft de minister dan een bedrag onder haar beheer, budget genoemd, waaruit zij aan de aanvragers uit de desbetreffende gemeente subsidie kan verlenen. Deze budgetreservering per gemeente komt tot stand via een verdeelsleutel die deels op objectieve gegevens en deels op de uit de meerjarenprogramma's gebleken behoefte bij de gemeente is gebaseerd.

Verdeelsleutel

De objectieve verdeelsleutel wordt bepaald door het aantal en de aard van de in de gemeente gelegen monumenten. Het totaal aantal op grond van de Monumentenwet beschermde monumenten (kolom 2) wordt onderverdeeld in grote en kleine monumenten (kolom 3 en 4) volgens de indeling van de CBS-tabel (zie pag. 33). Aangenomen wordt dat de herstelkosten van

grote en kleine monumenten zich verhouden als 4:1. Het objectieve deel van het budget per gemeente wordt dan als volgt bepaald: per categorie wordt het aantal monumenten vermenigvuldigd met het bijbehorende verhoudingscijfer. Dat geeft als uitkomst een aantal rekeneenheden. Het totaal aan te verdelen begrotingsmiddelen wordt gedeeld door het landelijk totaal van rekeneenheden. Het bedrag dat daaruit resulteert wordt voor iedere gemeente vermenigvuldigd met het aantal rekeneenheden voor die gemeente wat dan het objectieve gedeelte van de verdeelsleutel voor de betreffende gemeente oplevert. Het budget voor 1995 (kolom 8), het budget voor 1996 (kolom 9) en 1997 (kolom 10) wordt verkregen door het objectieve deel van de verdeelsleutel te toetsen aan de ingediende meerjarenprogramma's. Indien een gemeente een gelijk of lager bedrag vraagt dan het objectieve gedeelte van de verdeelsleutel heeft opgeleverd, vindt een volledige toewijzing van het gevraagde budget plaats. Voor zover er 'ondervraag' is wordt het overblijvende bedrag verdeeld over gemeenten die blijkens hun programma meer hebben gevraagd dan de uitkomst van de objectieve sleutel te zien heeft gegeven ('overvraag').

Het zesde meerjarenprogramma dat gemeenten kunnen indienen (vóór 1 juli 1992) heeft betrekking op de jaren 1993 t/m 1998 (met ingang van 1991 heeft een meerjarenprogramma betrekking op zes in plaats van vijf jaar). Vóór 1 november 1992 maakt de minister het op dat moment voorziene budget voor 1997 en 1998 per gemeente bekend. Vanaf 1 januari 1992 kunnen ten laste van het budget voor 1996 en 1997 door het ministerie aan eigenaren toezeggingen worden gedaan.

Ten laste van een budget kunnen tot 1 april van het jaar waarop het budget betrekking heeft aanvragen om subsidie worden ingediend. Budgetten die niet of niet geheel zijn aangesproken, worden herverdeeld.

Gemeenten hebben door dit systeem de mogelijkheid budgetten

te 'sparen', om op die manier restauratieprojecten mogelijk te maken waarvoor de bevoegde subsidie het jaarlijkse budget van de gemeente te bovengaat. Met de inwerkingtreding van de BRRM is het meerjarenprogramma uitgerekt naar zes jaar. Daarmee is het sparen van zes budgetten mogelijk geworden.

Provinciale budgetten

De BRRM heeft de begrippen 'provinciaal budget' en 'provinciaal prioriteitenoverzicht' geïntroduceerd. Ten behoeve van gemeenten die niet over een monumentenverordening beschikken en waarvoor een budget is berekend van minder dan f 100.000,— stellen Gedeputeerde Staten ieder jaar een provinciaal prioriteitenoverzicht op dat betrekking heeft op het zesde jaar van de meerjarenprogramma's van die gemeenten, en wel vóór 1 januari van het eerste jaar van bedoelde meerjarenprogramma's. Voor gemeenten met een budget van minder dan f 100.000,— die wel over een verordening beschikken, doen Gedeputeerde Staten dit op verzoek. De budgetten van de afzonderlijke gemeenten vormen aldus tezamen een 'provinciaal budget', waaruit restauraties kunnen worden gesubsidieerd in de volgorde zoals door GS aangegeven in het prioriteitenoverzicht. Indien de minister een subsidie verleent aan een eigenaar van een monument dat voorkomt in een provinciaal prioriteitenoverzicht, wordt het meerjarenprogramma van de gemeente waarin het object ligt, gedurende tenminste zes aaneengesloten jaren bij het provinciaal prioriteitenoverzicht betrokken.

Stadsvernieuwingsfonds

Door de inwerkingtreding van de Wet op de Stads- en dorpsvernieuwing per 1-1-1985 is de samenwerkingsregeling WVC/VROM komen te vervallen. Het aandeel van WVC, en dat van VROM, in de samenwerkingsregeling werd tot 1992 bijgedragen in het budget voor de stadsvernieuwingsfondsen (SVF). De gelden uit de SVF kunnen in principe worden aangewend voor alle panden in de betreffende gemeente. De gemeente bepaalt dat zelf. Met ingang van 1992 heeft de minister van WVC aandeel in het SVF uitgetrokken.

Inlichtingen/aanvraag

Bij de gemeente waarin het monument of beeldbepalende pand staat. Alle gemeenten zijn verplicht een subsidieverordening en een inspraakverordening op te stellen. In de subsidieverordening moeten regels staan op grond waarvan de gemeente aan particulieren en andere (bedrijven, instellingen en dergelijke) subsidie verleent binnen het kader van de stadsvernieuwing. Ieder jaar moet bekend gemaakt worden welk bedrag voor subsidie beschikbaar is en hoe dit over de diverse sectoren wordt verdeeld. De gemeenteraad kan bij de jaarlijkse begrotingsbehandeling over deze bijdragen een oordeel geven. De inspraakverordening regelt de inspraak bij alle zaken van de stadsvernieuwing, waardoor de belanghebbenden mee kunnen praten over de gang van zaken. De gemeente is ten aanzien van monumenten en beeldbepalende panden *niet verplicht* subsidieregelingen te maken. De provincie heeft ook een SVF die stadsvernieuwingsgeldenvat bevat van die gemeenten die geen eigen SVF hebben. De gemeenten die wel een eigen SVF hebben, zijn vermeld in kolom 11 van de tabel op de volgende pagina's. Ook de provincie is verplicht een verdeelverordening op te stellen. De aanvraag en toekenning van de subsidie blijft in alle gevallen in handen van de gemeente. In de tabel met totaalcijfers per provincie op pagina 84 zijn ook de bedragen van de provinciale stadsvernieuwingsfondsen opgenomen.

Monumentenverordening

Eén van de manieren waarop gemeenten extra reliëf kunnen geven aan hun monumentenbeleid is het in het leven toepen van een monumentenverordening. Provincies en gemeenten hebben op basis van respectievelijk de Provinciewet en de Gemeentewet de bevoegdheid tot het maken van provinciale en gemeentelijke monumentenverordeningen, voorzover die niet in strijd zijn met de Monumentenwet. Van deze mogelijkheid wordt door een groeiend aantal gemeenten gebruik gemaakt. Bij het maken van deze gemeentelijke monumentenverordening hebben ze zich vaak laten inspireren door de model-verordening van de VNG (zie: VNG, Monument en gebouwde omgeving, 's-Gravenhage, 1982). De VNG heeft in 1989 een nieuwe model-monumentenverordening gepubliceerd (VNG, Model-monumentenverordening 1988, Blauwe teeks nt. 74, Den Haag, 1989). Deze regelt zowel de bescherming van gemeentelijke monumenten als het vetgunningstelsel voor rijksmonumenten. In de kolommen 2, 3 en 4

staan de aantallen rijksmonumenten vermeld, zoals die zijn opgegeven door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (per 1 januari 1991). Gemeenten kunnen alleen dan zelf beslissen omtrent vetgunningaanvragen inzake rijksmonumenten als zij dit in een monumentenverordening regelen (artikel 15, Monumentenwet 1988).

In de tabel (kolom 5) worden de jaartallen genoemd waarop de gemeentelijke vetodeningen van kracht geworden danwel herzien zijn. Verordeningen op basis van artikel 15 van de Monumentenwet 1988 zijn aangegeven met een *sterretje*. Een dergelijke vetodening moet tenminste voorzien in de instelling van een monumentencommissie, die B&W adviseert. In kolom 6 wordt zichtbaar in welke gemeenten een monumentencommissie actief is. In kolom 7 van de tabel zijn gegevens vermeld over gemeentelijke monumentenlijsten. De getallen geven het aantal objecten op de gemeentelijke monumentenlijsten aan. Genoemde gegevens komen voort uit een enquête die jaarlijks door de NCM wordt gehouden onder de gemeenten.

Groningen

Gemeente	totaal aantal monumenten per jan. 1991	aantal grote monumenten	aantal kleine monumenten	laatst vastgestelde monumentenverordening	gemeentelijke monumentencommissie	aantal panden gemeentelijke lijst	budget 1995 in f	budget 1996 in f	budget 1997 in f	budget stads- vernieuwingsfonds 1992
Appingedam	54	12	42	1989*	ja	25	138.286	129.048	127.589	
Bedum	31	8	23	1989*			93.285	91.060	89.863	
Bellingwedde	38	12	26	1991*	ja		117.537	108.409	107.169	
Delfzijl	84	18	66				213.748	197.144	195.383	
Eemsmond	78	18	69	1991*	ja		207.358	200.799	201.775	1.352.175
Groningen	346	40	306	1989*	ja	275	689.329	641.089	634.743	28.161.000
Groote gast	14	6	8	1991*			49.943	47.878	47.473	
Haren	40	2	38	1991*	ja		67.317	62.191	61.523	
Hoogezand-Sappemeer	14	8	6	1991*			66.955	63.992	60.932	1.497.450
Leek	10	4	6	1991*			42.496	38.251	35.448	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
Loppersum	68	16	52	1991	ja		184.276	167.128	165.074	
Marum	12	4	8	1991*	ja		41.271	35.296	39.053	
Menterwolde	29	5	24	1991*			28.076	64.050	63.824	
Pekela	7	2	5	1989			66.694	39.455	31.420	
Reiderland	53	7	46	1991*			112.575	105.317	104.466	
Scheemda	32	6	26	1990*	ja		81.614	71.782	71.322	
Slochteren	51	11	40	1991*	ja		100.225	121.686	120.765	1.128.675
Stadskanaal	12	2	10	1991*			31.279	31.619	28.916	1.676.250
Ten Boer	26	7	19	1991*	ja		75.575	72.148	70.627	
Ulrum	82	16	66	1991*	ja		199.216	187.551	185.644	
Veendam	10	3	7	1989*	ja		34.797	33.100	33.928	1.519.800
Vlagtwedde	32	9	23	1991*	ja		92.226	85.805	84.867	1.318.650
Winschoten	12	5	7	1991*	ja		43.980	42.317	42.337	1.318.650
Winsum	101	11	90	1991*	ja		198.308	186.260	183.693	
Zuidhorn	62	16	46				168.888	163.280	162.386	
Groningen	1.307	248	1.059			300	3.145.254	2.986.653	2.950.220	37.972.650

Friesland

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
Achtkarspelen	27	9	18	1991*	ja		86.055	79.333	78.412	
Ameland	111	6	105	1991*	ja		184.338	171.819	169.733	
Boarnsterhim	122	27	95		ja		316.911	292.627	288.618	
Bolsward	68	9	59	1991*			141.356	131.722	130.189	
Dantumadeel	25	10	15	1991*	ja		87.811	82.455	81.341	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
Dongeradeel	205	45	160	1991*	ja		521.953	485.955	480.320	1.765.650
Ferwerderadeel	73	12	61	1991*			—	153.106	151.828	
Franekeradeel	260	33	227	1991	ja		539.293	499.453	494.524	1.486.275
Gaasterlân-Sleat	100	12	88	1991*			223.098	187.539	185.358	
Harlingen	505	18	487	1991*	ja		767.225	734.577	725.963	1.430.400
Heerenveen	38	13	25	1991*	ja		116.275	113.308	111.990	2.357.925
Het Bildt	44	5	39	1991*	ja		88.850	81.291	81.062	
Kollumerland c.á.	48	11	37	1991*			122.765	122.217	118.273	
Leeuwarden	439	31	408	1991*	ja		768.012	715.228	706.827	11.175.000
Leeuwarderadeel	23	6	17	1991			64.139	62.248	60.167	
Lemsterland	40	9	31				102.980	—	—	
Littenseradeel	111	25	86	1991*	ja		291.401	266.510	263.558	
Menaldumadeel	74	19	55	1991*			206.815	192.237	191.557	
Nijefurd	130	21	109	1989*	ja		293.937	273.090	269.061	
Ooststellingwerf	26	4	22	1991*	ja	4	—	52.180	52.413	
Opsterland	65	16	49	1991*			174.736	163.716	162.252	1.296.300
Schiermonnikoog	26	1	25	1991*	ja		39.639	38.256	37.827	
Skarsterlân	74	15	59	1991*	ja		183.204	169.330	167.435	
Smallingerland	27	7	20	1991*	ja		80.100	69.430	68.627	1.486.275
Sneek	80	13	67		ja		166.138	167.186	165.186	1.788.000
Terschelling	98	3	95	1991*	ja		149.093	140.160	138.527	
Tietjerksteradeel	57	15	42	1991*	ja		164.489	148.249	146.379	1.117.500
Vlieland	41	4	37	1991*	ja		—	72.361	71.508	
Weststellingwerf	24	13	11	1991*	ja		100.000	95.449	94.346	1.363.350
Wunseradiel	118	23	95	1991*	ja		318.233	265.317	262.523	
Wymbritseradeel	127	23	104	1991*	ja	150	311.926	276.778	273.539	
Friesland	3.206	458	2.748	1991*	ja	154	6.610.772	6.303.127	6.229.322	25.266.675

Drenthe

Gemeente	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Anloo	14	4	10	1985			36.334	—	—	
Assen	35	10	25	1991*			100.171	94.641	93.555	1.698.600
Beilen	2	1	1				8.147	—	—	
Borger	5	2	3	1991	ja		17.192	—	—	
Coevorden	35	8	27					88.783	94.222	
Dalen	8	2	6	1991*			23.529	—	—	
De Wijk	19	3	16				32.334	—	—	
Diever	11	2	9	1991*			26.187	—	—	
Dwingeloo	38	3	35	1990*	ja		63.226	64.635	64.046	
Eelde	5	2	3				17.554	—	—	
Emmen	16	4	12				42.427	—	—	3.888.900
Gasselte	6	1	5	1991			14.517	17.358	15.419	
Gieten	7	3	4				26.112	—	—	
Havelte	42	3	39	1991*		13	78.036	—	—	
Hoogeveen	11	4	7	1962			31.500	—	—	
Meppel	20	3	17	1991	ja	82	48.364	—	—	1.318.650
Nijeveen	7	4	3	1991*	ja		31.015	28.901	28.577	
Norg	37	3	34	1991	ja		—	—	—	
Odoorn	7	2	5				20.685	—	—	
Oosterhesselen	21	3	18				45.051	—	—	
Peize	16	3	13	1991	ja		21.215	—	—	
Roden	18	5	13	1991*	ja		52.154	49.736	50.599	
Rolde	8	3	5	1991*			1.308	25.305	25.131	
Ruinen	15	4	11	1991*	ja		43.668	41.597	41.970	
Ruinerwold	19	1	18	1990			29.346	30.323	30.751	
Schoonebeek	32	—	32	1991*			32.132	—	—	
Sleen	10	3	7				31.354	—	—	
Smilde	3	1	2				15.548	—	—	
Vledder	38	9	29				100.274	—	—	
Vries	3	2	1				14.911	—	—	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Westerbork	28	2	26				50.530	—	—	
Zuidlaren	11	2	9	1991*			32.565	—	—	
Zuidwolde	14	—	14	1991*			19.277	—	—	
Zweeloo	22	1	21			158	33.500	—	—	
Drenthe	584	104	480			253	1.234.385	352.496	350.048	6.906.150

Overijssel

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Almelo	18	5	13	1991*			56.544	58.288	54.734	4.950.525
Ambt-Delden	15	1	14	1990*	ja		26.129	24.385	26.805	
Avereest	16	2	14				34.434	—	—	
Bathmen	2	2	—	1991			15.506	21.891	19.053	
Borne	21	5	16	1990*	ja		57.400	53.734	53.604	
Brederwiede	150	16	134				276.660	272.988	270.202	
Dalfsen	36	7	29	1991*	ja	25	78.561	84.410	83.085	
Den Ham	9	2	7				23.437	—	—	
Denekamp	33	5	28	1991*	ja		72.238	67.531	67.042	
Deventer	489	17	472	1991*	ja	130	762.055	709.643	701.921	8.303.025
Diepenheim	14	6	18	1991*	ja		42.326	49.606	48.971	
Diepenveen	14	3	11	1991*			34.482	32.858	33.922	
Enschede	61	4	57	1988*	ja	47	111.635	104.561	100.178	14.136.375
Genemuiden	1	1	—				9.072	—	—	
Goor	8	2	6	1991*			—	20.929	20.866	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
Gramsbergen	15	4	11				42.223	—	—	
Haaksbergen	38	4	34	1991*	ja		77.824	69.822	69.252	
Hardenberg	28	9	19	1991*			86.539	80.757	79.783	
Hasselt	71	8	63	1989*	ja		140.348	130.939	129.399	
Heino	18	4	14	1989*	ja	18	27.772	44.964	44	557
Hellendoorn	17	2	15	1991	ja		34.469	32.556	32.050	
Hengelo	10	2	8	1991*	ja		—	23.187	23.028	
Holtén	4	—	4	1991			12.126	11.673	12.885	
IJsselham	16	5	11	1991*	ja		1.191.786	45.456	44.956	
IJsselmuiden	11	6	5	1991*	ja	36	71.263	55.922	50.848	
Kampen	487	98	389				40.838	1.110.361	1.097.500	3.542.475
Losser	44	2	42	1991*	ja	1	—	66.786	65.895	
Markelo	19	3	16	1991			—	41.463	42.173	
Nieuwleusen	2	—	2				92.011	—	—	
Oldenzaal	12	4	8	1991*	ja	26	100.263	44.487	40.360	
Olst	32	10	22	1989*	ja	96	51.965	90.706	89.653	
Ommen	49	6	43	1991*	ja		62.742	92.790	91.724	
Ootmarsum	26	3	23	1991*			31.950	48.172	47.619	
Raalte	17	5	12	1991*	ja		52.074	62.767	56.080	
Rijssen	11	2	9	1991*	ja		438.496	36.908	31.723	
Stad Delden	24	3	21	1991*	ja		98.928	57.085	54.614	
Staphorst	308	3	305	1990*	ja		75.088	408.650	403.928	
Steenwijk	38	8	30	1991*	ja		10.194	94.909	95.178	
Tubbergen	40	4	36	1991*	ja		42.130	73.411	72.636	
Vriezenveen	7	—	7	1991*	ja		42.130	73.411	72.636	
Weerselo	19	3	16	1989*	ja		34.218	26.935	26.935	
Wierden	19	2	17	1991*	ja		48.715	—	—	
Wijhe	17	2	15	1991*	ja		51.972	32.718	32.415	
Zwartsluis	6	—	6	1991*	ja		11.485	14.751	11.968	
Zwolle	389	55	334	1985	ja	312	808.930	759.022	750.227	7.420.200
Overijssel	2.671	335	2.336			691	5.373.276	4.988.929	38.352.600	

Gelderland

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monu- menten</i>	<i>aantal kleine monu- menten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten- verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten- commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995 in f</i>	<i>budget 1996 in f</i>	<i>budget 1997 in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings- fonds 1992</i>
Aalten	32	6	26	1989*	ja	134	76.329	73.846	73.750	
Ammerzoden	11	6	5	1991*			48.923	46.227	46.253	
Angerlo	8	2	6	1991*	ja	37	21.754	20.854	20.821	
Apeldoorn	36	13	23	1990*	ja	152	127.959	115.076	113.364	9.543.450
Arnhem	108	20	88	1986	ja	115	249.717	—	—	15.030.375
Barneveld	17	5	12	1991*	ja	66	55.221	47.743	48.854	
Bemmel	19	8	11	1990*	ja	12	75.802	—	—	
Bergh	34	15	19				123.236	120.978	120.273	
Beuningen	30	7	23	1987*	ja	90	80.857	79.678	76.156	
Borculo	26	7	19	1987*	ja		73.229	51.733	5.333	
Brakel	24	9	15	1990*	ja	79	82.960	78.356	78.155	
Brummen	35	7	28	1989*	ja	60	69.396	79.578	78.633	
Buren	160	20	140	1991*	ja	12	323.369	305.111	303.397	
Culemborg	93	25	68	1990*	ja		261.476	244.136	241.298	
Didam	4	1	3	1991*	ja	2	13.637	15.679	18.085	
Dinxperlo	9	3	6				37.871	—	—	
Dodewaard	10	3	7	1990	ja	2	25.000	25.000	21.214	
Doesburg	145	12	133		ja		262.998	244.957	242.452	
Doetinchem	10	4	6	1990*	ja	42	36.803	34.019	36.360	1.631.550
Druten	28	4	24	1984*	ja	124	87.768	59.956	58.443	
Duiven	11	4	7	1991*	ja	13	47.015	40.891	41.547	
Echteld	16	6	10	1989*	ja	30	54.220	—	—	
Ede	40	6	34	1990*	ja	48	87.712	82.463	82.090	3.117.825
Eibergen	21	4	17	1991*	ja		51.194	47.550	47.737	
Elburg	289	19	270	1991*	ja	88	494.925	464.014	458.563	
Elst	9	4	5	1991*	ja	73	49.731	33.219	32.503	
Epe	35	4	31	1990*	ja	75	69.772	65.421	64.558	
Ermelo	8	2	6	1991*	ja		—	—	—	
Geldermalsen	68	23	45				224.668	207.959	204.680	
Gendringen	14	5	9	1989*	ja	38	51.090	50.633	51.660	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995 in f</i>	<i>budget 1996 in f</i>	<i>budget 1997 in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Gendt	7	2	5	1991			20.521	—	—	
Gorssel	13	7	6	1989*	ja	48	58.204	73.034	64.230	
Groenlo	8	3	5	1991*	ja		47.042	39.204	33.451	
Groesbeek	3	2	1	1990	ja	63	14.822	—	—	
Harderwijk	103	12	91	1989*	ja	500	209.609	193.232	190.251	
Hatterm	89	15	74	1988*	ja	58	197.331	188.361	188.137	
Hedel	2	2	—	1991	ja		16.174	15.057	15.474	
Heerde	36	8	28	1991*			84.414	86.612	85.733	
Heerwaarden	4	1	3	1989*	ja	1	17.840	12.308	12.672	
Hengelo	12	4	8	1991*	ja		22.472	37.210	37.553	5.676.900
Heteren	10	4	6	1982	ja	29	40.592	32.834	32.369	
Heumen	20	4	16	1988*	ja	27	63.724	45.748	45.298	
Hoevelaken	4	1	3				—	—	—	
Huissen	6	1	5	1990*	ja		17.325	12.864	12.766	
Hummelo en Keppel	44	5	39	1989*	ja	165	88.877	81.346	80.470	
Kerkwijk	30	7	23	1990*	ja		101.259	97.317	102.253	
Kesteren	11	5	6	1991*	ja	60	52.519	39.181	38.765	
Lichtenvoorde	11	5	6	1991*			61.156	—	—	
Lienden	19	5	14	1991*	ja	22	—	56.158	56.667	
Lingewaal	37	11	26	1991*	ja		122.292	103.247	102.411	
Lochem	24	8	16	1991*	ja	80	77.910	71.321	70.759	
Maasdriel	6	1	5	1991*	ja	60	13.509	12.668	12.527	
Maurik	49	8	41	1991*	ja	51	115.065	111.249	109.539	
Millingen a/d Rijn	2	—	2				17.907	—	—	
Neede	5	1	4	1990*	ja	37	22.401	28.095	21.747	
Neerijnen	46	15	31	1990*	ja	105	158.409	144.861	145.755	
Nijkerk	61	6	55	1990*	ja	103	115.748	108.034	106.778	
Nijmegen	97	35	62	1989*	ja	410	316.320	298.434	295.006	15.723.225
Nunspeet	23	3	20	1991*			50.145	50.931	46.188	
Oldebroek	25	3	22				42.725	—	—	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995 in f</i>	<i>budget 1996 in f</i>	<i>budget 1997 in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Putten	28	3	25	1991*	ja	10	56.659	50.720	52.668	
Renkum	14	2	12	1991*	ja	62	—	28.690	28.562	
Rheden	38	11	27	1989*	ja	40	106.020	104.487	103.115	1.620.375
Rijnwaarden	6	3	3	1986	ja		24.875	24.070	24.811	
Rossum	10	3	7	1989*	ja	62	35.869	28.550	28.422	
Rozendaal	19	2	17	1991*			36.855	34.610	34.571	
Ruurlo	12	2	10	1991*	ja	1	27.249	25.336	25.135	
Scherpenzeel	7	2	5	1990*	ja	34	—	19.102	22.922	
Steenderen	50	5	45	1985*	ja	171	95.423	89.917	88.434	
Tiel	80	16	64	1984	ja	68	196.278	181.882	179.758	1.195.725
Ubbergen	43	11	32	1987*	ja	62	118.432	110.604	109.867	
Valburg	40	16	24	1989*	ja	16	124.524	132.542	131.377	
Voorst	76	15	61	1991*	ja	200	173.905	171.760	169.747	
Vorden	42	10	32	1983*	ja	78	100.955	113.072	109.207	
Wageningen	37	9	28	1991	ja	145	104.344	92.120	91.094	
Warnsveld	14	2	12	1991*	ja		31.217	30.746	30.372	
Wehl	6	1	5	1989*	ja	38	17.203	20.048	17.086	
West Maas en Waal	33	14	19	1991*	ja	44	117.355	114.738	112.112	
Westervoort	6	3	3	1991*			—	22.895	22.700	
Wijchen	74	18	56	1991*	ja	91	182.893	184.546	182.469	
Winterswijk	35	5	30	1991*	ja	28	74.861	69.905	69.120	1.564.500
Wisch	10	5	5	1989*	ja	33	50.176	41.777	41.209	
Zaltbommel	165	22	143	1989*	ja	11	345.004	321.289	317.724	
Zelhem	2	1	1	1991*	ja		8.461	7.962	9.473	
Zevenaar	23	8	15	1991*			65.174	65.000	39.077	
Zutphen	376	33	343	1991*	ja	40	699.858	645.407	638.056	2.871.975
Gelderland	3.402	659	2.743			4.123	8.219.534	7.306.158	7.151.976	57.975.900

Utrecht

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
Abcoude	94	6	88	1989*	ja	27	155.622	149.967	148.215	
Amerongen	126	4	122				194.164	180.953	178.840	
Amersfoort	322	22	300	1986*	ja	350	550.000	521.643	515.740	7.721.925
Baarn	44	7	37	1991*	ja		81.981	92.965	92.352	
Breukelen	93	11	82				170.841	171.000	172.858	
Bunnik	26	8	18	1991*	ja		78.485	73.210	72.395	
Bunschoten	3	1	2	1991*		250	9.577	9.468	9.507	
Cothen	11	2	9	1991*	ja		26.997	25.290	24.776	
De Bilt	14	5	9	1990*	ja	100	52.023	47.692	48.342	
De Ronde Venen	10	2	8	1991*			38.757	37.908	41.123	
Doom	13	3	10	1990*	ja		34.696	33.325	33.109	
Driebergen-Rijsenburg	41	4	37	1991*	ja		75.218	77.319	74.556	
Eemnes	41	4	37	1991			79.540	74.259	73.870	
Harmelen	22	3	19				—	—	—	
Houten	54	7	47	1990*	ja	325	108.546	105.415	104576	
IJsselstein	63	7	56				123.818	115.365	114.023	
Langbroek	50	10	40	1991*			125.672	115.273	114.074	
Leersum	21	4	17	1991*	ja		58.404	49.622	50.714	
Leusden	18	4	14	1990*	ja		47.843	43.370	43.005	
Loenen	189	29	160	1989*	ja		389.352	386.169	381.778	
Loosdrecht	53	2	51	1991*	ja		85.277	81.031	79.713	
Lopik	96	9	87	1989*	ja		169.058	167.489	165.535	
Maarn	4	—	3	1991*	ja		16.122	21.585	17.707	
Maarsse	150	17	133	1991*	ja	1	276.180	276.939	274.015	
Maartensdijk	31	14	17	1991*			110.000	109.330	109.718	
Montfoort	72	11	61				159.108	146.794	145.102	
Nieuwegein	42	7	35	1989*	ja	1	105.705	88.929	92.653	
Oudewater	141	14	127				268.257	249.873	246.969	
Renswoude	10	3	7	1991*			30.038	28.361	28.189	
Rhenen	14	5	9	1991*			57.773	42.976	43.809	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings- fonds 1992</i>
Soest	18	6	12	1989*	ja	84	57.561	53.593	53.063	1.139.850
Utrecht	961	136	825	1986*	ja	1416	2.045.336	1.906.021	1.833.945	46.074.525
Veenendaal	2	1	1	1989	ja	60	11.575	—	—	—
Vleuten - De Meern	29	5	24	1991*	ja	88	57.518	62.692	62.165	—
Wijk bij Duurstede	63	6	57	1989*	ja	—	118.585	110.576	109.274	—
Woerden	54	13	41	1990*	ja	35	153.146	141.221	138.221	—
Woudenberg	8	2	6	1991*	ja	—	27.742	20.947	27.834	—
Zeist	69	4	65	1991*	ja	486	119.183	108.089	110.706	2.693.175
Utrecht	3.072	399	2.673			3.223	6.269.700	5.925.596	5.882.471	57.629.475

Noord-Holland

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings- fonds 1992</i>
Aalsmeer	20	2	18	1991	ja	10	39.899	35.656	36.613	—
Akersloot	7	2	5	—	—	—	24.855	—	—	—
Alkmaar	333	22	311	1989*	ja	175	582.066	544.380	534.195	6.917.325
Amstelveen	26	3	23	1991	ja	—	48.231	50.237	52.159	—
Amsterdam	6.724	139	6.585	1991*	ja	694	9.152.976	9.278.955	9.169.964	233.836.875
Andijk	1	—	1	—	—	—	6.175	—	—	—
Anna Paulowna	3	—	3	—	—	—	22.174	—	—	—
Beemster	61	6	55	1991*	ja	—	117.153	107.907	106.673	—
Bennebroek	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Bergen(Nh)	27	13	14	1991*	ja	—	64.548	100.065	98.876	—

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Beverwijk	18	8	10	1991*	ja		68.809	64.159	63.775	2.279.700
Blaricum	50	2	48	1990*	ja	38	80.038	75.915	74.188	
Bloemendaal	140	10	130	1990*	ja	11	198.218	229.053	226.520	
Bussum	2	2	—	1989*	ja	63	—	—	—	2.078.550
Castricum	1	1	—	1991			13.838	8.221	7.721	
Den Helder	7	6	1	1991*	ja	75	75.646	71.863	58.846	3.028.425
Diemen	—	—	—				—	—	—	
Drechterland	17	5	12	1991*	ja		50.241	47.686	47.926	
Edam - Volendam	168	20	148		ja		341.313	314.442	312.079	
Egmond	16	4	12	1991*	ja		50.493	45.300	45.985	
Enkhuizen	336	34	302	1991	ja	330	643.045	598.521	593.755	1.598.025
Graft - De Rijp	118	10	108	1988*	ja	276	221.058	202.563	205.533	
's-Graveland	73	9	64	1991*	ja		147.239	139.557	138.274	
Haarlem	1.006	74	932	1987*	ja	20	1.779.514	1.653.743	1.634.485	28.932.075
Haarlemmerliede c.a.	10	4	6	1987*	ja	20	35.374	28.800	—	
Haarlemmermeer c.a.	5	3	2	1991*	ja	42	23.574	—	—	1.508.625
Harenkarspel	20	7	13	1991*	ja	16	73.947	66.470	68.710	
Heemskerk	7	5	2	1991*			41.116	36.446	36.554	
Heemstede	70	7	63	1991*	ja		116.958	125.433	124.267	
Heerhugowaard	5	—	5	1991			21.033	17.060	19.928	
Heiloo	6	2	4				26.608	—	—	
Hilversum	15	4	11	1982	ja	34	150.652	180.377	207.029	9.387.000
Hoorn	345	36	309	1980*	ja	120	666.339	621.774	614.580	
Huizen	17	1	16	1990*	ja		28.768	26.812	26.526	
Landsmeer	4	1	3	1984	ja		19.078	—	—	
Langedijk	8	6	2	1991*	ja		52.013	48.993	45.142	
Laren	44	2	42	1989*	ja		74.849	35.940	65.687	
Limmen	1	1	—	1991	ja		8.781	—	—	
Medemblik	68	12	56				157.917	147.101	145.624	
Muiden	42	7	35	1991*			99.001	96.029	92.133	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings- fonds 1992</i>
Naarden	105	13	92	1991*	ja	141	218.026	203.944	202.831	
Nederhorst den Berg	28	3	25	1991*	ja		—	51.630	51.370	
Niedorp	34	7	27	1991*	ja		88.140	79.859	79.269	
Noorder-Koggenland	71	17	54	1991*			188.318	176.136	175.705	
Obdam	9	2	7	1991*	ja		23.981	21.541	21.417	
Oostzaan	6	2	4				20.075	—	—	
Opmeer	24	12	12	1990*	ja		100.382	93.908	93.554	
Ouder Amstel	28	2	26	1991*	ja		55.931	49.397	47.999	
Purmerend	24	3	21	1991*			49.084	57.479	62.504	
Schagen	11	2	9				25.879	—	—	
Schermer	34	6	28	1991			90.695	74.999	89.125	
Schoorl	14	6	8	1991			52.766	50.521	48.655	
Stede Broec	10	6	4	1991	ja	8	51.247	—	—	
Texel	182	12	170	1984	ja	86	316.431	292.427	289.000	
Uitgeest	14	4	10	1991*			40.000	38.314	38.300	
Uithoorn	1	1	—	1991*	ja	29	11.582	16.693	18.728	2.022.675
Velsen	63	6	56	1990*	ja	87	118.474	115.348	113.997	2.469.675
Venhuizen	29	9	19	1991*	ja		88.155	80.622	80.247	
Waterland	304	21	283	1991*	ja		522.953	494.949	489.099	
Weesp	182	12	170	1989*	ja		315.615	292.347	289.108	
Wervershoof	2	1	1	1991*	ja		9.337	11.204	11.569	
Wester-Koggenland	11	5	6	1991*	ja		52.605	39.091	38.940	
Wieringen	23	6	17	1991*	ja	1	—	60.731	60.698	
Wieringermeer	—	—	—				—	—	—	
Wognum	6	2	4	1991*	ja		21.626	18.738	18.787	
Wormerland	12	4	8	1991*	ja		62.260	365.025	35.851	
Zaanstad	211	27	184	1987	ja	35	433.885	406.542	402.828	8.671.800
Zandvoort	2	1	1	1991*	ja		8.221	32.620	37.758	
Zeevang	19	9	10	1991			74.174	69.172	68.424	
Zijpe	21	3	18	1991*	ja		45.752	44.798	42.902	
Noord-Holland	11.301	676	10.625			2.311	18.409.131	17.908.493	17.762.412	302.730.750

Zuid-Holland

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i>	<i>budget 1996</i>	<i>budget 1997</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
							<i>in f</i>	<i>in f</i>	<i>in f</i>	
Alblasserdam	12	—	12				19.630	—	—	
Albrandswaard	16	6	10	1991*			54.488	51.251	50.881	
Alkemade	32	4	28	1991*	ja		85.000	72.805	72.542	
Alphen a/d Rijn	42	5	37	1989*	ja		93.876	88.506	88.234	1.206.900
Barendrecht	13	1	12	1991	ja		23.824	22.255	22.158	
Bergambacht	28	5	23	1991			72.316	60.818	60.734	
Bergschenhoek	1	—	1				—	—	—	
Berkel en Rodenrijs	6	2	4	1991*			32.967	—	—	
Bernisse	67	9	58	1991	ja		141.362	130.409	128.887	
Binnenmaas	47	8	39	1991*	ja		107.261	—	—	
Bleiswijk	4	2	2				19.236	—	—	
Bodegraven	25	3	22	1991*			75.151	—	—	
Boskoop	—	—	—				—	—	—	
Brielle	366	16	350	1989*	ja		577.495	547.800	541.503	
Capelle a/d IJssel	15	2	13				38.735	—	—	
Cromstrijen	13	3	10				46.030	—	—	
De Lier	5	2	3	1990*	ja		19.722	17.345	17.381	
Delft	650	73	577	1989*	ja		1.281.577	1.194.616	1.180.839	8.727.675
Dirksland	25	5	20	1991			61.017	56.861	56.207	
Dordrecht	761	39	722	1991*	ja	150	1.253.756	1.166.736	1.153.252	12.102.525
Giessenlanden	56	8	48	1991*	ja		117.598	114.257	113.641	
Goedereede	132	16	116	1989*	ja	12	200.000	200.000	200.000	
Gorinchem	169	23	146				353.819	330.816	327.406	1.720.950
Gouda	305	28	277	1990*	ja	240	548.278	531.460	525.830	4.738.200
Graafstroom	78	6	72		ja		139.034	131.507	130.487	
's-Gravendeel	5	—	5				14.625	26.624	19.357	
's-Gravenhage	749	52	697	1981	ja	1.481	1.306.520	1.215.976	1.201.501	96.138.525
's-Gravenzande	8	3	5	1991*	ja		30.213	27.252	26.847	
Hardinxveld-Giessendam	1	1	10	1991*	ja	13	22.661	21.774	21.861	
Heerjansdam	5	1	4	1991			23.829	35.787	25.875	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Hellevoetsluis	32	19	13	1991*	ja		152.632	135.994	135.534	
Hendrik-Ido-Ambacht	8	1	7	1991*	ja		—	16.321	17.657	
Hillegom	5	2	3	1991	ja		17.737	16.498	16.343	
Jacobswoude	23	5	18	1991*			99.467	72.676	76.371	
Katwijk	26	7	19	1990*	ja		79.247	78.973	74.028	
Korendijk	32	4	28	1991*			68.684	—	—	
Krimpen a/d IJssel	9	2	7				—	—	—	
Leerdam	46	12	34	1989*			132.983	118.717	117.322	
Leiden	1.122	107	1.015	1989*	ja	582	2.118.711	1.966.101	1.944.470	14.493.975
Leiderdorp	21	1	20				40.193	—	—	
Leidschendam	27	1	26	1990*	ja		52.672	62.876	53.491	
Liesveld	66	12	54	1991*	ja		156.645	144.781	148.388	
Lisse	16	3	13	1991*			40.812	41.481	38.746	
Maasland	44	1	43	1989*	ja		65.981	63.743	64.895	
Maassluis	33	5	28	1991	ja		73.890	67.087	66.313	
Middelharnis	149	9	140	1989*	ja		252.822	236.036	233.502	
Monster	4	2	2	1990*	ja	4	40.634	29.456	25.460	
Moordrecht	21	4	17	1991*			30.668	60.474	63.286	
Naaldwijk	15	5	10	1991*			54.218	54.622	50.090	
Nederlek	11	2	9	1991			49.676	24.102	23.844	
Nieuw-Lekkerland	22	—	22	1991*	ja		33.895	28.122	27.801	
Nieuwerkerk a/d IJssel	12	2	10	1991*			30.164	27.543	26.413	
Nieuwkoop	13	5	8	1991*			42.220	48.603	49.779	
Nieuwveen	1	—	1				44.989	—	—	
Noordwijk	42	6	36		ja		3.905	84.643	87.199	
Nooddijkerhout	6	2	4				83.584	—	—	
Nootdorp	5	2	3	1991*			—	16.448	16.282	
Oegstgeest	20	5	15	1989*	ja	25	—	—	—	
Oostflakkee	27	8	19	1991*			61.771	76.078	75.591	
Oud-Beijerland	24	3	21	1938			81.637	—	—	

<i>Gemeente</i>	<i> totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i> aantal grote monu- menten</i>	<i> aantal kleine monu- menten</i>	<i> laatst vastgestelde monumenten- verordening</i>	<i> gemeentelijke monumenten- commissie</i>	<i> aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i> budget 1995 in f</i>	<i> budget 1996 in f</i>	<i> budget 1997 in f</i>	<i> budget stads- vernieuwings- fonds 1992</i>
Ouderkerk	31	3	28	1991*	ja		49.075	58.956	59.135	
Papendrecht	1	—	1				64.465	—	—	
Pijnacker	9	1	8	1991*	ja		—	38.046	41.243	
Reeuwijk	21	1	20	1989*	ja		—	31.874	37.754	
Ridderkerk	55	3	52	1991*	ja		41.036	85.357	84.591	
Rijneveld	45	5	40	1991*			91.525	88.086	88.477	
Rijnsburg	6	2	4	1991		5	104.219	23.304	20.939	
Rijswijk	48	2	46		ja		21.529	76.645	76.863	1.743.300
Rotterdam	259	24	235	1991*	ja	87	77.316	—	—	142.023.075
Rozenburg	2	1	1				501.193	—	—	
Sassenheim	10	1	9				7.723	—	—	
Schiedam	176	19	157	1991*			27.238	332.527	331.870	9.677.550
Schipluiden	20	2	18	1991*	ja		349.455	39.257	40.551	
Schoonhoven	137	20	117	1990	ja		39.565	277.223	274.328	
Sliedrecht	3	2	1	1991			296.599	—	—	
Spijkenisse	4	1	3	1991			8.868	10.841	10.418	
Strijen	8	2	6	1991*			10.991	76.653	57.622	
Ter Aar	4	2	2	1991			49.458	30.056	33.237	
Valkenburg	1	—	1			32.587	—	—	—	
Vianen	168	56	112	1981			—	494.475	488.940	
Vlaardingen	28	4	24				529.779	—	—	3.106.650
Vlist	65	6	59				59.947	119.895	115.906	
Voorburg	39	7	32	1991*	ja	157	120.265	90.402	91.147	2.056.200
Voorhout	7	2	5	1990*			95.656	—	—	
Voorschoten	71	6	65	1991	ja	111	20.723	122.200	126.375	
Waddinxveen	2	2	—	1991*	ja		125.054	18.809	16.271	
Warmond	31	6	25	1991	ja		19.686	—	—	
Wassenaar	55	4	51	1991*	ja		80.245	97.178	96.786	
Wateringen	6	3	3	1991			99.995	26.130	26.676	
Westvoorne	17	6	11	1991*	ja		30.306	51.607	51.366	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwingsfonds 1992</i>
Zederik	90	9	81	1991*	ja		55.609	160.227	158.580	
Zevenhuizen-Moerkapelle	11	3	8	1991*	ja		171.581	35.683	34.134	
Zoetermeer	13	1	12	1991*	ja	50	25.484	28.603	27.805	
Zoeterwoude	34	3	31	1991*	ja	21	68.579	58.424	63.922	
Zwijndrecht	4	3	1	1991*			48.680	27.234	28.638	
Zuid-Holland	7.009	772	6.237			2.958	13.994.288	112.015.922	11.881.802	297.735.525

Zeeland

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monu- menten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwingsfonds 1992</i>
Aardenburg	55	36	19				108.643	249.574	246.675	
Arnhemuiden	2	—	2	1990*	ja		3.001	3.218	3.288	
Axel	8	—	8	1991*	ja		20.340	28.456	32.287	
Borsele	85	25	60		ja		255.500	233.112	230.390	
Brouwershaven	117	11	106				205.000	205.290	203.107	
Bruinisse	2	—	2	1963			—	—	—	
Domburg	20	9	11	1991*	ja		75.791	70.609	69.797	
Duiveland	16	5	11	1991			49.424	45.972	45.593	
Goes	181	22	159	1991*	ja	135	365.810	340.783	336.813	1.486.275
Hontenisse	13	3	10	1991*	ja		35.005	31.827	31.527	
Hulst	64	11	53	1990*	ja		149.854	137.120	135.664	
Kapelle	34	4	30	1990*	ja		68.066	63.585	62.901	
Kortgene	25	6	19	1990*			66.372	61.868	61.160	
Mariekerke	24	7	17	1990*	ja		66.103	65.817	65.011	
Middelburg	1.083	34	1.049	1988	ja	33	1.661.346	1.552.439	1.534.510	3.676.575

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Middenschouwen	6	1	5	1991			18.260	18.022	15.830	
Oostburg	43	10	33				114.212	105.949	105	398
Reimerswaal	16	5	11				51.005	—	—	
Sas van Gent	8	1	7	1991			16.601	23.378	24.397	
Sint Philipsland	2	1	1	1990*	ja		8.122	7.658	7.598	
Sluis	89	5	84	1991*	ja		152.166	142.598	141.366	
Terneuzen	20	2	18	1991*	ja		48.589	37.197	40.577	1.307.475
Tholen	111	16	95				246.171	223.886	223.084	1.195.725
Valkenisse	20	7	13	1991*	ja		64.874	60.494	59.808	
Veere	141	18	123	1990*	ja		270.000	269.774	266.589	
Vlissingen	268	24	244	1977*	ja		484.000	461.781	456.372	2.237.925
Westerschouwen	66	14	52				165.381	154.062	152.254	
Westkapelle	6	2	4				—	—	—	
Wissenkerke	9	—	9	1990*			12.380	11.692	11.603	
Zierikzee	558	18	540				861.400	802.315	792.925	
Zeeland	3.092	297	2.795			168	5.643.416	5.408.446	5.356.524	10.023.975

Noord-Brabant

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Aalburg	28	9	19				83.107	—	—	
Aarle-Rixtel	15	4	11	1990*	ja		42.275	41.307	40.072	
Alphen en Riel	4	1	3	1991	ja		10.880	10.387	10327	
Asten	11	2	9	1991*	ja		25.842	24.343	24.484	
Baarle-Nassau	3	—	3	1991*			7.476	11.098	12.115	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995 in f</i>	<i>budget 1996 in f</i>	<i>budget 1997 in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Bakel en Milheeze	5	2	3	1991*	ja		28.952	16.780	16.689	
Beek en Donk	4	2	2				—	—	—	
Beers	10	5	5	1991*	ja		38.522	43.693	40.964	
Bergen op Zoom	208	18	190	1988*	ja	530	14.893	355.373	351.197	2.704.350
Bergeyk	3	2	1	1991*			388.245			
Berghem	5	2	3	1991*	ja		21.131	25.218	26.717	
Berkel-Enschot	8	2	6	1989*	ja		37.192	—	—	
Berlicum	14	4	10	1991*			43.660	38.629	39.820	
Best	9	1	8	1991*			19.686	26.347	22.402	
Bladel en Netersel	5	2	3	1991*	ja		18.006	16.425	16.254	
Boekel	3	1	2				—	—	—	
Boxmeer	25	9	16				88.334	—	—	
Boxtel	12	6	6	1991*	ja		44.745	59.425	52.575	
Breda	340	33	307	1991*	ja	103	637.359	598.702	591.850	10.538.025
Budel	9	2	7	1991*		26	23.149	21.580	21.360	
Chaam	2	1	1	1991			10.323	8.368	8.204	
Cuijk c.a.	14	5	9	1991*	ja	2	47.066	44.851	43.303	
Den Dungen	24	1	23	1990*	ja		39.941	35.709	37.474	
Deurne	13	4	9	1990*	ja		39.830	38.172	37.636	
Diessen	6	1	5				—	—	—	
Dinteloord en Prinsenland	5	3	2				25.592	—	—	
Dongen	13	2	11	1990*	ja		38.332	47.585	51.538	
Drunen	5	—	5	1991			9.684	9.433	9.979	
Dussen	18	1	17	1991			32.750	—	—	
Eersel	21	5	16	1991*	ja		56.759	53.580	53.532	
Eindhoven	27	7	20	1991*	ja	71	82.935	—	—	13.812.300
Erp	3	2	1				—	—	—	
Esch	4	1	3	1989*	ja	56	—	—	—	
Etten-Leur	57	6	51	1991*	ja		112.034	104.054	103.655	
Fijnaart en Heijningen	12	—	12	1991*			18.117	16.581	16.596	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
Geertruidenberg	79	9	70	1989*	ja		162.500	152.840	149.525	
Geffen	3	1	2	1991			11.538	10.653	10.943	
Geldrop	7	2	5	1989*	ja	26	26.581	—	—	
Gemert	14	7	7	1991*	ja	63	57.494	57.235	55.519	
Gilze en Rijen	3	1	2	1991*			10.153	13.193	11.426	
Goirle	6	1	5	1989*	ja	25	14.006	14.240	13.878	
Grave	121	11	110	1989*	ja	1	232.954	209.696	207.335	
's-Gravenmoer	13	1	12	1991*	ja		24.646	21.995	22.726	
Haaren	8	3	5	1991*	ja		27.212	25.411	25.234	
Halsteren	11	3	8	1991*			36.965	29.091	29.194	
Haps	1	—	1				—	—	—	
Heesch	2	1	1	1989*	ja	16	—	5.000	—	
Heeswijk-Dinther	12	4	8	1990*	ja		58.802	42.124	39.097	
Heeze	7	2	5	1982*	ja	18	20.363	—	—	
Helmond	15	6	9	1989*	ja	47	61.027	66.997	59.594	2.939.025
Helvoirt	20	5	15		ja	29	55.291	—	—	
's-Hertogenbosch	388	47	341	1989*	ja	100	783.898	730.352	722.962	6.582.075
Heusden	114	7	107				193.777	180.481	178.374	
Hilvarenbeek	19	3	16	1991	ja		37.068	40.499	40.334	
Hoeven	3	—	3	1930			4.698	—	—	
Hooge en Lage Mierde	8	4	4				25.879	—	—	
Hooge en Lage Zwaluwe	10	2	8	1991			—	23.020	22.822	
Hoogeloon	9	2	7	1991*	ja		23.264	23.021	22.913	
Huybergen	2	—	2				—	—	—	
Klundert	5	3	2	1991			23.193	21.997	21.494	
Leende	11	2	9	1991*	ja		—	26.143	26.355	
Liempde	31	—	31	1991*			43.107	39.687	39.248	
Lieshout	6	—	6				10.915	—	—	
Lith	9	3	6	1991*			28.530	27.061	26.631	
Loon op Zand	3	2	1	1992			18.058	—	—	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Luykgestel	7	2	5	1991*			22.431	23.442	24.203	
Maarheeze	10	—	10	1989*	ja	32	13.797	12.986	12.886	
Made en Drimmelen	16	2	14	1991	ja		33.292	32.437	32.049	
Megen/Haren en Macharen	43	9	34	1991*	ja		107.681	100.462	99.742	
Mierlo	2	—	2				—	—	—	
Mill en St. Hubert	8	4	4	1991*	ja		31.500	30.154	29.807	
Moergestel	11	2	9	1991*	ja		26.210	24.094	23.834	
Nieuw-Ginneken	31	6	25	1990*	ja	47	67.828	72.756	72.617	
Nieuw-Vossemeer	5	1	4	1991			12.203	12.406	12.502	
Nistelrode	7	1	5	1991*	ja		14.262	16.304	14.598	
Nuenen c.a.	14	4	10	1989*	ja		46.408	39.103	38.959	
Nuland	—	—	—				—	—	—	
Oeffelt	6	—	6	1991			8.383	7.728	7.655	
Oirschot	103	8	95	1991*	ja		185.047	171.875	169.984	
Oisterwijk	9	3	6	1990*	ja		28.884	27.495	26.806	
Oost, West- en Middelbeers	14	3	11	1991			36.271	35.317	33.730	
Oosterhout	39	7	32	1991*	ja		92.634	87.588	87.740	
Oploo	8	—	8	1991*	ja		27.518	11.328	11.452	
Oss	3	1	2	1981	ja	62	—	—	—	
Ossendrecht	4	1	3	1991	ja		18.106	29.378	21.928	
Oud en Nieuw Gastel	6	2	4	1990*	ja	100	—	26.336	25.686	
Oudenbosch	8	3	5	1991*			27.014	25.593	25.712	
Prinsenbeek	4	—	4	1989*	ja	11	6.682	5.174	5.269	
Putte	3	—	3				—	—	—	
Raamsdonk	18	2	16				47.736	—	—	
Ravenstein	82	22	60				230.627	214.435	212.040	
Reusel	—	—	—				—	—	—	
Riethoven	6	1	5				13.920	—	—	
Rijsbergen	5	—	5				—	—	—	
Roosendaal en Nispen	14	4	10	1990*	ja	1	141.652	38.271	38.312	2.581.425

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monu-menten</i>	<i>aantal kleine monu-menten</i>	<i>laatst vastgestelde monu-menten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monu-menten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwings-fonds 1992</i>
Rosmalen	6	2	4	1991*	ja		23.852	25.719	27.352	
Rucphen	3	1	2	1991*			—	4.530	4.530	
Schaijk	7	—	7				5.328	—	—	
Schijndel	15	2	13	1991*	ja		31.312	29.323	28.991	
Sint-Michielsgestel	15	4	11	1991*			40.518	49.912	45.336	
Sint-Oedenrode	17	6	11	1989*	ja	35	57.212	51.947	52.370	
Someren	7	2	5	1991*	ja		23.013	27.412	23.875	
Son en Breugel	4	3	1	1991*			21.531	12.521	—	
Sprang-Capelle	12	3	9	1991			34.357	39.329	38.731	
Standdaarbuiten	—	—	—				—	—	—	
Steenbergen	4	3	1	1991*			—	72.473	84.181	
Terheyden	14	5	9	1991*			47.852	47.152	47.201	
Teteringen	15	1	14	1991*			30.713	32.841	29.942	
Tilburg	56	5	51	1991*	ja	142	108.204	96.585	96.281	15.231.525
Uden	5	2	3				—	—	—	
Udenhout	14	3	11	1992*	ja		36.418	—	—	
Valkenswaard	8	—	8	1990*	ja	4	13.496	—	—	
Veghel	8	2	6	1991*	ja		46.222	21.780	20.936	
Veldhoven	20	2	18	1991			38.262	35.849	35.516	
Vessem	8	2	6	1991*	ja		—	—	—	
Vierlingsbeek	4	2	2				11.907	—	—	
Vlijmen	11	4	7	1991*			43.338	40.096	40.955	
Vught	17	7	10	1988*	ja	19	60.936	56.647	56.204	
Waalre	11	1	10	1991*	ja	35	—	—	—	
Waalwijk	9	5	4	1991*	ja	55	43.908	50.520	45.218	
Wanroy	3	1	2	1991*			13.279	33.003	23.302	
Waspik	15	2	13	1991*			34.454	33.852	31.712	
Werkendam	2	—	2				—	—	—	
Westerhoven	—	—	—				—	—	—	
Willemstad	58	10	48				133.942	124.686	123.342	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwingsfonds 1992</i>
Woensdrecht	2	—	2				—	—	—	
Woudrichem	83	16	67	1992*	ja		199.808	187.145	185.519	
Wouw	19	2	17	1991*	ja		39.878	38.301	38.851	
Zeeland	6	1	5				20.566	—	—	
Zevenbergen	13	1	12	1991*	ja		32.987	39.240	32.275	
Zundert	17	2	15	1991*	ja		39.660	32.456	32.254	
Noord-Brabant	2.878	469	2.409			1.656	6.451.765	5.636.087	5.526.742	54.388.725

Limburg

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads-vernieuwingsfonds 1992</i>
Arcen en Velden	16	5	11	1991			60.298	45.495	45.005	
Beek	38	5	33	1991*	ja		80.881	74.939	74.356	
Beesel	14	5	9	1991*			48.231	44.881	44.874	
Belfeld	2	—	2				—	—	—	
Bergen (Lb)	17	13	4	1990*	ja		72.529	86.737	86.375	
Born	18	5	13	1991			67.465	84.702	92.780	
Brockhuizen	10	4	6	1991			35.241	33.050	32.842	
Brunssum	12	3	9	1991			37.624	33.665	32.019	1.352.175
Echt	16	6	10	1991*	ja		—	50.826	50.387	
Eijsden	115	10	105				212.386	199.906	197.256	

Gemeente	totaal aantal monumenten per jan. 1991	aantal grote monumenten	aantal kleine monumenten	laatst vastgestelde monumenten-verordening	gemeentelijke monumenten-commissie	aantal panden gemeentelijke lijst	budget 1995 in f	budget 1996 in f	budget 1997 in f	budget staats- vernieuwings-fonds 1992
Geleen	11	1	10				25.082	—	—	
Gennep	17	6	11	1990	ja		55.653	51.726	51.246	
Grubbenvorst	14	2	12	1991*			20.580	28.210	27.929	
Gulpen	59	7	52	1991*	ja		119.935	110.971	109.809	
Haelen	22	6	16	1991*	ja		76.014	58.497	61.123	
Heel en Panheel	33	4	29	1991*	ja		62.526	62.502	61.879	
Heerlen	62	11	51				153.504	133.988	132.399	6.593.250
Helden	6	1	5	1991*			—	13.926	13.014	
Heythuysen	20	5	15	1991*	ja		62.294	52.602	52.520	
Horst	11	2	9	1991*	ja	22	31.176	24.261	24.040	
Hunsel	34	6	28	1991*	ja		78.697	73.331	72.479	
Kerkrade	49	4	45	1991*	ja		104.852	92.819	94.298	2.782.575
Kessel	13	4	9	1991*	ja		30.800	—	—	
Landgraaf	146	12	134	1991*	ja		256.297	246.226	243.351	1.128.675
Maasbracht	33	8	25	1991*	ja		98.581	82.066	81.126	
Maasbree	17	9	8	1991*			72.951	70.445	67.920	
Maastricht	1.442	102	1.340		ja		2.492.897	2.349.440	2.321.845	10.806.225
Margraten	216	17	199				387.067	360.765	356.707	
Meerlo-Wanssum	17	7	10	1991*			28.310	17.842	31.038	
Meerssen	61	9	52	1991*	ja		121.701	124.254	123.008	
Meijel	4	—	4	1991*	ja	25	24.462	7.942	8.432	
Melick en Herkenbosch	6	2	4	1991*	ja	100	11.393	27.899	25.695	
Mook en Middelaar	7	4	3	1991*	ja		33.155	29.186	26.544	
Nederweert	10	3	7	1991*	ja		28.852	29.903	40.895	
Nuth	97	6	91	1991*	ja		169.691	158.581	157.927	
Onderbanken	40	3	37	1991*			79.266	73.817	73.407	
Posterholt	12	6	6	1991*	ja		44.939	53.629	49.680	
Roermond	150	22	128	1990*	ja		313.863	301.215	297.665	2.793.750
Roggel	10	3	7	1991*			40.854	28.204	27.996	
Schinnen	48	6	42	1989*	ja	162	97.893	91.214	90.154	

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995 in f</i>	<i>budget 1996 in f</i>	<i>budget 1997 in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1991</i>
Sevenum	7	6	1				9.600	—	—	
Simpelveld	36	2	34	1991*	ja		—	66.688	62.977	
Sittard	113	15	98	1991*	ja		235.220	219.041	216.481	2.089.725
Stein	58	11	47	1991*	ja		136.000	128.941	127.451	
Stramproy	7	1	6	1991*	ja		20.857	23.238	22.538	
Susteren	13	5	8	1991			48.064	44.306	44.477	
Swalmen	39	10	29	1991*	ja	16	111.502	103.047	102.616	
Tegelen	9	6	3	1989*	ja		46.000	42.837	42.696	
Thorn	106	8	98	1989*	ja	106	188.163	175.316	173.754	
Vaals	124	11	111				228.099	229.475	225.567	
Valkenburg a/d Geul	122	22	100				286.453	272.662	271.196	
Venlo	56	27	29	1985*	ja	110	222.248	207.363	204.658	3.196.050
Yenray	28	16	12	1983	ja	33	125.535	116.719	116.225	
Voerendaal	62	7	55	1991*	ja		122.433	114.072	112.746	
Weert	40	10	30	1991*	ja	70	115.446	101.372	102.908	
Wittem	187	12	175				320.566	298.600	295.102	
Limburg	3.932	504	3.428			644	7.954.216	7.591.693	7.541.755	30.742.425

Flevoland

<i>Gemeente</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>laatst vastgestelde monumenten-verordening</i>	<i>gemeentelijke monumenten-commissie</i>	<i>aantal panden gemeentelijke lijst</i>	<i>budget 1995</i> <i>in f</i>	<i>budget 1996</i> <i>in f</i>	<i>budget 1997</i> <i>in f</i>	<i>budget stads- vernieuwings-fonds 1992</i>
Almere	—	—	—				—	—	—	
Dronten	—	—	—				—	—	—	
Lelystad	—	—	—				—	—	—	
Noordoostpolder	3	3	—				—	—	—	
Urk	24	3	21	1991*	ja	50.893	46.316	46.219		
Zeevolde	—	—	—				—	—	—	
Flevoland	27	6	21			50.893	46.316	46.219		

Totalen

<i>Provincie</i>	<i>totaal aantal monumenten per jan. 1991</i>	<i>aantal grote monumenten</i>	<i>aantal kleine monumenten</i>	<i>budget 1995</i>	<i>budget 1996</i>	<i>budget 1997</i>	<i>budget gemeentelijke stadsvernieuwingsfondsen 1992</i>
Groningen	1.307	248	1.059	3.145.254	2.986.653	2.950.220	37.972.650
Friesland	3.206	458	2.748	6.610.772	6.303.127	6.229.322	25.266.675
Drenthe	584	104	480	1.234.385	352.496	350.048	6.906.150
Overijssel	2.671	335	2.336	5.373.276	5.071.276	4.988.929	38.352.600
Gelderland	3.402	659	2.743	8.219.534	7.306.158	7.151.976	57.975.900
Utrecht	3.072	399	2.673	6.269.700	5.925.596	5.882.471	57.629.475
Noord-Holland	11.301	676	10.625	18.409.131	17.908.493	17.762.412	302.730.750
Zuid-Holland	7.009	772	6.237	13.994.288	12.015.922	11.881.802	297.735.525
Zeeland	3.092	297	2.795	5.643.416	5.408.446	5.356.524	10.023.975
Noord-Brabant	2.878	469	2.409	6.451.765	5.636.087	5.526.742	54.388.725
Limburg	3.932	504	3.428	7.954.126	7.591.693	7.541.755	30.742.425
Flevoland	27	6	21	50.893	46.316	46.219	—
Totaal	42.481	4.927	37.554	83.356.540	76.552.263	75.668.420	709.271.662

Totalen

<i>Provincie</i>	<i>budget provinciaal stadsvernieuwings- fonds 1992</i>	<i>totaal aantal gemeenten</i>	<i>aantal gemeenten met een monumen- tenverordening</i>	<i>aantal gemeenten met een monumen- tencommissie</i>	<i>aantal gemeenten met een gemeentelijke monumentenlijst</i>	<i>totaal aantal panden op gemeentelijke monumentenlijst</i>
Groningen	2.950.220	25	23	15	2	300
Friesland	6.229.322	31	28	22	2	154
Drenthe	350.048	34	20	8	3	253
Overijssel	4.988.929	45	38	30	9	691
Gelderland	7.151.976	86	79	72	58	4.345
Utrecht	5.882.471	38	32	25	13	3.223
Noord-Holland	17.762.412	70	59	50	22	2.311
Zuid-Holland	11.881.802	95	74	48	15	2.958
Zeeland	5.356.524	30	21	16	2	168
Noord-Brabant	5.526.742	131	101	68	27	1.656
Limburg	7.541.755	56	46	35	9	644
Flevoland	46.219	6	1	1	—	—
Totaal	75.668.420	647	522	390	162	16.703

Stads- en dorpsgezichten

Hierna volgt per provincie de volledige lijst van stads- en dorpsgezichten die al dan niet aangewezen zijn, met de stand van zaken daaromtrent.

Verklaring kolommen

1. Naam van de gemeente.
2. Het totaal aantal panden binnen een aangewezen of nog aan te wijzen beschermd stads- of dorpsgezicht(en) (bron: Nota Herinventarisatie).
3. Namen van de kernen van stads- en dorpsgezichten.
4. Jaar waarin een procedure tot aanwijzing is gestart.
5. Jaar waarin het gezicht is aangewezen.

* Een sterretje bij het jaartal in kolom 4 of 5 betekent dat er een (ontwerp) toelichting op de aanwijzing is verschenen. Deze is te bestellen bij de Staatsdrukkerij en -uitgeverij.

1	2	3	4	5
Groningen				
Appingedam	319	Appingedam Appingedam (uitbr.) Marsum	1971 1988 1987*	1972* 1991 1991
Bedum	106	Onderdendam	1988*	1991
Bellingwedde	56	Oudeschans	1988	1991
Delfzijl	166	Uitwierde Spijk Termunterzijl	1989 1988* 1988	1991 1991 1991
Eenrum	155	Eenrum	1988*	1991
Groningen	4.907	Groningen	1988	1991
Hefshuizen	220	Warffum	1987*	1991
Loppersum	448	Loppersum Huizinge Middelstum Stedum Westeremden	1988* 1988 1988* 1988* 1988	1991 1991 1991 1991 1991
Midwolda	39	Oostwold	1988	1991
Nieuweschans	90	Nieuweschans	1972	1974
Slochteren	35	Slochteren	1987	1990*
Stadskanaal	8	Smeering	1970	1972
Ten Boer	21	Lellens	1988	1991
Vlagtwedde	86	Bourtange	1965	1967
Winsum	434	Winsum-Obergum Ezinge Garnwerd Oostrum	1988 1988 1988* 1989	1982* 1991 1991 1991
Zuidhorn	125	Niehove Saaksum	1989 1988	1991 1991

1	2	3	4	5
Friesland				
Ameland	266	Ballum Hollum Nes	1966 1966 1966	1969 1969 1969
Her Bildt	116	Oudebildtzijl	1987*	1991
Bolsward	847	Bolsward	1989	1991
Boarnsterhim	645	Grouw Oldeboorn Poppingawier Warga	1986 1988 1988 1988	1990* 1991 1991 1991
Dongeradeel	1.420	Dokkum Ee Holwerd Metslawier Moddergat	1970 1986 1988*	1972 1990* 1991 1990 1978
Ferwerderadeel	355	Ferwerd Hallum Hogebeintum Janum Wanswerd/Birdaard	1987* 1987* 1987* 1989* 1987*	1991 1991 1991 1991 1991
Franckradeel	924	Achlum Francker	1988 1977	1991 1979
Gaasterland	377	Balk Sloten	1989 1971	1991 1972
Harlingen	1.532	Harlingen Harlingen/uitbr.	1966 1988	1969* 1991
Kollumerland c.a.	168	Kollum Veenklooster	1979 1988	1980 1991
Leeuwarden	2.004	Leeuwarden	1979	1983*
Leeuwarderadeel	50	Jelsum	1987*	1991
Littenseradiel	276	Huins Lutkewierum Mantgum	1988 1988 1988*	1991 1991 1991

1	2	3	4	5
		Oosterend	1988*	1991
		Rien	1988	1991
		Weidum	1988	1991
Menaldumadeel	240	Dronrijp Marssum	1979 1987*	1987* 1991
Nijefurd	859	Hindeloopen Workum	1971 1979	1972 1988*
Ooststellingwerf	26	Oldeberkoop	1987*	1991
Skarsterlân	88	Langweer	1988*	1991
Schiermonnikoog	172	Oosterburen	1966	1969
Sneek	940	Sneek	1988	1991
Vlieland	189	Oost-Vlieland	1969	1972
Wonscradeel	529	Kornwerd Kimswerd Makkum Piaam Pingjum Schraard	1988 1989 1984 1974 1989 1988	1991 1991 1987* 1978 1991 1991
Wymbritseradeel	567	Heeg Nijland Woudsend IJlst	1988 1988* 1978 1979	1991 1991 1980 1988*
Drenthe				
Anloo	25	Anloo	1964	1967
Assen	353	Assen	1965	1974*
Dwingeloo	106	Dwingeloo Westeinde	1964 1987	1967 1990*
Emmen	85	Westenesch	1988*	1991
Havelte	116	Dorp Eursinge Helomaweg Kerksituatie	1966 1966 1966 1966	1969 1969 1969 1969

1	2	3	4	5
Norg	64	Westervelde	1987*	1991
		Zuidvelde	1987*	1991
Oosterhesselen	42	Gees	1964	1967
Ruinen	38	Echten	1964	1967
		Kraloo	1988	1991
Schoonebeek	58	Oud S. Oostersebos	1968	1971
		Oud S. Westersebos	1968	1971
		Westersebos uitbreiding		
Vries	29	Vries	1965	1970
Westerbork	38	Orvelte	1964	1967
Zuidlaren	251	Zuidlaren	1964	1974
Zuidwolde	13	Ten Arlo	1988	1991
Zweeloo	36	Aalden	1964	1969
		Benneveld	1989	1991

Overijssel

Averceet	30	Oud-A./Den Huizen	1988*	
Borne	186	Borne	1988*	1991
Brederwiede	897	Blokszijl	1971	1973
		Dwarsgracht	1981	1985*
		Giethoom c.a.	1981	1985*
		Vollenhove	1981	1985*
Deventer	1.845	Deventer	1985	1988*
Diepenheim	16	Den Haller	1988	1991
Gramsbergen	45	Gramsbergen	1988*	
Hardenberg	33	Rheeze	1988	
Hasselt	513	Hasselt	1979	1983*
Kampen	2.249	Kampen	1973	1975
Markelo	45	Stokkum	1988*	
Ommen	84	Beerze	1988*	
		Vilsteren	1988*	
Ootmarsum	164	Ootmarsum	1990	
Staphorst	1.115	Staphorst	1988	

1	2	3	4	5
Weerselo	20	Het Stift	1971	1975
Zwolle	1.959	Zwolle	1989	

Gelderland

Aalten	218	Aalten	1964	1966
		Bredevoort	1983	1986*
Buren	360	Beusichem	1965	1967
		Buren	1965	1968
		Zoelen	1976	1984*
Culemborg	833	Culemborg	1975	1978
Doesburg	952	Doesburg	1971	1974
Eibergen	3	Mallemsse Molen	1969	1987
Elburg	677	Elburg	1965	1968
Epe	21	Gortel	1987*	
Geldermalsen	194	Acquoy	1965	1967
		Beesd	1965	1967
Harderwijk	1.091	Harderwijk	1968	1970
Hattem	419	Hattem	1970	1972
Hummelo en Keppel	66	Hummelo	1987*	
		Laag-Keppel	1987*	
Kerkwijk	25	Nederhemert-Zuid	1987*	
Neerijnen	132	Neerijnen	1987*	
		Hellouw	1987*	
		waardenburg	1987*	
Nunspeet	26	Elspeet	1965	1967
Nijmegen	807	Nijmegen	1976	1980*
Steenderen	73	Bronkhorst	1969	1971
Wijchen	93	Batenburg	1965	1967
Ubbergen	96	Ubbergen	1988*	
Zaltbommel	992	Zaltbommel	1981	1985*
Zutphen	1.807	Zutphen	1980	1987*

1	2	3	4	5
Utrecht				
Abcoude	437	Abcoude	1987*	1991
		Baambrugge	1984	1990*
Amerongen	156	Amerongen	1964	1970
Amersfoort	1.653	Amersfoort	1981	1984*
Baarn	34	Lage Vuursche	1964	1966
Breukelen	17	Nieuwer Ter Aa	1964	1966
Bunnik	13	Werkhoven	1964	1966
Cothen	28	Cothen	1964	1967
Driebergen-Rijsenburg	27	Rijsenburg	1963	1967
Eemnes	26	Eemnes (Buiten)	1964	1966
Kamerik	63	Kamerik	1964	1966
Kockengen	84	Kockengen	1964	1966
Langbroek	16	Nederlangbroek	1964	1966
Linschoten	59	Linschoten	1964	1966
Loenen	331	Loenen	1963	1966
		Loenersloot	1964	1967
		Vreeland	1964	1967
Lopik	25	Jaarsveld	1964	1966
Maarssen	266	Maarssen	1962	1983
		Oud-Zuilen	1964	1966
Maartensdijk	9	Westbroek	1964	1966
Nieuwegein	132	Vreeswijk	1962	1966*
		Vreeswijk/uitbreid.	1967	1984
		Nigtevecht	1984	1987*
Nigtevecht	63	Nigtevecht	1984	1987*
Oudewater	730	Oudewater	1973	1978
Renswoude	28	Renswoude	1964	1966
Soest	21	Soest	1964	1966
Utrecht	4.044	Blauwkapel	1964	1966
		Utrecht	1972	1976
Wijk bij Duurstede	520	Wijk bij Duurstede	1978	1983*
IJsselstein	434	IJsselstein	1964	1966
Zeist	59	Zeist	1964	1977

1	2	3	4	5
Noord-Holland				
Alkmaar	2.396	Alkmaar	1984	1988*
Amstelveen	30	Ouderkerk a/d Amstel	1986	1990
Amsterdam	8.782	Bethaniëbuurt		
		Binnen de Singels	1989	
		Durgerdam	1971	1976
		Haarl.b/West.Eil.		
		Holysloot	1987*	
		Jordaan	1986*	
		Kadijken/Oost.Eil.		
		Nieuwmarktbuurt	1979	1983*
		Ransdorp	1971	1976
Beemster	136	Middenbeemster	1982	1987*
Bergen	31	Bergen	1984	1990*
Blaricum	113	Blaricum	1965	1967
Edam-Volendam	1.107	Edam	1973	1977
Egmond	54	Egmond a/d Hoef	1969	1970
Enkhuizen	3.100	Enkhuizen	1982	1985*
Graft-De Rijk	246	De Rijk	1968	1970
's-Graveland	263	's-Graveland	1983	1987*
Haarlem	5.912	Haarlem	1983	1990*
		Spaarndam	1969	1971
Hoorn	2.250	Hoorn	1967	1970
Medemblik	399	Haven	1967	1968
		Kerksituatie	1967	1968
Muiden	447	Muiden	1983	1987*
Naarden	792	Naarden	1980	1988*
Niedorp	126	Kolhorn	1984	1988*
Noorderkoggenland	211	Noorderkoggenland	1966	1970
		Twisk/uitbreiding	1973	1974
Ouder-Amstel	118	Ouderkerk a/d Amstel	1986	1990*
Texel	129	Den Hoorn	1966	1968

1	2	3	4	5
Velsen	63	Oosterend	1966	1968
Waterland	1.694	Velsen	1969	1970
		Broek in Waterland	1968	1971
		Marken	1969	1971
		Monnickendam	1968	1970
Weesp	842	Zuiderwoude	1989	1991
Zaanstad	201	Weesp	1979	1983*
		Haaldersbroek	1984	1990*
		Westzaan	1988	1991
		Zaandijk	1979	1984*

Zuid-Holland

Albl.d./Nw.Lekkerland	40	Kinderdijk-Elshout	1988*	
Bernisse	160	Geervliet	1974	1975
		Heenvliet	1962	1966
Brielle	1.450	Brielle	1974	1975
Delft	3.680	Delft	1970	1979*
Dordrecht	2.600	Dordrecht	1982	1988*
Giessenlanden		Noordeloos	1987*	
Goedereede	250	Goedereede	1970	1973
Gorinchem	1.470	Gorinchem	1985	1988*
Gouda	3.000	Gouda	1976	1979
's-Gravenhage	1.380	Binnenhof	1965	1971
		St. Jacobskerk	1965	1971
		Malieveld	1965	1979
		Malieveld/uitbreid.	1988	
		Willemspark	1965	1971
Hellevoetsluis	150	Hellevoetsluis	1981	1986*
Leiden	6.000	Leiden	1977	1982*
Maasland	110	Maasland	1969	1970
Maassluis	530	Maassluis	1974	1976
Middelharnis	880	Middelh./Sommelsd.	1987*	
Nieuwpoort	295	Nieuwpoort	1971	1973
Noordeloos	90	Noordeloos	1987	

1	2	3	4	5
Noordwijk	180	Noordwijk-Binnen	1987*	
Rotterdam	390	Delfshaven	1966	1969*
		Delfsh./uitbreiding	1986	1991
		Scheepvaartkwartier	1976	1978
Schiedam	1.400	Schiedam	1986*	
Schipluiden	15	't Woudt	1969	1970
Schoonhoven	980	Schoonhoven	1972	1974
Vianen	540	Vianen	1972	1975
Vlist	110	Bonrepas	1987	
		Vlist	1964	1969
Voorburg	340	Voorburg	1969	1972
Voorschoten	130	Voorschoten	1966	1968
Wassenaar	55	Wassenaar	1964	1967
Zederik	170	Ameide	1987*	

Zeeland

Borssele	335	Borssele	1983	1985*
		Nisse	1984	1988*
Brouwershaven	620	Brouwershaven	1970	1973
		Dreischor	1970	1973
		Noordgouwe	1987*	
Goes	925	Goes	1979	1983*
		Kloetinge	1969	1972
Hulst	830	Hulst	1970	1983
Kapelle	120	Wemeldinge	1965	1967
Kortgene	450	Colijnsplaat	1987*	
Middelburg	2.950	Middelburg	1982	1986*
Sluis	70	St. Anna ter Muiden	1965	1977
Tholen	1.000	St. Maartensdijk	1987*	1991
		Tholen	1988	1991
Veere	275	Veere	1967	1974
Vlissingen	420	Vlissingen	1973	1975
Zierikzee	1.950	Zierikzee	1969	1971

1	2	3	4	5
Noord-Brabant				
Bergen op Zoom	1.947	Bergen op Zoom	1982	1987*
Breda	565	Breda	1965	1967
		Ginneken	1988	1991
Eersel	78	Eersel	1965	1968
Eindhoven/Geldrop	13	Riel	1988*	1991
Geertruidenberg	711	Geertruidenberg	1968	1970
Grave	323	Grave	1987*	1991
's-Hertogenbosch	2.770	's-Hertogenbosch	1968	1973*
		's-Hert. / uitbr.	1985	1991*
Heusden	741	Heusden	1969	1972
Hilvarenbeek	56	Hilvarenbeek	1965	1968
Liempde	100	Liempde	1988	1991
Made en Drimmelen	65	Drimmelen	1986	1990*
Megen/Haren/Macharen	174	Megen	1987*	1991
Mierlo	19	Het Broek	1969	1972
Oirschot	234	De Bollen	1988*	1991
		Oirschot	1965	1968
Oisterwijk	160	Oisterwijk	1968	1970
Oosterhout	57	Oosterhout	1965	1974
Ravenstein	210	Ravenstein	1975	1978
Someren	10	Boomen	1989	
Waalre	51	Loon	1968	1971
Willemstad	277	Willemstad	1968	1970
Woudrichem	300	Woudrichem	1971	1973

Limburg

Beesel	20	Ronkenstein	1983*	
Eijsden	232	Eijsden	1969	1971
		Uitbreiding		
Horst	110	Griendtsveen	1989	

1	2	3	4	5
Landgraaf	106	Rimburg	1987*	
Maastricht	3.777	Maastricht	1975	1984*
Margraten	307	Bruisterbosch	1987*	
		Gasthuis	1966	1970
		St. Geertruid	1987*	
		Moerslag	1987*	
		Noorbeek en De Wesch	1987*	
Nuth	25	Terstraten	1966	1970
Roermond	1.324	Roermond	1982	1987*
Schinnen	58	Amstenrade	1966	1969*
		Amstenrade/uitbr.	1984*	
Sittard	561	Sittard	1969	1972
Stein	218	Elsloo	1969	1971
		Urmond	1968	1970
Stevensweert	255	Stevensweert	1987*	
Thorn	248	Thorn	1971	1974
Vaals	393	Camerig-Cortessen	1967	1969
		Lemiets	1967	1969
		Mamelis	1967	1969
		Raren	1967	1969
		Vaals	1967	1969*
		Uitbreiding	1987*	
Valkenburg a/d Geul	288	St. Gerlach	1966	1975
		Oud-Valkenburg	1966	1972
		Valkenburg	1966	1970
Voerendaal	44	Winthagen	1967	1969
Wessem	187	Wessem	1987*	
Wittem	122	Helle	1967	1968
		Höfke Schweiberg	1967	1984
		Plaat-Diependal	1967	1968
		Schweiberg (intrekking)	1980	
		Terziet en Kuttingen	1987*	

Gemeenten met meer dan 100 monumenten

Overzicht van de 35 gemeenten met meer dan 200 beschermde rijksmonumenten per januari 1992

<i>gemeente</i>	<i>aantal besch. mon.</i>	<i>aantal inw.</i>	<i>gemeente</i>	<i>aantal besch. mon.</i>	<i>aantal inw.</i>
Amsterdam	6.724	695.162	Groningen	346	168.000
Maastricht	1.442	117.197	Hoorn	345	58.900
Leiden	1.122	111.500	Breda	340	125.000
Middelburg	1.083	39.798	Enkhuizen	336	16.057
Haarlem	1.006	149.269	Alkmaar	333	90.778
Utrecht	961	230.360	Amersfoort	322	104.000
Dordrecht	761	110.400	Staphorst	308	14.000
Den Haag	749	444.181	Gouda	305	64.000
Delft	650	88.772	Waterland	304	17.499
Zierikzee	558	9.811	Elburg	289	20.780
Harlingen	505	15.500	Vlissingen	268	43.949
Deventer	489	66.000	Franekeradeel	260	20.727
Kampen	487	32.660	Rotterdam	259	582.242
Leeuwarden	439	85.693	Margraten	216	13.436
Zwolle	389	90.000	Zaanstad	211	130.757
Den Bosch	388	91.500	Bergen op Zoom	208	46.843
Zurphen	376	30.996	Dongeradeel	205	25.000
Brielle	366	15.000			

Overzicht van de 44 gemeenten met meer dan 100 maar niet meer dan 200 beschermde rijksmonumenten per januari 1992

<i>gemeente</i>	<i>aantal besch. mon.</i>	<i>aantal inw.</i>	<i>gemeente</i>	<i>aantal besch. mon.</i>	<i>aantal inw.</i>
Loenen	189	8.249	Nijefurd	130	10.445
Wittem	187	7.750	Wymbritseradiel	127	14.500
Texel	182	12.783	Amerongen	126	6.854
Weesp	182	18.500	Vaals	124	10.789
Goes	181	32.000	Boamsterhim	122	17.600
Schiedam	176	69.800	Valkenburg a/d		
Gorinchem	169	29.100	Geul	122	17.992
Edam-Volendam	168	24.926	Grave	121	10.567
Vianen	168	19.210	Graft-De Rijp	118	5.477
Zaltbommel	165	9.899	Wunseradiel	118	11.344
Buren	160	9.955	Brouwershaven	117	3.600
Roermond	150	42.000	Eijsden	115	11.459
Brederwiede	150	11.980	Heusden	114	5.910
Maarsssen	150	39.692	Sittard	113	46.244
Middelharnis	149	15.845	Littenseradeel	111	10.010
Landgraaf	146	40.200	Tholen	111	19.284
Doesburg	145	10.640	Ameland	111	3.257
Veere	141	4.910	Arnhem	108	131.520
Oudewater	141	9.478	Thorn	106	2.659
Bloemendaal	140	17.250	Naarden	105	16.211
Schoonhoven	137	11.487	Harderwijk	103	36.274
Goedereede	132	10.775	Oirschot	103	11.300
			Winsum	101	13.135

A black and white photograph of a canal. On the left, there is a dark, sloping bank with a wooden fence and several bare trees. In the center, a boat is on the water. The canal leads towards a bright, overexposed area in the distance. The text 'Categorieën monumenten' is overlaid on the right side of the image.

Categorieën monumenten

Kerken

Begripsomschrijving

Onder monumentale kerkgebouwen worden kerken en de daarbij behorende gebouwen (zoals pastorie of kosterswoning) verstaan, die het behouden waard zijn. Een monumentaal kerkgebouw hoeft niet op een rijks-, provinciale of gemeentelijke monumentenlijst te staan. Is dat wel het geval, dan kan men spreken van een 'kerkelijk monument'. Een kerkelijk complex kan als geheel beschermd zijn, maar ook kan alleen de kerk of slechts één of meer onderdelen daarvan beschermd worden.

Per 1 januari 1987 stonden 2265 kerkelijke gebouwen en 698 objecten in en onderdelen van kerkelijke gebouwen (bijvoorbeeld orgels) officieel ingeschreven in het register van door het rijk beschermde monumenten, die als volgt over de verschillende provincies verdeeld zijn:

	Gr	Fr	Dr	Ov	Gl	Ut	NH	ZH	Zl	NB	L	Fl	Ned
kerkelijke gebouwen	189	320	46	92	288	104	265	280	94	275	310	2	2265
objecten in en delen van kerkelijke gebouwen	37	98	26	60	138	31	74	79	58	59	37	1	698

Typen

Kerken kunnen in categorieën verdeeld worden op basis van verschillende criteria, zoals kerkelijke gezindte, verzorgingsgebied, bouwstijl (bijvoorbeeld romano-gotisch, gotisch, renaissancestisch, barok, neo-klassicistisch, neo-gotisch, modern) of grootte. Het laatste criterium (grote/kleine kerken) is goed bruikbaar omdat de grootte voor een groot deel bepalend is voor de

gebruiksmogelijkheden, de exploitatiekosten en de kosten van restauratie en onderhoud.

Behoud van kerkelijke gebouwen

Kerkelijke gebouwen zijn meestal uiterst waardevolle gebouwen, immers:

- ze bepalen voor een groot deel de identiteit van een stad, dorp, wijk of straat door hun sterk beeldbepalend karakter;
- ze bevinden zich meestal op een unieke lokatie in stad of dorp;
- ze bieden een vrij grote overdekte ruimte;
- door die ligging en ruimte zijn ze goed exploitabel te maken, ook als hun kerkelijke functie geheel of gedeeltelijk wegvalt;
- het zijn prachtige voorbeelden van architectuur en constructie, bijvoorbeeld door de techniek van overwelfing en overkoepeling;
- ze bevatten vaak kunstschaten van grote waarde, en;
- veel kerken hebben uiteraard nog een functie voor godsdienstoefening.

Het behoud van kerken is niet eenvoudig. Inmiddels is weliswaar het grootste deel der monumentale kerken gerestaureerd, doch vaak ontstaan pas ná restauratie de grote problemen, omdat:

- de gebruiksmogelijkheden, ook na restauratie veelal beperkt zijn doordat er te weinig voorzieningen zijn (wanneer tenminste geen functie meer bestaat ten behoeve van de godsdienstoefening);
- lokale overheden nog vaak terughoudend reageren ten aanzien van exploitatie van kerkgebouwen, omdat ze vrezen voor concurrentie voor de nieuwe sociaal-culturele centra;
- de kosten van onderhoud en exploitatie zeer hoog zijn (denk aan energie- en personeelskosten) en de subsidiemogelijkheden

nog te beperkt zijn.

Ook het behoud van jongere kerken (van na 1850) moet nagestreefd worden. Denk aan de neo-gotische kerken, waarvan bijvoorbeeld die van architect P. J. H. Cuypers belangrijk zijn.

Particulier initiatief

De particuliere bemoeienis met het behoud van kerken is nog niet zo oud. Vroeger was dit immers een zaak voor de kerkelijke instanties zelf.

De secularisatie heeft echter geleid en leidt nog steeds tot leegstand van kerkgebouwen. Door bovengenoemde exploitatie moeilijkheden dreigt verwaarlozing. Daarom is bemoeienis van de kant van particuliere organisaties geboden. Op lokaal niveau zijn vele verenigingen en stichtingen tot behoud van een bepaalde kerk opgericht, terwijl in bepaalde provincies organisaties in het leven geroepen werden met als doel de bescherming van waardevolle kerken in de betreffende provincies. Sinds een aantal jaren is er ook een landelijke vereniging die zich speciaal richt op het beheer van kerken.

Landelijk

* Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland (VBMK) secr. Oosterweg 83, 9724 CG Groningen, tel. 050-183636.

Deze vereniging, opgericht in 1981, stelt zich ten doel de bevordering van een goed beheer en gebruik van monumentale kerkgebouwen en daarnaast ervoor te zorgen dat hiervoor een breed maatschappelijk draagvlak bestaat. Ook behartigt zij de gemeenschappelijke belangen van de aangesloten kerkbeheerders, in aantal ongeveer 200. Lidmaatschap is onder meer mogelijk voor kerkgemeenten, stichtingen, parochies en burgerlijke gemeenten.

* Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO-K), mr. J.

Broekhuizen, Postbus 405, 2260 AK Leidschendam, tel. 070-3131277

- * Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk, Singel 119, Postbus 176, 3300 AD Dordrecht, tel. 078-141944
- * Bouw- en restauratiecommissie Nederlandse Hervormde Kerk, Postbus 405, 2260 AK Leidschendam, tel. 070-131131
- * Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland, Mariahoek 16-17, 3511 LG Utrecht, tel. 030-340742
- * Vereniging van Orgelbouwers in Nederland (V.O.N.) Postbus 84100 (Scheveningseweg 52), 2508 AC 's-Gravenhage
- * Cuypers Genootschap Burgemeester Minkenberglaan 11, 6109 AL Ohé en Laak, tel. 04755-1794.

Provinciaal / regionaal

Groningen: * Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Groningen en Drenthe, secr.: Postbus 45, 9640 AA Veendam, tel. 05987-26126

* Stichting Oude Groninger Kerken, Westersingel 43, 9718 CD Groningen, tel. 050-134493

Friesland: * Stichting Alde Fryske Tsjerken, Eewal 86''', 8911 GV Leeuwarden, tel. 058-139666

* Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Friesland, Vredeman de Friesstraat 19, 8921 BP Leeuwarden, tel. 058-123592

* Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Overijssel en Flevoland, Glanestraat 21, 7555 KW Hengelo, tel. 074-917386

- Gelderland: * Stichting Oude Gelderse Kerken
Postbus 68, 6670 AB Zetten, tel. 08880-1544
- * Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Noord-Holland,
Loosdrechtseweg 50, 1215 JX Hilversum,
tel. 035-21037
- Noord- en Zuid-Holland * Stichting Oude Hollandse Kerken,
Postbus 489, 2300 ED Leiden, tel. 071-161506
- Zeeland: * Stichting Oude Zeeuwse Kerken, Badhuisstraat 43,
4381 LN Vlissingen, tel. 01184-14981

Lokaal

Er zijn tientallen lokale beheersstichtingen waarvan een deel aangesloten is bij de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland. Verder zijn er in verschillende plaatsen 'verenigingen van vrienden' van bepaalde kerken.

Overheid

Rijk:

Het belangrijkste instrument van de rijksoverheid is de Monumentenwet. Voor kerkelijke monumenten worden ten aanzien van verschillende aspecten uitzonderingen gemaakt;

Art. 1:

Kerkelijke monumenten worden hier gedefinieerd als "onroerende monumenten welke eigendom zijn van een kerkgenootschap, kerkelijke gemeente of parochie of van een kerkelijke instelling en welke uitsluitend of voor een overwegend deel worden gebruikt voor de uitoefening van de eredienst";

Art. 2:

Hier wordt gesteld dat "met betrekking tot een kerkelijk monument geen beslissing genomen wordt ingevolge de Monumentenwet dan na overleg met de eigenaar";

Art. 18:

Wat betreft het verlenen van een bouw- of sloopvergunning "neemt Burgemeester en Wethouders danwel Onze minister geen beslissing dan in overeenstemming met de eigenaar, voor zover het betreft een beslissing waarbij wezenlijke belangen van de godsdienstoefening in dat monument in het geding zijn";

Provincies:

Provinciale besturen kunnen kerkelijke objecten, die niet door het Rijk beschermd worden, plaatsen op een provinciale monumentenlijst.

Gemeenten:

Gemeentebesturen kunnen ook kerkgebouwen beschermen door ze op een gemeentelijke lijst te plaatsen, zoals onder andere door de gemeenten Groningen en 's-Gravenhage gedaan is.

Financieel instrumentarium

Rijk:

Het Rijk biedt mogelijkheden tot het subsidiëren van kosten van restauratie en onderhoud van kerken die op de rijksmonumentenlijst staan. Allereerst is het vanaf 1 januari 1991 geldende Besluit Rijkssubsidieëring Restauratie Monumenten (BRRM) van belang. Volgens artikelen 8 en 14 van deze regeling kan een restauratiesubsidie verstrekt worden van 80% van de subsidiabele restauratiekosten. Dit geldt echter alleen wanneer het monument in eigendom is van een kerkgenootschap, kerkelijke gemeente of kerkelijke instelling, en bovendien uitsluitend of voor een overwegend deel gebruikt wordt voor de eredienst. Hetzelfde subsidiepercentage geldt voor kerken die eigendom zijn van een binnen het rijk gevestigde privaatrechtelijke rechtspersoon, die zonder winstoogmerk uitsluitend de instandhouding van één of meer monumenten ten doel heeft. Is de eigenaar een publiekrechtelijke rechtspersoon, dan kan slechts een subsidie van

70% van de subsidiabele kosten verstrekt worden.

Deze percentages worden met 30% verlaagd indien de eigenaar belastingplichtig is en dus gebruik kan maken van fiscale aftrekmogelijkheden. Voor monumentwaardige orgels, carillons, uurwerken en klokken is een restauratiesubsidie mogelijk van 80%. De objecten moeten zich dan wel in, aan, bij of op een monument bevinden, en vermeld worden in het register waarin dat monument is ingeschreven.

Voor de periode 1990-1994 heeft de minister van WVC 130 miljoen gulden (26 miljoen per jaar) extra beschikbaar gesteld voor de instandhouding van monumentale kerkgebouwen. Nadere bijzonderheden over deze tijdelijke regeling, welke is opgenomen in het BRRM treft u aan op pag. 37.

Voor het onderhoud van monumentale kerkgebouwen is een financiële rijksbijdrage mogelijk op grond van het Besluit Rijkssubsidie Onderhoud Monumenten. Op grond van artikel 4, lid 1 is ten behoeve van het jaarlijks onderhoud een subsidie mogelijk van 50% van de totale kosten van de onderhoudswerkzaamheden tot een bedrag van ten hoogste f 12.500,— per jaar. Artikel 11 biedt de mogelijkheid om voor perioden van 10 jaar subsidie te verkrijgen in de kosten van de naar het oordeel van de minister sober en doelmatig uitgevoerde onderhoudswerkzaamheden aan de buitenkant daarvan ten behoeve van het wind- en waterdicht houden. De subsidie bedraagt 60% van de totale kosten van de onderhoudswerkzaamheden die gedurende 10 jaren zijn verricht volgens een door de minister goedgekeurd onderhoudsplan (nadere bijzonderheden zie pagina 43 van dit boek).

Voor orgels is een jaarlijkse onderhoudssubsidie mogelijk van 40% van de totale kosten tot een bedrag van ten hoogste f 1.200,— per jaar. Zie ook pagina 42.

Provincies:

Kunnen gelden ter beschikking stellen voor subsidiëring van restauratie en/of onderhoud van kerkelijke monumenten op een rijks-, provinciale of gemeentelijke lijst.

Gemeenten:

Kunnen individueel bijdragen verstrekken bijvoorbeeld uit het Stadsvernieuwingsfonds.

Particuliere fondsen:

In bepaalde gevallen kan een beroep gedaan worden op particuliere fondsen als het Prins Bernhardfonds ter verkrijging van een bijdrage in de kosten van restauratie of onderhoud van een kerk. Vaak is er een vereniging van vrienden die aan fondswerving doet. De Generale Kas kan subsidies voorfinancieren en laagrentende leningen verstrekken.

Heel interessant zou een samenwerkingsverband kunnen zijn tussen verschillende kerken ten behoeve van het onderhoud. Men kan dan een 'totaalplan' maken, om een reservering vragen bij de RDMZ van een budget voor onderhoud van de diverse kerken, zodat men daarbinnen kan schuiven. Ook is het dan beter mogelijk arbeidsplaatsen te creëren.

Documentatie/literatuur

Documentatie van de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland:

- Jaarverslagen 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991
- Databank, geordend per gemeente, per kerkgebouw en per thema
- Folder over multi-functioneel gebruik van kerken
- Informatiebulletin (3 à 4 maal per jaar)
- Publikaties van de VBMK naar aanleiding van onderzoek door de Vakgroep Bedrijfseconomie (Faculteit der Economische Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam, drs. N. J. P.

- Ferwerda en prof. P. Verburg)
- Beheer en gebruik van monumentale kerkgebouwen, aug. 1983
- Beheer en onderhoud van grote monumenten, juli 1985
- Video 'Midden in de week en 's zondags ook'.
- Uniform rekeningschema

Brochures RDMZ:

- "Kerken... monumenten"
- "Historische orgels"
- "Klokken en torenuurwerken"
- G. A. van Swigchem, T. Brouwer en W. van Os: Een huis voor het Woord /Het Protestantse kerkinterieur in Nederland tot 1900), RDMZ, Zeist. Staatsuitgeverij: 's-Gravenhage, 1984
- dr. R. Steensma: Kerken, wat doe je ermee? Bosch en Keuning n.v., Baarn, 1981.
- Monumenten Accommodatiegids Kerken, NCM, 1989.

Woonhuismonumenten

Begripsomschrijving

De categorie woonhuismonumenten is de grootste categorie monumenten in Nederland. Het is ook de meest veelzijdige; elke streek kent een of meer specifieke bouwstijlen, vaak is zelfs een speciaal type woonhuis karakteristiek voor een bepaalde stad of dorp. De oudste woonhuizen die ons resten dateren uit de 15e eeuw. Huizen van hout zijn vrijwel niet behouden. Veel panden hebben echter nog wel een oudere kern, fundering, of interieur.

Typen

Het zou te ver voeren om in dit verband alle typen woonhuizen te vermelden. Indeling is mogelijk naar bouwperiode, naar bouwstijl (de oudste beschermde huizen zijn de gotische, de nieuwste zijn voorbeelden van het Nieuwe Bouwen, zoals het Schröderhuis in Utrecht) naar regionale typering, naar materiaalgebruik (hout, baksteen, natuursteen, beton etc.). Woonhuizen kunnen op velerlei wijze gekenmerkt worden, bijvoorbeeld door het daktype (bv. zadeldak, wolfsdak), het geveltype (tuitgevel, klokgevel, trapgevel, enz.), de hoogte en breedte, de parcellering, de vensterindeling en -verdeling.

Behoud van woonhuismonumenten

Woonhuizen worden nog niet zo lang in grote getale beschermd. Lange tijd was er alleen maar aandacht voor grote objecten als kastelen en kerken. De grote uitbreiding van de rijksmonumentenlijst is voornamelijk terug te voeren op de woonhuizen. Veel woonhuizen worden ook op grond van een gemeentelijke monumentenlijst beschermd, omdat ze van lokaal belang zijn en

beeldbepalend voor het stads- en dorpsgezicht.

Het behoud van woonhuismonumenten is van groot belang om meerdere redenen:

- ze getuigen van de sociale structuur en de cultuur van het dagelijks leven in vroeger tijden en van het gebruik van oude materialen en technieken in de huizenbouw;
- woonhuizen bepalen voor een groot deel het aanzien en de sfeer van dorp en stad; wat is Amsterdam zonder zijn grachtenpanden, Edam zonder zijn houten huizen, Deventer zonder zijn gotische woonhuizen;
- woonhuismonumenten bieden een vorm van huisvesting, waar veel vraag naar is;
- restauratie en onderhoud van deze grote groep monumenten bieden een flink stuk specifieke werkgelegenheid.

De restauratie van woonhuismonumenten verloopt niet altijd even eenvoudig. Een groot probleem is de financiële haalbaarheid voor een particuliere eigenaar of restaurerende instelling. Het gaat immers niet altijd om financieel draagkrachtige lieden. Niet altijd kan de restauratie in het gemeentelijk programma worden ingepast, waardoor onzekerheid voor de eigenaar en de bewoner ontstaat en bovendien verder verval van het pand dreigt.

Soms kunnen problemen ontstaan door bepalingen in een op het betreffende gebied rustend bestemmingsplan, voorschriften in de bouwverordening, of bepalingen voortvloeiende uit de monumentenwet.

Particulier initiatief

Landelijk:

- * Landelijke Federatie Het Behouden Huis, secr. de Laars 58, 1602 MS Enkhuizen, tel: 02280-14692.
Doel van deze federatie is het bevorderen van het behoud van woonhuismonumenten in het belang van het leefbaar houden van de historische stads- en dorpsgezichten. Zij tracht dit te

bereiken door een 40-tal aangesloten restaurerende instellingen te ondersteunen, door algemene en individuele voorlichting te geven, door te fungeren als gesprekspartner voor haar leden bij de overheid en door studiebijeenkomsten te organiseren voor aangesloten instellingen.

- * Vereniging Hendrick de Keyser, secr.: Huize van Brienens, Herengracht 284, 1016 BX Amsterdam, tel. 020-6249755.
Deze vereniging streeft het behoud van architectonisch of historisch belangrijke oude gebouwen in het gehele land na. Daartoe verwerft zij waardevolle oude gebouwen, ondermeer woonhuizen en bedrijfspanden, restaureert de panden op architectuur-historisch verantwoorde wijze, waarbij grote aandacht wordt besteed aan het interieur, en blijft ze daarna beheren en verhuren.

Lokaal:

Er bestaan vele tientallen instellingen die op lokaal niveau woonhuismonumenten restaureren en/of beheren, danwel zich op andere wijze inzetten voor het behoud van deze categorie monumenten. In veel plaatsen bestaat een stichting, maatschappij, N.V. of B.V. Stadsherstel. Informatie hierover is te verkrijgen bij de Federatie Het Behouden Huis of de Stichting NCM. Daarnaast zijn er meerdere andersoortige restaurerende instellingen en woningbouwverenigingen die zich (mede) bezighouden met het restaureren en beheren van woonhuismonumenten.

Overheid

Als eigenaar of anderszins belanghebbende van een op de monumentenlijst geplaatst woonhuis kan men, bijvoorbeeld bij restauratie, direct of indirect te maken krijgen met vele instanties. Enerzijds zijn dat instanties op het gebied van stadsvernieuwing, volkshuisvesting en andere. In de meeste gevallen zal men echter in eerste instantie contact hebben met de gemeente. Op lokaal

niveau kan men te maken krijgen met:

- gemeentelijk bureau/afdeling Monumentenzorg,
- gemeentelijk bureau/afdeling Stadsvernieuwing en/of Volkshuisvesting (vaak bij de afdeling Gemeentewerken, Ruimtelijke Ordening etc.)
- dienst Bouw- en Woningtoezicht,
- welstandscommissie,
- gemeentelijke monumentencommissie,
- gemeentelijke stadsvernieuwingscommissie.

Financieel instrumentarium

Rijk:

- Besluit Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten (BRRM).
Op grond van artikel 8 van het BRRM kunnen eigenaren van door het Rijk beschermde monumenten een restauratiesubsidie krijgen van 30% van de subsidiaabele restauratiekosten. Daarnaast kunnen zij bij het Nationaal Restauratiefonds een restauratiehypothec krijgen van maximaal eenzelfde bedrag als de toegezegde rijkssubsidie, tegen een lage rente. Verder kunnen zij gebruik maken van de mogelijkheid om zowel het op termijn toegezegde subsidie als de laagrentende lening door het Nationaal Restauratiefonds te laten voorfinancieren (zie de algemene informatie over het Nationaal Restauratiefonds). Restaurerende instellingen, die zonder winst oogmerk de instandhouding van monumenten ten doel hebben, kunnen een subsidie krijgen van 50% van de subsidiaabele restauratiekosten.
Voor lager publiekrechtelijke lichamen (bv. gemeenten) geldt een subsidiepercentage van 40%.
Voor een eigenaar die niet belastingplichtig is, of een eigenaar die wél Inkomsten-(IB) of Vennootschapsbelasting (Vbp) plichtig is maar die door middel van een verklaring van de Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden (BBM, zie blz.

41), aantoonde dat voor hem geen fiscale aftrek wordt toegestaan, geldt een verhoging van genoemde subsidiepercentages met 30%. Behalve subsidies uit hoofde van de monumentale waarde van een woonhuismonument is eventueel ook een bijdrage mogelijk van het ministerie van VROM in het kader van woonhuisverbetering.

- Besluit rijkssubsidiëring onderhoud monumenten. Voor een aantal categorieën monumenten kan subsidie worden verkregen in kosten van onderhoudswerkzaamheden. Binnen de categorie woonhuizen komen alleen hofjes van liefdadigheid in aanmerking; de subsidie bedraagt 40% van de kosten van de onderhoudswerkzaamheden met een minimum van f 500,— en een maximum van f 10.000,—.

Provincies:

Provincies kunnen subsidies verlenen ten behoeve van restauratie en/of onderhoud van rijks- en/of gemeentelijke monumenten. Zie onder het hoofdstuk Provincies.

Gemeenten:

Gemeenten kunnen eveneens een financiële bijdrage leveren aan restauratie en onderhoud van woonhuismonumenten, en wel uit het stadsvernieuwingsfonds. Een gemeente moet dit regelen in de gemeentelijke subsidieverordening, doch is geheel vrij in de invulling daarvan. In de verordening moet duidelijk gemaakt worden of slechts subsidie mogelijk is voor rijksmonumenten of ook voor gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden. Verder kunnen gemeenten financiële ondersteuning bieden aan lokale restaurerende instellingen en andere organisaties op het gebied van de bescherming van woonhuismonumenten.

Particuliere fondsen:

In individuele gevallen zijn bijdragen mogelijk uit particuliere fondsen.

Documentatie/literatuur

- H. J. Zantkuyl: Bouwen in Amsterdam
Uitgave van de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse binnenstad, Sloterkade 21, 1058 HE Amsterdam
- ir. R. Meischke: Het Nederlandse Woonhuis van 1300-1800
Haarlem, 1969
- Restaureren... hoe zo? Stichting Stadsherstel Hoorn,
Hoorn, 1985
- jaarverslagen Vereniging Hendrick de Keyser
- jaarverslagen van organisaties voor stadsherstel
- Amsterdamse Monumenten
- De Binnenstad, uitgave van de Vereniging van Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad, verschijnt 6 keer per jaar
- Amsterdamse Monumenten; uitgave van het gemeentelijke Bureau Monumentenzorg Amsterdam, verschijnt 3 keer per jaar
- Nieuwsbrief, uitgave van de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel, verschijnt 4 keer per jaar.
- Brochures: Een nieuw leven voor oude monumenten en Monumenten en de fiscus, Nationaal Restauratiefonds, Hoevelaken, 1986/1987.
- A. Odding: Stadsherstel op weg naar professionaliteit, 1987.

Monumenten van bedrijf en techniek

Begripsomschrijving

Oude fabrieksgebouwen, pakhuizen en silo's; kanalen, sluisen en bruggen; tram- en treinstations en remises; vuurtorens, watertorens en gemalen... Al deze en nog vele andere soorten gebouwen en objecten behoren tot de monumenten van bedrijf en techniek, ook wel aangeduid als 'gedenkttekens voor de werkende mens' of 'tastbare herinneringen aan afgesloten fasen in de ontwikkeling van bedrijf en techniek'. De laatste jaren raakt de internationaal reeds erkende term 'industriële erfgoed' ook in Nederland meer en meer in zwang om dit ongekeerd brede en diverse terrein aan te duiden.

Ontwikkelingsgeschiedenis

De meeste monumenten van bedrijf en techniek zijn in de achterliggende eeuw gebouwd en zijn dus relatief niet zo oud; ze worden tot "de jongere architectuur" gerekend. Toch verdwijnen ze in veel sneller tempo dan enige andere categorie van monumenten. De belangrijkste oorzaak is, dat het hier gaat om gebouwen en objecten, die zijn neergezet om specifieke functies te dienen, die veranderen of zelfs geheel vervallen. Sommige traditionele bedrijfstakken (textiel-, schoenen-, sigarenindustrie, steenbakkerij) krimpen snel in of zijn nagenoeg verdwenen, met leegstaande fabrieksgebouwen als resultaat. Andere objecten verliezen door technische ontwikkelingen hun functie (watertorens), raken verouderd of versleten (bruggen, stations) of worden door schaalvergroting overbodig (gemalen) enzovoort.

Alleen voor enkele in aantal kleinere categorieën als vuurtorens, stoomgemalen en watertorens zijn gedegen inventarisaties voorhanden én van de spoorwegmonumenten.

Hierdoor is een verantwoorde raming van het aantal objecten niet te geven. Een ruwe schatting op basis van natte-vinger-werk leidt tot een aantal van enige duizenden tot mogelijk zo'n tienduizend objecten.

Typen

De monumenten van bedrijf en techniek zijn in te delen naar hun oorspronkelijke functie:

Winning van grondstoffen

- mijncomplexen met hun schachten, entreegebouwen, koeltorens, mijnwerkerskolonies;
- mergelgroeven, zandafgravingen, grindgraverijen;
- veenderijen.

Productie

- agrarische bedrijven met hun machinerieën en gereedschappen;
- ambachtelijke en industriële bedrijven met hun machinerieën en krachtbronnen: molens, stoommachines, verbrandingsmotoren, etc. én producten;
- huisvesting van ondernemers en arbeiders, ondernemersvilla's, arbeiderswijken en kolonies.

Opslag en overslag

- pakhuizen, vemen, loodsen, silo's, elevators.

Transport: infrastructuur en transportmiddelen

- kanalen: jaagpaden, sluisen, sluiswachterswoningen;
- spoor- en tramwegen: stations, remises, overweg- en wachtershuisjes, seinhuizen, seinen;

- straten en wegen met hun toebehoren, zoals tolhuizen en verkeersborden;
- bruggen, veren, viaducten;
- havens: scheepswerven, vuurtorens, kranen, dokken;
- post, telefoon, telegrafie.

Distributie

- galerijen, passages;
- winkels, warenhuizen;
- markthallen, veilinggebouwen, beursgebouwen.

Openbare voorzieningen

- gasfabrieken, pompstations, electriciteitscentrales, waterleidingcomplexen.

Ontginning en inpoldering

- polders: poldermolens, gemalen, de ontstane samenhangende ruimtelijke gehelen van verkavelingspatroon, kanalen, bebouwingswijzen, etc.

Behoud van monumenten van bedrijf en techniek

Monumenten van bedrijf en techniek verdwijnen door de geschetste structurele oorzaken in een verbijsterend snel tempo. Op de langere duur zal slechts een zeer klein deel met hun oorspronkelijke functie kunnen worden behouden. Een nog kleiner aantal objecten wordt als museum gebruikt. Afhankelijk van de te hanteren criteria en de wijze van gebruik op plaatselijk en regionaal niveau kan van de circa 10.000 in eerste instantie te beschermen objecten slechts van een kwart tot een derde deel worden verwacht dat zij voor behoud in aanmerking komen. De toekomst van de overgrote meerderheid hangt af van de mate, waarin plannen voor hergebruik door andere functies gerealiseerd kunnen worden. Het slagen ervan wordt doorgaans bepaald door

de financiële (on)mogelijkheden.

In het kader van de grotere aandacht voor de jongere bouwkunst, het Monumenten Inventarisatie Plan (MIP), uitgevoerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg worden ook deze groep monumenten meegenomen in het inventarisatie traject.

Overheid

De overheid speelt op het terrein van het industrieel erfgoed een ondergeschikte rol. Enkele provincies en gemeenten dragen bij aan het museaal behoud of hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek, maar ze worden zelden door de lagere overheden als monument beschermd.

De Rijksoverheid, het ministerie van WVC en de RDMZ, onderkennen weliswaar het belang van dit industrieel erfgoed, maar bescherming en inventarisatie vinden slechts op bescheiden schaal plaats. In de komende jaren kan deze opstelling mogelijk veranderen doordat het MIP een vervolg krijgt in het Monumenten Registratie Project (MRP) en het Monumenten Selectie Project (MSP).

Tevens kunnen in dit kader de uitkomsten genoemd worden van de Commissie Industrieel Erfgoed, ingesteld door de Minister van WVC in 1988. In het rapport "Het Industrieel Erfgoed en de kunst van het vernietigen" uit 1989 doet deze commissie aanbevelingen inzake nader onderzoek en de instelling van een Projectbureau Industrieel Erfgoed (PIE). Eind 1991 is in het kader van het Deltaplan voor de cultuur de Stichting Projectbureau Industrieel Erfgoed officieel door de Minister van WVC gepresenteerd.

Het Bureau is per 1 januari 1992 operationeel geworden.

Particulier initiatief

De belangrijkste aandacht voor het industrieel erfgoed komt van de enige tientallen particuliere organisaties, die zich inzetten voor

inventarisatie, documentatie, bescherming, behoud en hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Sommige organisaties houden zich landelijk met één bedrijfstak bezig (textiel, steen- en pannebakkerijen), andere richten zich landelijk op technische of historische objecten. Het talrijkst zijn de organisaties die werkzaam zijn in één bepaalde stad en streek. Een andere categorie wordt gevormd door organisaties die zich op het behoud/beheer van één object richten, waaronder zich opvallend veel gemalen bevinden. Tenslotte is er een groeiend aantal wetenschappelijk geïntereerde werkgroepen, verbonden aan universiteiten en hogescholen. Nu ruim 40 particuliere organisaties hebben zich vanaf 1984 verenigd in de huidige Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland, afgekort: FIEN. Secretaris is de heer C. H. R. T. Weevers, Zomervaat 206 F, 2033 DN Haarlem, tel. 023-353624. In het kader van het eerste lustrum van FIEN verscheen de publikatie "Op de bres voor industrieel erfgoed". Hierin wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis en het ontstaan van FIEN, alsmede een overzicht van de aangesloten organisaties en de ontplooiende activiteiten. De publikatie is verkrijgbaar bij het secretariaat van FIEN voor de prijs van f 15,— excl. verzendkosten.

Financieel instrumentarium

Er bestaan voor de monumenten van bedrijf en techniek noch gerichte subsidieregelingen van de overheid, noch particuliere fondsen. Elk restauratieproject moet weer op strikt individuele wijze financieel worden rondgebetid. Een uitzondering hierop vormen de door het Rijk beschermde stoomgemalen waarvoor het Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten van kracht is. Voor deze categorie is een jaarlijkse onderhoudssubsidie mogelijk van 40% van de totale onderhoudskosten tot een subsidiebedrag van ten hoogste f 10.000,— per jaar en met een minimum van f 500,— per jaar.

Documentatie/literatuur

Tot eind 1991 verscheen het tijdschrift Industriële Archeologie. In het voorjaar 1992 zal er dankzij de samenwerking tussen SIAN en Histechica een nieuw tijdschrift gaan verschijnen onder de titel "Erfgoed".

De sinds 1986 in Industriële Archeologie verschijnende rubriek "Berichten", actuele zaken en nieuws werden verzorgd door FIEN.

Sinds eind 1991 is dit actuele nieuws opgenomen in de nieuwsbrief "Industria". Deze nieuwsbrief verschijnt 5 x per jaar. Abonnementprijs f 25,— per jaar. Te storten op banknr. 32.49.80.108, of op giro rekn.nr. 812263 van de RABO Bank te Hardenberg, ten name van FIEN / Industria.

Verdere informatie/proefnummer kan men krijgen bij het secretariaat van FIEN.

Sinds enige jaren is er sprake van een groeiend aantal publikaties over bepaalde bedrijfstakken, typen gebouwen en plaatsen en regio's. De snel groeiende belangstelling voor het industrieel erfgoed leidt tot een toenemende behoefte aan voorlichting, informatie-uitwisseling, documentatie van inventarisatie, etc. Enige belangrijke titels van publikaties zijn:

Algemeen

- Nijhof, P., e.a., Monumenten van bedrijf en techniek, Zutphen, 1978.
- Genders, C., Monumenten van bedrijf en techniek in beeld, Baarn, 1979.
- Themanummer "Monumenten van bedrijf en techniek in Nederland". Kunstschrift 1984/3.
- Themanummer "85 jaar KNOB - 10 jaar Industriële Archeologie". Tijdschrift voor Industriële Archeologie 1984/4.
- Dalen, J. A. van en W. Boon. Nieuw gezicht op oud

werk: introductie en bibliografie. Rotterdam, 1986.

- Nijhof, P., e.a. Op zoek naar ons industrieel verleden. 2 dln. Haarlem, 1986-1987.
- Jansen, T., Bedrijfsmonumenten en overheid, Amsterdam, 1988.
- Op de bres voor industrieel erfgoed; 5 jaar FIEN. Haarlem, 1989.
- Commissie Industrieel Erfgoed. Het industrieel erfgoed en de kunst van het vernietigen, Zeist, 1989.
- Nijhof, P. e.a. Langs pakhuizen, fabrieken en watertorens: industrieel archeologische routes in Nederland en België. Utrecht, 1991.

Regionaal

- Monumenten Inventarisatie Project: Architectuur en Stedebouw, 1850-1940. 16 dln. Zwolle, 1990-
 1. De stad Utrecht. 1990.
 2. Drenthe. 1991.
 3. Overijssel. 1991.
- Boke, H. Vallende schoorstenen, verdwenen fabrieken: industriële archeologie in Amsterdam. Amsterdam, 1990.
- Beukelaar, H. de - Nijver in het groen: twee eeuwen industriële ontwikkeling in de Achterhoek en Liemers. Doetinchem, 1990.

Typologisch

- Nijhof, P. Oude fabrieksgebouwen in Nederland. Dieren, 1985.
 - Bescherming Waterstaat Monumenten in Noord-Holland. Haarlem, 1989.
 - Watertorens in Noord-Holland. Haarlem, 1991.
-

Historische buitenplaatsen

Begripsomschrijving en ontwikkelingsgeschiedenis

Het begrip "historische buitenplaats" laat zich het beste samenvatten als het ensemble van een historisch buitenhuis met zijn door cultuur en natuur vormgegeven omgeving. Wat wij tegenwoordig een buitenplaats noemen, kan in oorsprong dikwijls een heel verschillende achtergrond hebben. Vele buitenplaatsen zijn in de loop van de zestiende en vooral zeventiende eeuw ontstaan uit middeleeuwse kastelen of versterkte huizen. In sommige delen van ons land dragen zij specifieke benamingen zoals havezaten (Gelderland, Overijssel, Drenthe), staten (Friesland), borgen (Groningen) of ridderhofsteden (Utrecht), meestal om aan te geven dat aan het bezit van deze huizen met hun grond bepaalde rechten verbonden waren.

In het westen van het land viel deze ontwikkeling samen met de aanleg van buitenplaatsen in de buurt van de steden door de aanzienlijke burgerij. Langs de belangrijkste wegen en waterlopen verzezen tot ver in de achttiende eeuw talloze buitenverblijven, dikwijls geïnspireerd door Italiaanse en Franse voorbeelden. Soms werden de huizen op de plaats van of bij een boerderij gesticht; de eenvoudigste vorm van een buitenplaats was de toevoeging van een herenkamer of heerschapskamer. Soms ook was de aanleg geheel nieuw en vond deze plaats in pas ontgonnen gebieden of droogmakerijen ('s-Graveland, langs de duinrand, de Beemster). Steeds was het echter zaak om het nuttige met het aangename te verenigen: in de tuinarchitectuur van de buitenplaatsen neemt ook het utilitaire gedeelte (moestuin, boomgaard, hakhout) een belangrijke plaats in.

In het oosten van het land treedt dat economische aspect nog veel meer naar voren: daar vormden de buitenplaatsen vanouds het centrum van grootgrondbezit. Een middeleeuwse oorsprong is

daarbij dikwijls aanwijsbaar, maar niet noodzakelijk. Ook in dit deel van het land werden door de burgerij van de oude Hanzesteden buitenplaatsen aangelegd, maar het zwaartepunt ligt toch bij de uitgestrekte landgoederen die als kern een buitenplaats bevatten.

Een kenmerkend aspect van de Nederlandse buitenplaatsen vormt de tuin- en parkarchitectuur, die met de huizen een onverbreekelijke eenheid vormt. In grote lijnen kan men daarin twee stijlen onderscheiden, waarvan op vele buitenplaatsen nog belangrijke elementen te herkennen zijn of die wat hun aanleg betreft daar geheel door bepaald worden. Vanaf de zestiende eeuw werden de buitenplaatsen in geometrische stijl aangelegd; ook hier speelden klassieke, Italiaanse en Franse voorbeelden een grote rol. Symmetrie was een van de leidende principes: laanpatronen, vijvers en parterres werden volgens geometrische schema's als op een tekenbord met passer en meetlat uitgezet. Architecten die in ons land volgens die uitgangspunten werkten, waren Van Campen, Post, Daniel en Jacob Marot, Simon Schijnvoet, Van Beinum en vele anderen.

In de loop van de achttiende eeuw vond op deze wijze van aanleg, die als te stijf en onnatuurlijk werd ervaren, een reactie plaats. Vanuit Engeland ontstond de behoefte aan vrijere vormen om de natuur in park en tuin na te volgen: de Engelse landschapstijl was geboren. Arcadische landschappen met schilderachtige taferelen, zoals men die kende van de schilderijen van Nicolas Poussin of Claude Lorrain of uit eigen aanschouwing tijdens een Grand Tour door Italië, werden als voorbeeld genomen voor het beeld van de natuur dat men wilde verwezenlijken. In ons land beïnvloedt deze mode de tuinarchitectuur vanaf de jaren zestig van de achttiende eeuw; die invloed zal de gehele negentiende eeuw voortduren. Belangrijke architecten waren J. G. Michael, zijn schoonzoon J. D. Zocher en diens zoon J. D. Zocher jr., Ph. W. Schonck, Hendrik van Lunteren, L. P. Roodbaard, C. E. A. Petzold en Leonard Springer.

In de tweede helft van de negentiende eeuw grijpt men vooral voor de tuinaanleg dicht bij het huis graag terug op de geometrische stijl. Zo ontstonden onder leiding van Hugo Poortman decoratieve tuinen bij kastelen als Weldom, Middachten en Amerongen, maar ook tal van andere buitenplaatsen hebben tuinen in geometrische of "formeel" stijl dicht bij het huis in de vorm van een rosarium of bloementuin gekregen. Tegenwoordig worden de buitenplaatsen doot het gemakkelijke vervoer meestal permanent bewoond.

Bestand

Het is niet precies bekend hoeveel historische buitenplaatsen behouden zijn. Wel kennen we momenteel nog circa 250 particuliere buitenplaatsen waarvan althans het hoofdgebouw wettelijke bescherming geniet krachtens de Monumentenwet 1988. De meeste particuliere eigenaren zijn aangesloten bij de Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen. De subcommissie Buitenplaatsen van de Raad voor het Cultuutbeheer is doende die historische buitenplaatsen welke daarvoor wegens de cultuurhistorische waarde van de aanleg, c.q. infrastructuur van tuin en park in aanmetking komen, tot bescherming op grond van de Monumentenwet 1988 voot te dragen.

Behoud van historische buitenplaatsen

Historische buitenplaatsen zijn, behalve om hun schoonheid en hun geschiedkundige waarde, met name zo waatdevol vanwege de vaak unieke combinatie van hoofd- en bijgebouwen met de omringende park- of tuinaanleg. Het behoud hiervan is een zeer moeilijke opgave. Een struikelblok vormden ondet andere successierechten die betaald moeten worden bij vererving. Sommige particuliere

eigenaten hebben de strijd opgegeven en hun huizen zijn nu geworden tot conferentie-oorden en gemeentehuizen of zijn verworven door provinciale kastelen-stichtingen. Velen zijn echtet doorgegaan, zij het vaak ten koste van grote, persoonlijke offets. Voot deze groep is het tij de laatste jaren ten goede gekeerd. De overheid heeft namelijk ingezien, dat historische buitenplaatsen, vootal wanneer die particuliet worden bewoond, een belangrijk voorbeeld zijn van levend verleden. En tevens, dat particuliere bewoning voor de gemeenschap veruit de goedkoopste wijze betekent van behoud voor het nageslacht van een essentieel ondetdeel van ons cultureel erfgoed.

Particulier initiatief

Landelijk

* Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen (Stichting PHB) Algemeen secretaris: mr. H. M. A. Kametlingh Onnes; Direkteur: mt. K. W. Shuyterman van Loo, Kasteel Vosbergen, Vosbergerweg 38, 8181 JJ Heetde, tel. 05782-1735.

Deze, in 1973 ootspronkelijk ondet de naam "Castellum Nostrum" opgerichte stichting is een samenwerkingsvetband van circa 240 particuliere eigenaten van historische buitenplaatsen. Zij bundelt hun activiteiten voor zovet deze geticht zijn op instandhouding det buitenplaatsen. Daarnaast fungeet zij als intermediair tussen de particuliere eigenaren en de tijkoverheid. Zij ontvangt ondermeot belangtijke subsidies voor de instandhouding van historische patken en tuinen van aangesloten buitenplaatsen. Voorts pleegt de stichting bij voortduting overleg met de ministeries van Landbouw, Natuurbeheet en Visserij, van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en van Financiën onttent het verbeteren van de tandvoorwaatden, die noodzakelijk zijn voot de voortzetting van het particulier beheer det aangesloten buitenplaatsen.

Financieel instrumentarium

- Besluit Rijkssubsidieëring Restauratie Monumenten.
Op grond van artikelen 8 en 14 van het BRRM is voor particuliere eigenaren van historische buitenplaatsen die op de rijksmonumentenlijst staan, een bijdrage mogelijk in de kosten van restauratie van 30% van de subsidiabel geachte restauratiekosten. Daarnaast kunnen zij gebruik maken van de faciliteiten van het Nationaal Restauratiefonds (te weten: voorfinanciering en een hypotheek van 30% tegen een zeer lage rente). Voor particuliere organisaties die de instandhouding van monumenten beogen zonder winst oogmerk, is een restauratiesubsidie mogelijk van 50%. Wanneer zo'n organisatie niet belastingplichtig is, kan dit percentage verhoogd worden tot 80%.
- Besluit Rijkssubsidieëring Onderhoud Monumenten.
Ten behoeve van het onderhoud van historische huizen kan een subsidie worden aangevraagd, tot een bedrag van ten hoogste f 10.000,— per jaar, met een minimum van f 500,— per jaar. De subsidiebijdrage bedraagt 40%.
Voor historische landhuizen en buitenplaatsen waarvoor de onderhoudskosten gedurende een langere periode jaarlijks meer dan f 25.000,— bedragen, kan het maximale subsidiebedrag worden verhoogd tot f 40.000,— per jaar, mits een onderhoudsplan door de minister is goedgekeurd.
- Beschikking bijdragen achterstallig onderhoud historische parken, tuinen en buitenplaatsen. Deze regeling is bedoeld voor het opheffen van achterstallig onderhoud in particuliere parken, tuinen en buitenplaatsen welke met name van belang zijn uit oogpunt van natuurschoon, cultuur-historie en recreatie. Hiervan moet de oppervlakte minimaal 1 ha groot zijn en een eerste aanleg, die dateert van vóór 1850, dient herkenbaar aanwezig te zijn, en bovendien een herkenbare infrastructuur bevatten. De bijdrage bedraagt maximaal 80% van de gemaakte netto-kosten van de verrichte werkzaamheden.

- Natuurschoonwet 1928.

Deze wet biedt particuliere eigenaren van landgoederen en historische buitenplaatsen fiscale faciliteiten. In 1989 is deze wet ingrijpend gewijzigd: de fiscale faciliteiten zijn aanmerkelijk verruimd. De wet kent twee regimes: niet-opengesteld en opengesteld. De niet-opengestelde landgoederen/buitenplaatsen vallen onder een 50%-tarief; indien een onder deze wet gerangschikt landgoed/buitenplaats is opengesteld, geldt een nul-tarief. Een andere belangrijke wijziging brengt mee dat ook kleinere historische buitenplaatsen (kleiner dan 5 ha, maar minimaal 1 ha groot) onder de Natuurschoonwet 1928 gerangschikt kunnen worden.

Documentatie/literatuur

- Bijdragen tot het Bronnenonderzoek naar de historische ontwikkeling van Nederlandse historische tuinen, parken en buitenplaatsen (Groene reeks), Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist. Sinds 1980 zijn 25 delen verschenen.
- H. W. M. van der Wijck, De Nederlandse buitenplaats, Alphen a/d Rijn, 1982.
- A. I. J. M. Schellart en K. A. Kalkwiek: Atlas van de Nederlandse kastelen, uitgeverij Sijthoff, 1980.
- A. I. J. M. Schellart: Historische landhuizen, Deventer 1974.
- A. I. J. M. Schellart: Kastelen, Deventer 1974.
- drs. L. H. Albers: Landgoederen van Zuid-Kennemerland, NCM, Amsterdam 1984.
- Kastelen en buitenplaatsen in Gelderland. Brochure, Provinciale V.V.V. Gelderland 1985.
- De Woonstede door de eeuwen heen, kwartaalblad, uitgave van de Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen, de Nederlandse Kastelenstichting en de Koninklijke Vereniging van Historische Woonsteden van België.

- Historische Buitenplaatsen in particulier bezit. Een beschrijving van alle bij de stichting PHB aangesloten buitenplaatsen. Onder redactie van drs Heimerick Tromp en drs Toita Henry-Buitenhuis, uitgeverij Het Spectrum, Utrecht, 1991.

Boerderijen

Begripsomschrijving

Een boerderij is een al of niet met een wooneenheid gecombineerd bedrijfsgebouw dat is opgericht om van daaruit veeteelt en akkerbouw, in de meest ruime zin, te bedrijven.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Het aantal boerderijen dat nog een agrarische functie heeft neemt snel af. Waren er in 1930 naar schatting nog 234.000 landbouwbedrijven, nu zijn dat er minder dan 100.000. Als boerderijen hun agrarische functie verliezen, door bijvoorbeeld stadsuitbreidingen, worden ze dikwijls omgebouwd tot woning, restaurant en dergelijke.

Er zijn circa 5000 boerderijen op grond van de Monumentenwet beschermd. Het aantal boerderijen dat door hun verschijningsvorm een waardevolle bijdrage levert aan de herkenbaarheid van het landschap en nederzettingen is echter veel groter.

Aantal agrarische gebouwen (31-12-1986):

G	F	D	O	G	U	NH	ZH	Ze	NB	L	Ned.
283	362	284	680	748	455	387	718	95	520	811	5.343

Typen:

- A. Friese huisgroep:
 - Kop-hals-romp - Friesland, Groningen;
 - Stolp - Noord-Holland;
 - Stelp - Zuid-West Friesland;
 - Oldamstertype - Oost-Groningen.

- B. Hallehuisgroep:
 — Drentse boerderij;
 — Twentse vakwerkboerderij;
 — Krukhuisstijpe;
 — T-huisstijpe - Gelderland, Oost-Utrecht, IJsselstreek.

- C. Dwarshuisgroep
 — langgevelstijpe - Noord-Brabant, Noord-Limburg;
 — gesloten hoeve - Zuid-Limburg;
 — vakwerkboerderij - Zuid-Limburg.

- D. Zeeuwse en Vlaamse huisgroep (Zuid-West Nederland)
 — Zeeuwse Schuur - Zeeuwse eilanden
 Zeeuws Vlaanderen
 — Vlaamse Schuur - westelijk deel van Noord-Brabant

Particulier initiatief

Landelijk:

- * Werkgroep Boerderijen, Huis De Pinto.
 De NCM heeft in 1978 de landelijke Werkgroep Boerderijen ingesteld. Deze Werkgroep onderzocht de mogelijkheid tot oprichting van een landelijke organisatie. Financieel bleek dit niet mogelijk. Bovendien ligt gezien de sterke regionale verschillen een decentrale benadering van het boerderijenbehoud voor de hand. De NCM stimuleert de oprichting van provinciale boerderijstichtingen. Inmiddels zijn in Groningen, Drenthe, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant dergelijke stichtingen opgericht. De oprichting van de Boerderijenstichting Zuid-Holland wordt voorjaar 1991 verwacht. In 1988 is een aparte sub-werkgroep opgericht die zich speciaal richt op boerenerven. Deze werkgroep is ook ondergebracht bij de NCM.

- * Stichting Historisch Boerderijonderzoek (SHBO)
 Schelmseweg 59, 6816 SJ Arnhem
 tel: 085-452065.
 Deze Stichting richt zich op onderzoek, documentatie en inventarisatie. De NCM en SHBO hebben samen de brochure Boerderijen Inventariseren, handleiding voor het inventariseren en typen van boerderijen naar uiterlijk, samengesteld. Deze brochure is toegestuurd aan alle gemeenten en particuliere organisaties, waardoor op veel plaatsen in Nederland momenteel boerderijen geïnventariseerd worden.

Provinciaal/regionaal:

- * Boerderijstichting Groningen
 Oude Boteringestraat 1 a
 9712 GA Groningen
 tel: 050-182346
- * State en Sate Stichting
 Eewal 86-1, 8911 GV Leeuwarden
 tel: 058-123592.
- * Boerderijstichting Utrecht
 Mariaplaats 23, 3511 LK Utrecht
 tel: 030-343880
- * Boerderijstichting Noord-Holland
 "Vrienden van de stolp"
 Schapenlaan 20, 1862 PW Bergen (NH)
 tel: 02208-94551
- * Boerderijstichting Zuid-Holland
 Groot Handelsgebouw, Postbus 29129
 3001 GC Rotterdam
 tel: 010-4330933
- * Boerderijstichting Zeeland
 Postbus 46, 4460 BA Goes
 tel: 01100-47722

* Boerderijenstichting Noord-Brabant
Prins Clauslaan 15
5582 JP Waalre
tel: 04904-16597

Financieel instrumentarium

Rijk:

Besluit Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten (BRRM) art. 14 lid 2: Voor restauratie van boerderijen in particulier bezit geldt een subsidiepercentage van 30% van de subsidiabel geachte kosten. Daarnaast kunnen particuliere eigenaren gebruik maken van de faciliteiten van het Nationaal Restauratiefonds. Voor particuliere organisaties zonder winstoogmerk, die uitsluitend de instandhouding van monumenten ten doel hebben, geldt een percentage van 50% van de subsidiabel geachte kosten. Indien de eigenaar niet belastingplichtig is kan het subsidiepercentage met 30% verhoogd worden.

Voor boerderijen waarvan de eigenaar een lager publiekrechtelijk lichaam is (bijv. gemeenten, polderbestuur) bedraagt het percentage 40%. Dit percentage kan eveneens met 30% verhoogd worden, als de eigenaar niet belastingplichtig is.

Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten (BROM): Ten behoeve van het onderhoud van door het Rijk beschermde boerderijen is een jaarlijkse subsidie mogelijk van 40% van het totaal der kosten die met de onderhoudswerkzaamheden gemoeid zijn geweest gedurende het jaar waarvoor de subsidie wordt aangevraagd tot een bedrag van ten hoogste f 10.000,— per jaar, met een minimum van f 500,— per jaar.

NB: wat betreft boerderijen geldt deze regeling alléén voor zover het werkzaamheden aan rieten daken betreft. Om hiervan gebruik te kunnen maken moet de boerderij een agrarische functie hebben.

Provincies

Een aantal provincies zoals Drenthe, Overijssel en Gelderland biedt mogelijkheden tot het verlenen van bijdragen in de kosten van restauratie en onderhoud van boerderijen, mits die geplaatst zijn op een provinciale of gemeentelijke monumentenlijst.

Gemeenten

Ten behoeve van restauratie en onderhoud van boerderijen, ook wanneer niet als monument geregistreerd, kan een bijdrage verkregen worden uit het gemeentelijke of provinciaal stadsvernieuwingsfonds. Dit hangt evenwel af van het beleid van de betreffende gemeente.

Documentatie/literatuur

- Boerderijen bekijken, uitg. SHBO, Arnhem 1985
- Van der Molen, S. J., Kijk op boerderijen, uitg. Elsevier 1979
- Voskuil, J. J., Van vlechtwerk tot baksteen, Arnhem 1979
- Boerderijen in Nederland, uitg. Sijthof, ANWB 1985
- Hekker, drs. R. C. Atlas van Nederland, Historische boerderijen, uitg. SHBO
- Nieuwsbrief Boerderijenstichting Drenthe, verschijnt 4 x per jaar
- Nieuwsbrief Boerderijenstichting Noord-Brabant
- Nieuwsbrief Boerderijenstichting Zeeland
- Boerenerven, uitg. Boerderijenstichting Noord-Brabant
- Handleiding voor het inventariseren en typeren van boerderijen naar uiterlijk, uitg. NCM, SHBO 1983
- Nieuwsbrief 'Vrienden van de stolp', Noord-Holland
- Nieuwsbrief Boerderijenstichting Zuid-Holland

Molens

Begripsomschrijving

Molens zijn het best te omschrijven als werktuigen, aangedreven door wind- of waterkracht en gebouwd ten behoeve van het malen en vaak ook verwerken van allerlei grondstoffen zoals graan, cacao, gort, hout (we spreken dan van 'industriële molens') of ten behoeve van het droogmalen van polders en het op peil houden van het polderwater (de 'poldermolens').

Ontwikkelingsgeschiedenis

Molens kennen in Nederland een lange geschiedenis. Reeds voor het jaar 1000 waren er watermolens, terwijl industriële windmolens al aan het eind van de 13e eeuw bekend waren. De oudste gegevens over poldermolens dateren uit de 15e eeuw. Door de uitvinding en ontwikkeling van andere energiebronnen als de stoommachine, de dieselmotor en de electriciteit hebben de molens voor een groot deel hun functie verloren en zijn in onbruik geraakt. Het bestand is gedaald van circa 11.000 rond het jaar 1880 tot zo'n 2.500 rond de eeuwwisseling, en heeft inmiddels het schrikbarende kleine aantal van ruim 1.000 exemplaren bereikt.

Typen

We kunnen allerlei typen molens onderscheiden. De verschillende typen zijn ongelijkmatig verdeeld over de provincies, wat voortvloeit uit hun functie en de regionale bouw- en constructiewijzen. Een en ander is af te lezen uit de volgende tabel van: Wind- en watermolens in Nederland, verdeeld naar type, per provincie, in absolute aantallen, gebaseerd op gegevens van de Vereniging "De Hollandsche Molen", 1990.

Windmolens	GR	FR	DR	OV	GLD	U	NH	ZH	Z	NB	L	TOTAAL
Tjasker		11	2	6	1		2	1				23
Standerd	2			1	10			2	4	21	6	46
Wip					3	8	7	53		3		74
Wip met stelling							1	2				3
Spinnekop		22		1	2							25
Spinnekopstelling	1	2										3
Paltrok					1		3					4
6-kantige st., grond, belt	1			1	2		1		1	1		7
8-k. stelling	45	25	22	26	22	3	25	14		5	1	188
8-k. grondzeiler	28	61	5	2	10	8	28	51	7	3		203
8-k. belt			4	5	7				1	4	2	23
8-k. binnenkruier							62	1				63
16-k. belt											1	1
Rond, steen, stelling	4		2	2	23	9	1	42	37	20	1	141
Rond, steen, grondz.				2	11	1	3	49	18	4		88
Rond, steen, belt				1	22				5	49	21	98
12-k., steen, grondz.								2				2
Toren					3							4
Totaal	81	121	35	47	117	29	133	217	73	110	33	996
Watermolens												
Onderslag				10	6					10	9	35
Middenslag											21	21
Bovenslag				3	13						8	24
Turbine					1						12	13
Totaal				13	20					10	50	93

Behoud van molens

Steeds meer molens worden weer ambachtelijk in bedrijf genomen, maar het aantal bedrijfsvaardige molens is nog steeds relatief laag. De voornaamste betekenis van molens ligt dan ook op een heel ander vlak; zij weerspiegelen een uniek stuk waterbouwkundige historie van Nederland, tonen een zeer vroege vorm van mechanisering van landbouw en industrie en getuigen

van een zeer specifieke bouw- en constructiewijze. Verder zijn molens zeer karakteristieke elementen in ons landschap en vormen ze nog steeds ons toeristisch visitekaartje in het buitenland. Het is niet eenvoudig om het molenbestand op een historisch verantwoorde wijze te onderhouden en ze ook weer bedrijfsvaardig te maken en te houden. Allereerst zijn daar de hoge kosten van restauratie en onderhoud debet aan, gezien de onderhoudsgevoelige constructie. Vervolgens speelt verstoring van de windtoetreding een rol als gevolg van dorps- en stadsuitbreiding, vooral in de hoogte, alsmede t.g.v. beplanting. Daarnaast vormt het gebrek aan zowel deskundige molenaars, die over voldoende vakmanschap beschikken, als aan molenmakers een factor van betekenis.

Particulier initiatief

Een groot aantal particuliere organisaties zet zich in voor het behoud van molens. Dat gebeurt op lokaal niveau, waar enthousiaste mensen zich inzetten voor het behoud van één bepaalde molen, maar ook op regionaal, provinciaal, nationaal en internationaal niveau.

Internationaal:

- * The Molinological Society, Londen

Landelijk:

- * De Hollandsche Molen, Vereniging tot Behoud van Molens in Nederland, Sarphatistraat 634, 1018 AV Amsterdam, tel. 020-6383319
- * Het Gilde van Vrijwillige Molenaars, Nieuwe Bussummerweg 92, 1272 CK Huizen
- * Stichting Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde, Postbus 3086, 3101 EB Schiedam
- * Nederlandse Vereniging van Molenmakers, St. Odastraat 17, 6002 BC Weert

- * Vereniging van Nederlandse Particuliere Moleneigenaren, Burg. van Hoofflaan 6, 5503 BN Veldhoven, tel. 040-530839
- * Stichting Molendocumentatie, Sarphatistraat 634, 1018 AV Amsterdam

Provinciaal/regionaal:

- Groningen:
 - * Vereniging Vrienden van de Groninger Molens, Groningen
 - * Stichting De Groninger Molen Groningen
 - Friesland:
 - * Stichting De Fryske Mole, Leeuwarden
 - * Gild Fryske Mounders, IJlst
 - Drenthe:
 - * Molenstichting Drenthe, Hoogeveen
 - Overijssel:
 - * Stichting De Overijsselse Molen, Dalfsen
 - Gelderland:
 - * Stichting Vrienden van de Gelderse Molen, Arnhem
 - Utrecht:
 - * Stichting De Utrechtse Molens, Utrecht
 - Zeeland:
 - * Vereniging De Zeeuwse Molen, Tholen
 - N-Brabant:
 - * Federatie Noord-Brabants Monumentenoverleg, Helvoirt
 - Limburg:
 - * Molenstichting Limburg, Maastricht
- Voor informatie over regionale en lokale molenorganisaties kunt u zich wenden tot "De Hollandsche Molen", telefoon 020-6238703.

Overheid

Provincies:

- Overijssel:
 - * Molencommissie uit de Overijsselse Monumentencommissie "Het Oversticht", Aan de Stadsmuur 79-83, 8011 VD Zwolle,
- N-Holland:
 - * Provinciale Molencommissie voor Noord-Holland, Postbus 6090, 2001 HB Haarlem,
- Z-Holland:
 - * Provinciale Monumentencommissie en de Werkgroep Molens, Provinciehuis,

Koningskade 1, 2596 AA 's-Gravenhage,
N-Brabant: * Halfjaarlijks ambtelijk molenoverleg,
Zeeland: * Halfjaarlijks ambtelijk molenoverleg.

Een aantal provincies heeft eigen molen- c.q. monumentenverordeningen in het leven geroepen, waarin ook ten aanzien van molens voorschriften vastgelegd kunnen zijn.

Financieel instrumentarium:

Rijk:

* Besluit Rijkssubsidiëring Restauratie Monumenten (BRRM) art. 14 lid c en d: Voor molens die uit een oogpunt van monumentenzorg bedrijfsvaardig zijn of weer bedrijfsvaardig zijn te maken en waarvan eigenaar is een binnen het rijk gevestigde privaatrechtelijke rechtspersoon zonder winstootmerk is een restauratiesubsidie mogelijk van 50% van de subsidiabele restauratiekosten. Voor andere molens geldt een percentage van 40%. Indien de eigenaar ten tijde van de indiening van het subsidieverzoek bij de gemeente niet belastingplichtig is, kunnen genoemde percentages verhoogd worden met 30%.

— Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten, art. 3, lid 1, sub g. en h., alsmede lid 4, en art. 4, lid 3 en 4. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen wind- en waterradmolens die als zodanig in bedrijf zijn, en molens die maalvaardig zijn en niet als zodanig in bedrijf zijn. De subsidiepercentages zijn voor deze categorieën respectievelijk 40% met een maximum van f 2.000,— per jaar en 40% met een maximum van f 1.200,— per jaar. Een Rijkssubsidie in het onderhoud wordt niet verleend aan de Staat, de provincies, de waterschappen, de veenschappen en de veenpolders.

Provincies en gemeenten bepalen zelf of zij aan deze rijksonderhoudssubsidie een provinciale of gemeentelijke subsidie toevoegen.

Provincies:

De meeste provincies stellen eveneens bijdragen ter beschikking ten behoeve van restauratie en onderhoud van molens. Wat betreft restauraties hanteert men een percentage dat varieert van 10% tot 35%. Verschillen bestaan er ook in de subsidiepercentages en -voorwaarden die gelden voor onderhoud van molens, zoals bepaald is in de diverse provinciale regelingen. In de meeste gevallen geldt voor de onderhoudsregeling de volgende verdeelsleutel: Rijk: 40%, provincie: 15%, gemeente: 25%, zodat voor de eigenaar 20% resteert. In verschillende provincies bestaan zogenaamde draaipremieregelingen.

Gemeenten:

Voor zover bekend geven gemeenten slechts incidenteel een extra bijdrage in de kosten van restauratie en onderhoud van molens. Wel hebben gemeenten hiertoe meer vrijheid gekregen door het nieuwe systeem van Stadsvernieuwingsfondsen dat per 1 januari 1985 in werking getreden is.

Particuliere fondsen:

Een aantal particuliere fondsen biedt mogelijkheden tot geldelijke steun ten behoeve van de instandhouding van molens, waarvan de belangrijkste;

* Prins Bernhard Fonds,

* Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB.

Informatie over deze fondsen is te verkrijgen bij De Hollandsche Molen.

Documentatie/literatuur

Vereniging De Hollandsche Molen bezit een groot aantal boeken en tijdschriften, een omvangrijk archief en collecties molendocumentatie (foto's, krantenknipsels, e.d.). Voor het beheer van deze collecties is de Stichting Molendocumentatie in

het leven geroepen. Bibliotheek en archief zijn op afspraak te raadplegen.

Literatuur:

- Molenbibliografie, door drs P. Nijhof, 1982;
- Het Nederlands Molenbestand, lijst van alle nog bestaande wind- en watermolens in Nederland; Alkmaar, 1990;
- Jaarboek De Hollandsche Molen, met een groot aantal wetenswaardigheden op molengebied;
- Tijdschrift Molens, uitgegeven door De Hollandsche Molen met ingang van 1986;
- Molenstudies, Bijdragen tot de kennis van de Nederlandse molens, uitgave van de Walburg Pers, Zutphen, 1989;
- Rapport Adviesburo De Nie: De toekomst van het onderhoud van molens, Woltersum, november 1981;
- Nederlandse Vereniging van Molenmakers/Katholieke Hogeschool Tilburg: Structuurschets van de Nederlandse ambachtelijke molenmakerij en een prognose van haar toekomstige ontwikkeling, Tilburg, december 1983;
- Provinciale molenboeken, inmiddels beschikbaar voor alle provincies behalve Limburg en Flevoland. Deze boeken omvatten een volledige inventarisatie van molens in betreffende provincie;
- Rapport Werkgroep Molenbiotoop van De Hollandsche Molen: De inrichting van de omgeving van molens, Amsterdam, aug. '82.
- Rapport Veiligheid op wind- en watermolens, Amsterdam, 1990.

Kastelen

Begripsomschrijving en ontwikkelingsgeschiedenis

Kastelen zijn oorspronkelijk versterkte stenen gebouwen die dienden als woning van de landsheer of de regionale of lokale autoriteit en als militair steunpunt. We komen verschillende benamingen tegen voor kastelen, zoals burcht, huys (huis) en slot. Wanneer het om wat kleinere woonkastelen gaat, vinden we namen als 'borg' in Groningen en 'state' in Friesland. Kastelen ontstonden toen het feodale stelsel bloeide, in de 12e en 13e eeuw. De landsheren gaven grond in leen aan de leenmannen en boden hen bescherming in tijd van oorlog. De leenmannen moesten daar persoonlijke militaire verplichtingen tegenover stellen. Niet in alle gevallen dienden de kastelen ook als woning van de landsheer en zetel van het landsbestuur. In die gevallen betrof het zuiver militaire steunpunten, gesticht door de vorst en beheerd door diens vertegenwoordiger, de kastelein of ook wel slotvoogd. De meeste kastelen stammen uit de 13e en 14e eeuw, de bloeitijd van het feodalisme. Toen echter de macht van de centrale vorst en de poorters in de steden ging overheersen, nam hun belang sterk af. De militaire functie van de kastelen raakte op de achtergrond, hun woonfunctie werd steeds belangrijker. Lange tijd bleef het kasteel een statussymbool van de adel, tot in de 17e eeuw. Toen ging het uiterlijk van de kastelen steeds meer lijken op dat van de opkomende "buitens" van de stedelingen. Hierdoor is het soms moeilijk een scheiding aan te geven tussen het begrip "kasteel" en "buitenplaats". Vrijwel alle kastelen zijn beschermd door de Monumentenwet.

Typen kastelen

Er zijn vele soorten kastelen, te onderscheiden op basis van criteria

als bouwperiode, bouwstijl, constructiewijze, oorspronkelijke functie etc. De kastelen die ons nog resten, zijn het best in te delen op grond van huidig aanzien en huidige functie. We komen dan bijvoorbeeld tot vier groepen:

1. Middeleeuwse kastelen die voor het grootste deel in oorspronkelijke staat verkeren en nog een grote mate van weerbaarheid laten zien. Voorbeelden zijn Loevestein, Radboud, Muiderslot, Doornenburg.
2. Middeleeuwse kastelen die weliswaar nog grotendeels hun oorspronkelijke aanzien behouden hebben, doch primair gekenmerkt worden door hun huidige functie. Een voorbeeld is de Ridderzaal.
3. Kastelen, die als zodanig te herkennen zijn, doch waarbij het karakter van buitenhuis de boventoon voert, bijvoorbeeld Keppel.
4. Kastelen, die totaal getransformeerd zijn tot fraaie buitenhuizen, waarvan de donjon geheel ingebouwd is. Bolesteyn in Maarssen is een voorbeeld hiervan. Nu is het een statig huis te Maarssen aan de Vechtkade, slechts de gevelsteen getuigt van de status van Ridderhofstede.
Naar schatting zijn er in Nederland nog circa 300 kastelen waaronder vele buitenplaatsen met een versterkte middeleeuwse oorsprong. Concentraties vindt men in de provincies Utrecht, Gelderland en Limburg.

Behoud van kastelen

Enkele belangrijke argumenten voor het behoud van kastelen zijn:

- kastelen zijn zo ongeveer de oudste stenen gebouwen in Nederland en worden gekenmerkt door een zeer specifieke bouw- en constructiewijze;
- kastelen tonen ons iets van de sociaal-economische structuur en de cultuur van de vroege middeleeuwen, toen de kastelen

economische en juridische centra waren in het feodale systeem, waar men zich bij onheil kon terugtrekken;

- kastelen zijn van grote invloed geweest op de vorming van het omringende landschap rond de kastelen. Die samenhang is nu vaak nog zo groot, dat wanneer het kasteel verdwijnt, daarmee de basis wegvalt van de structuur van het landschap eromheen;
- kastelen zijn zeer karakteristieke elementen in het landschap met een grote charme en schoonheid;
- kastelen hebben een grote waarde in het educatieve culturele toerisme.

Het behoud van kastelen is verre van eenvoudig. Een aantal problemen hierbij zijn:

- de financiering van reconstructie, restauratie en onderhoud van grote monumentale gebouwen als kastelen;
- de financiering van het herstel en onderhoud van het park of de tuin rond het kasteel;
- het vinden van een bestemming die de waarde van het pand niet aantast, een moeilijke opgave gezien de vaak decentrale ligging en de historisch gegroeide indeling;
- de hoge kosten van bewoning van kastelen, wat betreft woonlasten en belastingen.

Particulier initiatief

Vele verenigingen, stichtingen en andere organisaties houden zich bezig met de zorg voor de kastelen in Nederland. Het gaat hierbij om lokale organisaties die zich inzetten voor het behoud van één bepaald kasteel, om provinciale organisaties die zich richten op het beheer van kastelen in hun provincie, maar ook om nationale en internationale organisaties. De belangrijkste zijn:

Internationaal

- * Internationaal Kastelen Instituut

(Internationales Burgen Institut, IBI)
Lange Voorhout 35, 2514 EC Den Haag, tel. 070-3560333

Landelijk

- * Nederlandse Kastelenstichting (NKS)
Poortgebouw Huis Doorn, Langbroekerweg 10a, 3941 MT Doorn, tel. 03430-16282.
Deze stichting, opgericht in 1945, probeert een klimaat te scheppen waarin de leefbaarheid van kastelen optimaal is. Zij houdt zich niet zozeer bezig met daadwerkelijke restauratie en onderhoud van kastelen, doch geeft hierover wel adviezen. Hiertoe kent de stichting een Bijzondere Leerstoel "Kastelenkunde" aan de Rijksuniversiteit van Utrecht. De belangrijkste activiteiten van de NKS zijn het geven van voorlichting en publiciteit. Daarnaast houdt zij zich bezig met de bestuurlijke aspecten van de zorg voor kastelen.
- * Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen, waarbij praktisch alle particuliere kasteel eigenaren zijn aangesloten. Secretariaat: Kasteel Vosbergen, Vosbergerweg 38, 8181 JJ Heerde, tel. 05782-1735.
- * Stichting Kastelen Documentatie, SKD, Langbroekerweg 10a, 3941 MT Doorn, tel. 03430-16282.
De SKD beheert een bibliotheek en een verzameling kaarten, prenten, plattegronden, foto's e.d. geheel gericht op "het Kasteel", met name op de bouwkundige aspecten hiervan.
De stichting stelt zich ten doel het bevorderen en stimuleren van onderzoek en publikaties op dit gebied. De bibliotheek en de verzameling zijn volgens afspraak te raadplegen. Boeken en ander materiaal worden niet uitgeleend.

Provinciaal/regionaal

Groningen: Groninger Borgenstichting, Groningen
Friesland: Friesche State en Sate Stichting, Leeuwarden
Overijssel: Overijsselse Kastelenstichting, Zwolle

Gelderland: Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, Arnhem
Utrecht: Stichting Utrechtse Kastelen, Utrecht
N-Holland, Z-Holland, Zeeland: Kastelenstichting Holland en Zeeland, Middelburg
Noord-Brabant: Brabantse Kastelenstichting, Haaren
Vereniging Vrienden van de Brabantse Kastelen, Tilburg
Limburg: Stichting Limburgse Kastelen, Venlo.
Op PR-gebied is een samenwerking tot stand gekomen tussen diverse stichtingen die verder ontwikkeld gaat worden.
Voor een overzicht van lokale organisaties kunt U de lijst van bij de NCM aangesloten organisaties in dit boekje raadplegen of informeren bij de NKS.

Overheid

- * Rijksdienst Kastelenbeheer, Buitenhof 33
2513 AH 's-Gravenhage, tel. 070-3614050
De Rijksdienst Kastelenbeheer heeft een aantal belangrijke objecten onder haar beheer, zoals Rijksmuseum Gevangenpoort, Rijksmuseum Muiderslot, Slot Loevestein, Kasteel Radboud, Huis Doorn en een aantal kasteelruïnes Brederode, Strijen, Teijlingen, Jacobaburcht.

Financieel instrumentarium

Volgens het Besluit Rijks subsidiëring Restauratie Monumenten kan aan eigenaren van monumenten, ook kastelen, een restauratiesubsidie verstrekt worden van 30% van de subsidiale restauratiekosten en wanneer het een stichting of vereniging zonder winstoogmerk betreft, een restauratiesubsidie van 80%. De kastelen in Nederland zijn evenwel voor het grootste deel inmiddels gerestaureerd. Veel belangrijker is de financiering van het noodzakelijke, dure onderhoud. In het jaarlijkse onderhoud is een bijdrage mogelijk van maximaal 40% van het totaal der

kosten tot maximaal f 10.000,— met een minimum van f 500,— per jaar, volgens het Besluit Rijkssubsidiëring Onderhoud Monumenten. Voor zeer onderhoudsgevoelige kastelen (jaarlijks meer dan f 25.000,— onderhoud) is een subsidie mogelijk van maximaal f 40.000,— per jaar, mits onderhoud wordt uitgevoerd volgens een goedgekeurd meerjarenonderhoudsplan. Verder wordt ten aanzien van particuliere eigenaren van kastelen enige versoepeling betracht op fiscaal gebied, gezien de toch al zeer hoge exploitatielasten. In bepaalde gevallen kan bij restauratie en reconstructie van kasteelgebouwen een bijdrage verstrekt worden door provincies, gemeenten en particuliere fondsen zoals het Prins Bernhard Fonds.

Documentatie/literatuur

- Kastelengids van Nederland, Middeleeuwen, D. Kransberg en H. Mils, Haarlem 1969
- Atlas van de Nederlandse Kastelen, K. Kalkwiek en A. I. J. M. Schellart, Uitgeverij Sijthoff 1980
- Kastelen in Nederland; een rondreis langs burchten en kastelen in ons land; Sijthoff/ANWB 1984
- Serie Nederlandse Kastelen (kasteel-monografieën) uitgave van de Nederlandse Kastelenstichting (inmiddels 71 delen)
- Provinciale kastelenboeken (inventarisaties per provincie)
- Castelogica, losbladige ringband met periodieke aanvullingen, uitgave van de NKS
- Gids: kastelen geschikt voor evenementen, uitgave van de NKS, 1990
- De woonstede door de eeuwen heen/Maisons d'hier et d'aujourd'hui, kwartaalblad, uitgave van de NKS, de Vereniging PHB en de Kon. Ver. der Historische Woonsteden in België
- Bulletins van de provinciale kastelenstichtingen.
- Kijk op kastelen, H. M. J. Tromp, Amsterdam, 1979.

Archeologie

Begripsomschrijving

Archeologie is de wetenschap die het verleden probeert te reconstrueren aan de hand van fysieke overblijfselen in het milieu. De lokaties waar dergelijke overblijfselen zich bevinden, noemen we archeologische terreinen. In de Monumentenwet 1988 worden enkele begripsomschrijvingen gegeven:

- archeologische monumenten:
 - terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken, ouder dan 50 jaar en van algemeen belang wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde;
- het doen van opgravingen:
 - het verrichten van werkzaamheden met als doel het opsporen of onderzoeken van monumenten waardoor verstoring van de bodem optreedt.
 - Binnen deze begrenzing houdt men zich op overheidsniveau bezig met de bescherming van archeologische vondsten.
 - Instrument daartoe is de Monumentenwet 1988.

Bescherming van archeologische monumenten

De aanwijzing van onroerende archeologische monumenten geschiedt door de minister van WVC, die daartoe eerst advies vraagt bij de Gemeenteraad en bij het College van Gedeputeerde Staten.

Op 1 januari 1987 waren 1606 archeologische monumenten officieel geregistreerd, waarbij overigens één monument meerdere objecten kan bevatten.

De beschermde archeologische monumenten vormen slechts een klein gedeelte van het totale bestand. Per 1 januari 1981 waren

4.675 individuele monumenten bekend op 3.937 terreinen, welke als volgt over de provincies verdeeld waren.

	terreinen	individuele monumenten	waarvan zichtbaar
Groningen	604	640	510
Friesland	817	856	715
Drenthe	181	304	275
Overijssel	191	251	175
Gelderland	641	898	502
Utrecht	309	349	134
Noord-Holland	153	194	67
Zuid-Holland	210	215	22
Zeeland	140	140	47
Noord-Brabant	467	563	118
Limburg	224	265	92
	3.937	4.675	2.657

Volgens bepalingen in de Monumentenwet 1988 genieten archeologische monumenten reeds bescherming vóór de inschrijving in het monumentenregister en wel gedurende een periode van 10 maanden vanaf de datum van adviesaanvraag bij de gemeente en eventueel Gedeputeerde Staten. Wettelijk geregeld zijn verder kwesties als het doel van opgravingen, de eigendom van bij opgravingen gevonden roerende monumenten en de inrichting van depôts voor bodemvondsten.

Behoud van archeologische monumenten

Het behoud van archeologische monumenten is in veel gevallen uiterst problematisch. Men kan meestal pas met archeologisch onderzoek beginnen als eerst iets gesloopt wordt, en het onderzoek moet al weer voltooid zijn als er met nieuwbouw begonnen moet worden. Vaak is het dan onmogelijk om nog iets

van het gevondene zichtbaar te houden, omdat de lokatie dus weer bebouwd wordt of omdat de bouwput wegens de diepte en het gevaar dat het oplevert, weer dichtgegooid moet worden. Soms echter kunnen nog de contouren aangegeven worden in het plaveisel of de groenaanleg, of is er een mogelijkheid restanten van gebouwen, muren en dergelijke op te nemen in het nieuwbouwplan. In het buitengebied ligt de zaak meestal iets eenvoudiger, doch ook daar worden archeologische terreinen vaak intensief gebruikt voor landbouw- of andere doeleinden en kan niet altijd met de archeologische waarde rekening gehouden worden. Grote problemen kent ook de onderwaterarcheologie, een terrein dat lange tijd niet de aandacht kreeg die het verdiende, doch waarmee men zich nu op het Ministerie van WVC bezighoudt. De onderzoeksplaats onder water is dikwijls moeilijk te bereiken, de vondsten vaak moeilijk te bergen, terwijl de eigendoms kwesties juist hier zeer ingewikkeld kan zijn.

Particulier initiatief

Landelijk:

Er zijn nogal wat landelijk werkzame particuliere organisaties op het gebied van archeologie, met vaak uiteenlopende doelgroepen:

- * Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA), 'Platform van alle instellingen voor Wetenschappelijk Nederlands-archeologisch' onderzoek, Postbus 11114, 2301 EC Leiden
- * Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (A.W.N.), 'grootste vereniging van amateur-archeologen' Postbus 100, 2180 AC Hillegom, 02240-96458
- * Archeologisch Informatie Centrum (AIC), voorlichtings- en PR-bureau voor Nederlands archeologisch onderzoek in binnen- en buitenland, Postbus 1114, 2301 EC Leiden, tel. 071-146246
- * Regionaal Archeologisch Archiverings Project (R.A.A.P.), Postbus 1347, 1000 BH Amsterdam, tel. 020-5255835

- * 'Vereniging voor Archeologische Experimenten en Educatie, platform van stichtingen en instellingen die zich bezighouden met experimentele archeologie en archeologie in het onderwijs', secr. p/a Postbus 600, 2400 AP Alphen a/d Rijn, tel. 01720-43631.
- * Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (NJBG) Prins Willem Alexanderhof 5, 2995 BE 's-Gravenhage
- * Actieve Praktijk Archeologie Nederland (APAN)
- * Stichting Maritiem Onderzoek Nederland (STIMON)
- * Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland (AMW), ter instandhouding van archeologische monumenten d.m.v. inspectie en onderhoud. Postbus 1347, 1000 BH Amsterdam, tel. 020-6255835
- * Stichting Maritiem Onderzoek Nederland (STIMON), belangenbehartiging van archeologische amateur-duikers, secr. R. A. Kleefstra, Westereind 4, 9014 AC Terzool, tel. 05152-246
- * Stichting ARCHEON, archeologisch park in oprichting, postbus 600, 2400 AP Alphen aan de Rijn, tel. 01720-43631

Provinciaal/lokaal:

Er zijn meerdere provinciale en lokale particuliere organisaties op het gebied van de archeologie. Voor informatie daarover kunt U zich wenden tot de provinciaal-archeologen.

Overheid

Rijk

- * Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) Kerkstraat 1, 3811 CV Amersfoort, tel. 033-634233
De ROB houdt zich voornamelijk bezig met bodemonderzoek, documentatie en (archeologische) monumentenzorg
- * Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, 2311 EW Leiden, tel. 071-146246

- * Afdeling Archeologie Onder Water: afdeling van het Ministerie van WVC die specifiek op scheepsarcheologie is gericht, Eikenlaan 239, 2404 BP Alphen a/d Rijn, tel. 01720-39000

Provincies

Elke provincie heeft een eigen provinciaal-archeoloog, die behalve in Friesland en Drenthe ressorteert onder de ROB.

Tenzij anders vermeld, zijn de provinciale archeologen te bereiken op het adres van de ROB.

Groningen:	drs. H. A. Groenendijk
Friesland:	dr. J. M. Bos, Fries Museum, Turfmarkt 24, 8911 KT Leeuwarden
Drenthe:	dr. W. A. B. van der Sanden, Drents Museum, Brink 1, 9401 HS Assen Postbus 134, 9400 AC Assen
Flevoland:	drs. W. J. Hogestijn
Overijssel:	dr. A. D. Verlinde
Gelderland:	drs. R. S. Hulst, plv.: drs. H. van Klaveren
Utrecht:	drs. W. J. van Tent
Noord-Holland	drs. P. J. Woltering, plv.: drs. S. W. Jager
Zuid-Holland	drs. W. A. M. Hessing
Zeeland:	drs. R. M. van Heeringen
Noord-Brabant:	drs. W. J. H. Verwers
Limburg:	drs. H. Stoeper

Gemeenten

Een aantal steden heeft een eigen stads- of gemeentelijk archeoloog, namelijk:

Alkmaar:	drs. R. Bitter, Dienst Stadsontwikkeling en Beheer, Buro Monumentenzorg, Keetgracht 1, 1811 AL Alkmaar, 072-142434
----------	--

- Amsterdam: J. M. Baart, per adres: DOW/AHM, afd. Archeologie, Nieuwe Prinsengracht 19, 1018 EE Amsterdam, tel. 020-225967
- 's-Hertogenbosch: prof. drs. H. L. Janssen, per adres: Gemeentelijke Archeologische Dienst 's-Hertogenbosch, Wolvenhoek 1, 5211 HH 's-Hertogenbosch, tel. 073-155634/155205
- Breda/Helmond: drs. G. R. M. van der Eynde, Archeologische Dienst, Catharinastraat 28, 4800 RH Breda
- Delft: drs. E. J. Bult, Dienst Stadsontwikkeling, Oude Delft 53, 2711 BC Delft, tel. 015-602161
- 's-Gravenhage: mevr. drs. R. Magendans, per adres: Dienst Stadsbeheer, sector VEA, hfdafd archeologie, Postbus 80.000, 2508 GA 's-Gravenhage, tel. 071-3533025
- Heerlen: drs. J. T. J. Jamar, Thermenmuseum Postbus 4, 6400 AA Heerlen, tel. 045-764581
- Kampen: vacant, Dienst Gemeentewerken, Buitennieuwstraat 2, 8281 AV Kampen, tel. 05202-92828/92827
- Zwolle: vacant, Openbare Werken Zwolle, M. v. Coehoornsingel 16, 8011 XA Zwolle, tel. 038-982542/982461
- Maastricht: drs. T. A. S. M. Panhuijsen, Dienst Stadsontwikkeling en grondzaken, sectie archeologie en monumenten, Postbus 1115, 6201 BC Maastricht, tel. 043-292727
- Haarlem: drs. J. M. Poldermans, Gemeentewerken Haarlem, postbus 562, 2003 RN Haarlem, tel. 023-313135
- Hilversum: mevr. drs. M. Addink-Samplonius, Dienst OCW-Goois Museum, Kerkbrink 6, 1211 BX Hilversum, tel. 035-292817
- Amersfoort: mevr. drs. M. Krauwer, mevr. drs. F. Snieder, per adres: Dienst Gemeentewerken, afdeling Bouwkunde, Monumentenzorg en Archeologie, Kerkstraat 4, 3811 CV Amersfoort, tel. 033-637797
- Rotterdam: drs. M. C. van Trierum, per adres: Buro Oudheidkundig Bodemonderzoek, Aelbrechtskolk 12, 3024 RH Rotterdam, tel. 010-4777033
- Utrecht: drs. H. L. de Groot, Archeologisch en Bouwhistorisch Centrum, Zwaansteeg 1, 3511 RE Utrecht, tel. 030-312876
- Hoorn: mevr. drs. T. Y. v. d. Walle-v. d. Woude, Westfries Museum, Achterom 2-4, 1621 KV Hoorn, tel. 02290-10978/15783
- Arnhem: R. T. A. Borman, Gemeentemuseum Arnhem, Utrechtseweg 87, 6812 AA Arnhem, tel. 085-512431

De stadsarcheologen zijn verenigd in het Convent van Gemeentelijke Archeologen, p.a. mevr. drs. R. Magendans ('s-Gravenhage)

Instellingen, bevoegd tot het verrichten van graafwerk

A. Universiteiten

- * Biologisch Archaeologisch Instituut, RU Groningen;
- * Albert Egges van Giffen Instituut voor Pre- en Protohistorie, Universiteit van Amsterdam;
- * Archeologisch Instituut, VU Amsterdam;
- * Instituut voor Oude Geschiedenis en Archeologie, KU Nijmegen;
- * Instituut voor Prehistorie, RU Leiden;

B. Gemeenten

- * Amersfoort, Dienst Gemeentewerken, afd. Bouwkunde, Monumentenzorg en Archeologie
- * Amsterdam, Dienst Publieke werken / Amsterdam Historisch Museum, Onderafdeling Archeologie;
- * Breda, Archeologische Dienst (tot en met 1992)
- * 's-Hertogenbosch, Dienst Gemeentewerken / Hoofdafdeling Stadsontwikkeling, afdeling Binnenstad / de stadsarcheoloog;
- * Maastricht, Dienst Openbare Werken / Gemeentelijk Oudheidkundig Bodemonderzoek;
- * Rotterdam, Dienst Oudheidkundig Bodemonderzoek;
- * Utrecht, Dienst Bouwen en Wonen, afd. Volkshuisvesting / Gebouwen, Monumenten, Bureau Monumenten / de stadsarcheoloog;
- * 's-Gravenhage, Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, sector stadsarcheologie;
- * Haarlem, Dienst Openbare Werken / Gemeentelijk Oudheidkundig Bodemonderzoek;
- * Heerlen, Gemeentelijke Oudheidkundige Dienst / Thermenmuseum;
- * Amersfoort, Dienst Gemeentewerken, Afdeling Bouwkunde

C. Rijksdiensten en -instellingen

- * de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Archeologische Afd.;
 - * de Rijksdienst voor het Oudheidkundige Bodemonderzoek te Amersfoort;
 - * het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden ten behoeve van de Nederlandse Afdeling.
-

Varende monumenten

Begripsomschrijving

Onder varende monumenten verstaan we diverse typen historische schepen, die gebruikt werden voor zowel de beroeps- als de pleziervaart.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Beroepsvaart:

In de beroepsvaart is onderscheid te maken tussen vissersschepen en vrachtschepen. De oorspronkelijke vissersschepen kwamen vooral voor op de Zuiderzee en op de Zuidhollandse- en Zeeuwse Wateren. Rond de eeuwwisseling voeren er nog zo'n 2000, maar hun aantal daalde toen de plannen voor de Zuiderzeewerken definitief werden. De vissers zagen in dat de Zuiderzeevisserij hierdoor sterk in het nauw zou komen en investeerden niet meer in nieuwe schepen. Na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 verminderde het aantal vissers zeer snel. Momenteel zijn er nog ongeveer 90 oorspronkelijke vissersschepen in de vaart, geen van alle wordt echter voor de visserij gebruikt. Gevist wordt er alleen nog met moderne kotters, waarbij de vissers nieuwe visgebieden hebben opgezocht: Waddenzee en Noordzee. Voor het vervoer van onder meer turf en mest werden wat wij nu noemen "zeilende bedrijfsvaartuigen" gebruikt. Hun grootte was niet alleen afhankelijk van hun vracht, maar ook van het vaarwater. Zo waren schepen die naar de Oostzee voeren aanzienlijk groter dan die op de Nederlandse binnenwateren bleven. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog zijn er bij een telling nog 20.000 van deze schepen geregistreerd. Na de oorlog werd hun werk overgenomen door grotere schepen met motoren. De oude zeilschepen werden voorzien van een motor, omgebouwd tot woonboot of gesloopt.

Er zijn nu ongeveer 650 zeilende bedrijfsvaartuigen in de vaart, maar evenals bij de vissersschepen niet meer in hun oorspronkelijke functie. Wel is er een nieuw beroepsgebruik ontstaan, namelijk de verhuur. Niet vergeten mogen worden de (stoom)sleepboten, waarvan er nog \pm 120 in de vaart worden gehouden.

Pleziervaart:

Behalve de hiervoor genoemde vissers- en vrachtschepen die nu voor de pleziervaart worden gebruikt, zijn er vanaf de 16e eeuw ook "jachten" gebouwd, speciaal voor de pleziervaart. Hierin zijn nu drie categorieën te onderscheiden:

- ronde- en platbodemjachten
- scherpe jachten
- motorjachten

Typen

Beroepsvaart:

1. zeilende bedrijfsvaartuigen:
typen: o.a. tjalken, klippers, aken, steilstevens westlanders.
2. vissersschepen:
typen: o.a. botters, lemsteraken, schokkers, hoogaarsen, schouwen
3. sleepboten: typen: o.a. opduwers, maasboten, rijnslepers

Pleziervaart:

1. ronde- en platbodemjachten:
typen: o.a. boeiers, Friese jachten, tjotters, lemsteraken, schouwen, tjalken;
2. klassieke scherpe jachten.
3. motorjachten.
typen: o.a. salonboten, bakdekkruisers.

Behoud van varende monumenten

Varende monumenten worden door het Rijk niet als monument erkend. Wel kunnen gemeenten en provincies roerende zaken als schepen op hun monumentenlijst plaatsen. De honderden historische schepen vormen een wezenlijk onderdeel van ons cultureel erfgoed, evenals haven- en stadsgezichten die als geheel beschermd en behouden kunnen worden.

Particulier initiatief

Het behoud van varende monumenten reilt en zeilt volledig dankzij het particulier initiatief. Eigenaren, al of niet binnen een stichting of vereniging, steken veel tijd, energie en geld in onderhoud en restauratie van hun schepen. Drie behoudsverenigingen (LVBZB, VBB en BASM) hebben bij de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (KNOB) een Sectie Varende Monumenten opgericht met als doel het historisch schepenbestand te inventariseren en een register aan te leggen van schepen die daadwerkelijk een Varende Monument genoemd kunnen worden.

Belangrijke particuliere organisaties:

- * Landelijke Vereniging tot Behoud van het Zeilend Bedrijfsvaartuig (LVBZB), Postbus 2004, 1000 CA Amsterdam. Het doel van deze vereniging is het behoud van zeilende bedrijfsvaartuigen waarmee oorspronkelijk op de Nederlandse wateren enig bedrijf is uitgeoefend en waarvan het karakter overwegend bewaard is gebleven, en het in stand houden van ambachten die bij de zeilvaart betrokken zijn geweest. Uitgave "De Bokkepoot" (6 x per jaar).
- * Vereniging Botterbehoud, (VBB) Schaapmanlaan 11, 3818 JZ Amersfoort, tel. 033-619208. De doelstelling is het behouden en in originele staat terugbrengen van zeilende houten botters

en andere zeilende vissersschepen, die voor het bevissen van de Zuiderzee, de Waddenzee en de Zeeuwse Stroom in Nederland zijn ontwikkeld en gebruikt. Uitgave: "Tagrijn" (4 × per jaar).

- * Stichting Stamboek Ronde- en Platbodemjachten, Postbus 319, 6800 AH Arnhem. De doelstelling is de bevordering van de belangstelling voor het ronde- en platbodemjacht.
- * Vereniging Klassieke Scherpe Jachten, (VKSJ) Regentesselaan 15, 1405 EH Bussum, tel. 02159-13077. Het doel van deze vereniging is het instandhouden van klassieke scherpe jachten. Uitgave "Scherp gesneden" (4 × per jaar).
- * Stichting Federatie Oud-Nederlandse Vaartuigen (FONV), Snijdershof 39, 1713 WC Obdam, tel. 02265-2693. De federatie is een overkoepelend orgaan van behoudsverenigingen die zich richten op het behoud van authentieke Nederlandse schepen. Bij de federatie zijn aangesloten de LVBZB, VBB en VKSJ, gestreefd wordt naar aansluiting van alle behoudsorganisaties. Taken van de federatie zijn onder meer het onderhouden van contacten met overheden en particuliere organisaties met als doel bekendheid te geven aan de "Varende monumenten" en hun cultuur-historische waarde en het bevorderen van faciliteiten voor het behoud en gebruik. De Federatie beheert daartoe een materialenfonds en een restauratiefonds. Binnen het materialenfonds worden materialen ingekocht en beheerd die moeilijk of niet in kleine hoeveelheden door particulieren te verkrijgen zijn. Het restauratiefonds kent onder bepaalde voorwaarden subsidies toe bij scheepsrestauraties.
- * Stichting tot behoud van authentieke stoomvaartuigen en motorsleepboten (BASM), Postbus 150, 1530 AB Wormer, tel. 06-52804712
- * Vereniging van Booteigenaren "Oude Glorie", Betje Wolfiaan 53, 1187 CH Amstelveen, tel. 020-6474015,

- * Stichting Ondersteuning Zeilende Vrachtvaart, Postbus 440, 4380 AK Vlissingen, tel. 01184-89450, fax. 02993-61096
- * Stichting tot Behoud van Historische Motorjachten, Betje Wolfiaan 53, 1187 CH Amstelveen, tel. 020-6474015

Financieel instrumentarium

Er zijn maar weinig financiële bronnen aan te boren voor eigenaren van varende monumenten. Enkele van de genoemde organisaties kennen een eigen materialen-onderhoudsfonds, waaruit de leden steun voor restauratie of vervanging van onderdelen kunnen krijgen. Het Prins Bernard Fonds stelt via het Restauratiefonds van de Federatie Oud-Nederlandse vaartuigen in sommige gevallen gelden beschikbaar, onder meer voor het in oorspronkelijke staat brengen van een bijzonder scheepstype.

Documentatie/literatuur

- Van gaand en staand want, de zeilvisserij voor en na de afsluiting van de Zuiderzee; deel 1 t/m 4; P. Dorleijn, uitg.: Van Kampen.
- Ronde- en platbodemjachten — Mr. dr. T. Huitema, idem.
- Met zeil en treil, de tjalk in binnen- en buitenvaart — Frits R. Loozeijer, uitg.: De Alk B.V. Alkmaar.
- Scheepstypologieën, Werkgroep Tuigage en Documentatie van de LVBZB.

Verdedigingswerken

Begripsomschrijving

Onder verdedigingswerken worden begrepen alle werken, die tot stand kwamen ten behoeve van de gemeenschappelijke verdediging tegen externe vijanden. Zij konden dienen ter verdediging of bescherming van steden of meer omvattende gebieden, later ter verdediging van het land: de landsverdediging. In technische zin konden verdedigingswerken bestaan uit: aardwerken, waterwerken (met inbegrip van onderwaterzettingen), gemetselde gebouwen en muren, betonnen kazematten en schuilplaatsen. Verder verscheidene vormen van hindernissen, uitgevoerd in beton, steen, hout of metaal.

De verdedigingswerken kunnen worden verdeeld in stedelijke objecten en overige objecten. De restanten van verdedigingswerken in steden zijn voor vrijwel 100% beschermd op grond van de Monumentenwet. De registers zijn wat deze categorie monumenten betreft echter vaak summier. De objecten buiten de bebouwde kom (forten, schansen etcetera) zijn slechts zeer gedeeltelijk beschermd (minder dan 35%). Een extra probleem bij deze groep is dat het vaak om objecten gaat die gemeentegrenzen overschrijden. De provincie lijkt, mede vanwege de relatie met ruimtelijke ordening en landschapsbescherming, het meest aangegeven niveau om deze categorie te beschermen. De provincie Noord-Holland bijvoorbeeld heeft reeds een aantal objecten van de Stelling van Amsterdam op de provinciale monumentenlijst geplaatst. Verwacht wordt dat de overige objecten in de loop van 1992 zullen volgen. Een groot aantal objecten is door het Rijk beschermd als verdedigingswerk. In het verleden is echter niet steeds op een uniforme wijze geïnventariseerd en beschreven, zodat nu eens een complex als monument te boek staat, terwijl elders elk onderdeel apart genoemd wordt.

Typen

We kunnen de volgende categorieën verdedigingswerken onderscheiden:

1. Vestingsteden: er is nog een honderdtal voormalige vestingsteden waar restanten van poorten, muren, aarden wallen, grachten enzovoort uit uiteenlopende perioden te vinden zijn, zoals Naarden, Heusden, Willemstad, Bourlange, Maastricht, Brielle, Hellevoetsluis;
2. Voormalige linies en stellingen, zoals de Grebbelinie, de Oude en de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Stelling van Amsterdam, de stelling op de Afsluitdijk, de stelling van Den Helder en de Peel-Raamstelling;
3. De afzonderlijke werken, die doorgaans deel uitmaakten van een linie of stelling. Dat zijn er nog honderden; zeer grote en gave forten, zoals de forten bij Rijnauwen en Vechten, tot kleine zoals de Zwartendijksterschans. Verder een groot aantal inundatiemiddelen, inundatiesluizen, keerkaden, enz.

Behoud van verdedigingswerken

Argumenten voor behoud

Verdedigingswerken behoren heel duidelijk tot ons cultuurhistorische erfgoed. We kunnen er aan aflezen welke strijd onze voorouders hebben moeten leveren tegen externe bedreigingen. Daarnaast zijn vele objecten in de loop der jaren van grote landschappelijke en natuurwetenschappelijke betekenis geworden. De verdedigingswerken vormden doorgaans een nieuw element in een bepaald landschap en kenden een geheel eigen gebruik en beheer. Een aantal objecten ontwikkelde zich tot hooggekwalificeerde gebieden in botanische en faunistische zin. Deze waarden spelen een grote rol bij het verkrijgen van wettelijke bescherming.

Knelpunten bij behoud

Verdedigingswerken in steden genieten over het algemeen wettelijke bescherming en verkeren veelal in redelijke staat van onderhoud. Hun waarde is onomstreden. Anders is het met veel objecten in het buitengebied. Niet iedereen is ervan overtuigd dat restanten van forten, betonnen bunkers etcetera wel zo beschermenswaardig zijn. Vooral tegen het behoud van objecten uit deze eeuw bestaat soms een zekere psychologische weerstand. Gelukkig begint dit langzaam te veranderen en wordt de historische, maar ook landschappelijke en biologische betekenis meer gewaardeerd. Het beheer van objecten vormt dikwijls een berucht knelpunt. Een grote bedreiging vormen infrastructurale en waterstaatkundige werken. Nieuwe wegen kunnen linies en stellingen doorsnijden, verbreding/regulering van rivieren of kanalen kan sloop van objecten betekenen, evenals dijkverzwaring. Er zijn nog veel meer knelpunten te noemen. De wettelijke bescherming laat nog te wensen over, de financiële mogelijkheden zijn minimaal.

Particulier initiatief

Landelijk

Stichting Menno van Coehoorn, Anjelierenlaan 4, 2111 BP Aerdenhout, tel: 023-242547, (secretariaat).

Deze stichting werd opgericht in 1932 naar aanleiding van de dreigende ontmanteling van de vestingen die Nederland nog bezat. De stichting streeft naar instandhouding van buiten militair gebruik gestelde vestingwerken en andere militaire objecten, ook wanneer zij buiten Nederland gelegen zijn, maar wel een Nederlands verleden hebben. Daarnaast wil zij de belangstelling en waardering voor deze objecten bij het Nederlandse volk vergroten. Een en ander tracht zij te verwezenlijken door middel van documentatie, voorlichting en publikaties, het organiseren van tentoonstellingen en excursies. De stichting voert overleg op alle niveaus.

Financieel instrumentarium

Er zijn geen speciale financiële mogelijkheden voor restauratie en onderhoud van verdedigingswerken. Financiering hiervan vindt meestal plaats op ad-hoc-basis.

Documentatie/literatuur

Bibliotheek

De bibliotheek van de Stichting Menno van Coehoorn beschikt over vele objectgerichte of op speciale facetten gerichte boeken, tekeningen, foto's enzovoorts. In de regel te bezoeken van dinsdag tot en met vrijdag 's morgens, alléén na afspraak. Adres: Catsheuvel 89, 2517 KA 's-Gravenhage, tel. 070-3547227. Enkele voorbeelden van boekwerken die bij de stichting kunnen worden besteld zijn:

- Stichting Menno van Coehoorn - Atlassen van historische vestingwerken in Nederland (in 9 delen; waarvan 3 delen in voorbereiding)
- Stichting Menno van Coehoorn - Vesting, vier eeuwen vestingbouw in Nederland (1982)
- Vouwblad en brochure over de stichting, op aanvraag gratis verkrijgbaar.
- 300 jaar bouwen voor de landsverdediging; jubileumuitgave van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen (DGWT) 1688-1988.
- A. H. Mohr - Vestingbouwkundige Termen (1982) (uitsluitend voor begunstigers)
- Jaarboeken en Verslagen sinds 1932, alsmede register daarop.

Nuttige adressen

- Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Broederplein 41, 3703 CD Zeist
Postbus 1001, 3700 BA Zeist
Telefoon: 03404-83211
Directeur ad interim: drs. U. F. Hylkema
Afdeling Public Relations en Voorlichting:
Telefoon: 03404-83405
- Nederlands Architectuur Instituut
Archieven, Collecties, Bibliotheek, Documentatie
Droogbak 1a, 1013 GE Amsterdam
Telefoon: 020-6220277
Hoofd: mevrouw drs. M. J. H. Willinge
- Raad voor het Cultuurbeheer
Voorzitter: mr. C. H. Goekoop
Secretaris: drs. C. W. M. Hendriks
Sir Winston Churchilllaan 362
Postbus 5406, 2280 HK Rijswijk
Telefoon: 070-3406205
Afdeling I
De Rijkscommissie voor de Archeologie
Voorzitter: T. E. Willems
Secretaris: mr. G. W. van Herwaarden
Telefoon: 070-3406160
Afdeling II
De Rijkscommissie voor de Archieven
Voorzitter: prof. dr. D. P. Blok
Secretaris: mr. L. Lieuwes
Afdeling III
De Rijkscommissie voor de Monumenten
- Voorzitter: drs. R. J. de Wit
Secretaris: mr. G. W. van Herwaarden
Telefoon: 070-3406160
Afdeling IV
De Rijkscommissie voor de Musea
Voorzitter: mevr. N. H. van den Broek-Laman Trip
Secretaris: drs. H. Hoogerhout
Telefoon: 070-3406172
- Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Kerkstraat 1, 3811 CV Amersfoort
Telefoon: 033-634233
Directeur: prof. dr. W. J. H. Willems
Plv. directeur: drs. D. P. Hallewas
- Rijksdienst Kastelenbeheer
Buitenhof 33, 2513 AH 's-Gravenhage
Telefoon: 070-3614050
- Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
Sir Winston Churchilllaan 366-368
Postbus 5406, 2280 HK Rijswijk
Telefoon: 070-3407911
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Van Alkemadeaan 85
Postbus 20951, 2500 EZ 's-Gravenhage
Telefoon: 070-3264201
- Rijksgebouwendienst
President Kennedylaan 7
Postbus 20952, 2500 EZ 's-Gravenhage
Telefoon: 070-3614221

- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
Bezuidenhoutseweg 73
Postbus 20401, 2500 EK 's-Gravenhage
Telefoon: 070-3793911
- Algemeen Rijksarchief
Prins Willem Alexanderhof 20, 2595 BE 's-Gravenhage
Telefoon: 070-3814381
- IPO-Cultuur
Postbus 97728, 2509 GC 's-Gravenhage
Mevr. drs. J. Omta
Telefoon: 070-3133414
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Nassaulaan 12, Postbus 30435
2500 GK 's-Gravenhage
Telefoon: 070-3738393
- Stichting Nationaal Restauratiefonds
Westerdorpstraat 68, Postbus 15
3870 DA, Hoevelaken
Telefoon: 03495-39439
- Belastingdienst/Bureau Monumentenpanden
Postbus 4050,
3800 EB Amersfoort
Telefoon: 033-505505
- Nederlandse Museumvereniging
Oudezijds Voorburgwal 195, Postbus 3636
1001 AK Amsterdam
Telefoon: 020-6203308
- Stichting Monumenten (tijdschrift Monumenten)
Postbus 50
5076 ZG Haaren (N.B.)
Telefoon: 08850-18008
- Stichting Federatie Monumentenwacht Nederland
Postbus 1130, 3800 BC Amersfoort
Telefoon: 033-620912 (tussen 9-12 uur)
Monumentenwacht Groningen
Westersingel 43, 9718 CD Groningen
Telefoon: 050-121694
Monumentenwacht Friesland
Eewal 86'', 8911 GV Leeuwarden
Telefoon: 058-157365
Monumentenwacht Drenthe
Postbus 122, 9400 AC Assen
Telefoon: 05920-55544, tst. 709
Monumentenwacht Overijssel
p/a Het Oversticht, Postbus 531, 8000 AM Zwolle
Telefoon: 038-213257
Monumentenwacht Gelderland
Oranjeweg 60, 6861 BL Oosterbeek
Telefoon: 085-341038
Monumentenwacht Utrecht
Mariaplaats 23, 3511 LK Utrecht
Telefoon: 030-343880
Monumentenwacht Noord-Holland
Kruisweg 1615A, 2142 LC Cruquius
Telefoon: 023-294012
Monumentenwacht Zuid-Holland
Zwaansgat 24, 2801 RH Gouda
Telefoon: 01820-13435

Monumentenwacht Zeeland

Sint Pieterstraat 42, 4331 EW Middelburg

Telefoon: 01180-31011, tst. 432

Monumentenwacht Noord-Brabant

Torenstraat 32, 5268 AV Helvoirt

Telefoon: 04118-3366

Monumentenwacht Limburg

Oranjeplein 39a, 6224 KH Maastricht

Telefoon: 043-634328

A black and white photograph of a canal. On the left bank, there is a row of bare trees. In the background, a building with a gabled roof is visible. The water in the canal is dark and reflects the sky. The text 'Bijlage Monumentenwet 1988' is overlaid on the right side of the image.

Bijlage
Monumentenwet 1988

**WET HOUDENDE VOORZIENINGEN IN HET
BELANG VAN HET BEHOUD VAN
MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST
(MONUMENTENWET)**

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.

Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! doen te weten:
Alzo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenselijk is nieuwe bepalingen vast te stellen voor het behoud van monumenten van bouwkunst en archeologie en lagere overheden meer bij dat behoud te betrekken;
Zo is het, dat Wij, de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goetvinden en verstaan bij deze:

HOOFDSTUK I. ALGEMENE BEPALINGEN

Artikel 1

In deze wet en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:
a. Onze minister: Onze Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur;

b. monumenten:

1. alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde;

2. terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1;

c. archeologische monumenten: de monumenten, bedoeld in onderdeel b, onder 2;

d. beschermde monumenten: onroerende monumenten welke zijn ingeschreven in de ingevolge deze wet vastgestelde registers;

e. kerkelijke monumenten: onroerende monumenten welke eigendom zijn van een kerkgenootschap, kerkelijke gemeente of parochie of van een kerkelijke instelling en welke uitsluitend of voor een overwegend deel worden gebruikt voor de uitoefening van de eredienst;

f. stads- en dorpsgezichten: groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden;

g. beschermde stads- en dorpsgezichten: stads- en dorpsgezichten die door Onze minister en Onze Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer als zodanig ingevolge artikel 35 van deze wet zijn aangewezen, met ingang van de datum van publikatie van die aanwijzing in de Nederlandse Staatscourant;

h. het doen van opgravingen: het verrichten van werkzaamheden met als doel het opsporen of onderzoeken van monumenten, waardoor verstoring van de bodem optreedt;

i. Monumentenraad: de Monumentenraad, bedoeld in artikel 50.

Artikel 2

1. Bij de toepassing van deze wet wordt rekening gehouden met het gebruik van het monument.

2. Met betrekking tot een kerkelijk monument wordt geen beslissing genomen ingevolge deze wet dan na overleg met de eigenaar.

HOOFDSTUK II. BESCHERMDE MONUMENTEN

§ 1. De aanwijzing

Artikel 3

1. Onze minister kan, al dan niet op verzoek van belanghebbenden, onroerende monumenten aanwijzen als beschermd monument.

2. Voordat Onze minister ter zake een besluit neemt, vraagt hij advies aan de raad van de gemeente waarin het monument is gelegen en, indien de monumenten zijn gelegen buiten de bebouwde kom als bedoeld in artikel 8 van de Wegenverkeerswet (Stb. 1935, 554), tevens aan gedeputeerde staten.

3. Onze minister doet bij aangetekend schrijven mededeling van de adviesaanvraag, bedoeld in het tweede lid, aan degenen die als eigenaren en anderszins zakelijk gerechtigden in de kadastrale legger bekend staan, aan de ingeschreven hypothecaire schuldeisers en, indien om aanwijzing is verzocht, aan de verzoeker.

4. Burgemeester en wethouders stellen de in het derde lid genoemde belanghebbenden in de gelegenheid zich in persoon of bij gemachtigde te doen horen en plegen het overleg, bedoeld in artikel 2, tweede lid.

5. De gemeenteraad brengt zijn advies uit binnen vijf maanden na de verzending van de in het tweede lid bedoelde adviesaanvraag, gedeputeerde staten binnen vier maanden.

6. Onze minister beslist, de Monumentenraad gehoord, binnen tien maanden na de datum van de verzending van de adviesaanvraag aan de gemeenteraad, dan wel indien om aanwijzing is verzocht, binnen tien maanden na ontvangst van dat verzoek.

Artikel 4

1. Onze minister brengt zijn besluit ter kennis van de gemeenteraad en van gedeputeerde staten. Ingeval van aanwijzing leggen burgemeester en wethouders het besluit op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt die terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

2. Onze minister doet mededeling van zijn besluit aan degenen die als eigenaren en anderszins zakelijk gerechtigden in de kadastrale legger bekend staan, aan de ingeschreven hypothecaire schuldeisers en, indien om aanwijzing is verzocht, aan de verzoeker. Ingeval van aanwijzing geschiedt de mededeling bij aangetekend schrijven.

Artikel 5

Met ingang van de datum waarop de mededeling, bedoeld in artikel 3, derde lid, heeft plaatsgevonden tot het moment dat inschrijving in het register, bedoeld in artikel 6 of artikel 7, plaatsvindt dan wel vaststaat dat het monument niet wordt ingeschreven in een van die registers, zijn de artikelen 11 tot en met 33 van overeenkomstige toepassing.

Artikel 6

1. Onze minister houdt voor elke gemeente een register aan van de beschermde monumenten. In het register schrijft hij de monumenten in die hij heeft aangewezen, voorzover geen beroep tegen die aanwijzing is ingesteld of een beroep is afgewezen.

2. Van de inschrijving in het register zendt Onze minister aan gedeputeerde staten, aan burgemeester en wethouders en aan de bewaarder van de hypotheeken, het kadaster en de scheepsbewijzen telkens één afschrift.

3. Het aan burgemeester en wethouders gezonden afschrift wordt terinzage ter secretarie van de gemeente neergelegd. Een ieder kan zich aldaar op zijn kosten afschriften doen verstrekken.

4. Het aan de bewaarder van de hypotheeken, het kadaster en de scheepsbewijzen gezonden afschrift wordt overgeschreven in de openbare registers. De bewaarder maakt in de kadastrale legger bij de percelen melding van de aanwijzing als beschermd monument, overeenkomstig voorschriften, gegeven door Onze Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Artikel 7

1. Indien het monument niet gelegen is binnen het grondgebied van enige gemeente, zijn artikel 3, tweede tot en met zesde lid, artikel 4, eerste lid, en artikel 6 niet van toepassing.

2. Alvorens Onze minister ten aanzien van een monument als bedoeld in het eerste lid een besluit neemt, hoort hij de Monumentenraad.

3. Indien om aanwijzing is verzocht beslist Onze minister binnen vijf

maanden na ontvangst van dat verzoek.

4. Onze minister houdt een landelijk register aan waarin hij de door hem aangewezen monumenten, bedoeld in het eerste lid, inschrijft, voorzover geen beroep tegen die aanwijzing is ingesteld of een beroep is afgewezen. Een afschrift van de inschrijving wordt gezonden aan de instantie die het betrokken gebied beheert, aan de bewaarder van de hypotheek, het kadaster en de scheepsbewijzen alsmede, indien het monument is gelegen binnen het grondgebied van een provincie, aan gedeputeerde staten. Artikel 6, vierde lid, is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 8

1. Onze minister is bevoegd ambtshalve of op verzoek van belanghebbers in het register wijzigingen aan te brengen. De artikelen 3 tot en met 7 zijn van overeenkomstige toepassing.

2. Indien de wijziging naar het oordeel van Onze minister van ondergeschikte betekenis is of indien de wijziging betreft het doorhalen van de inschrijving van een monument dat is teniet gegaan, blijft overeenkomstige toepassing van artikel 3 achterwege.

Artikel 9

1. Van wijziging in de kadastrale tenaamstelling of kadastrale aanduiding van een beschermd monument geeft de bewaarder van de hypotheek, het kadaster en de scheepsbewijzen binnen veertien dagen kennis aan Onze minister, die deze wijziging aanbrengt in het register.

2. Onze minister doet mededeling van de wijziging aan gedeputeerde staten en burgemeester en wethouders.

Artikel 10

Indien de afschriften van het register niet overeenstemmen met het register dan wel onderling niet gelijklopend zijn, worden als beschermd monument slechts aangemerkt de monumenten die staan vermeld op het in de openbare registers opgenomen afschrift.

§ 2. Vergunningen tot wijziging, afbraak of verwijdering

Artikel 11

1. Het is verboden een beschermd monument te beschadigen of te vernielen.

2. Het is verboden zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning:

a. een beschermd monument af te breken, te verstoren, te verplaatsen

of in enig opzicht te wijzigen;

b. een beschermd monument te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een wijze, waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht;

Artikel 12

1. Een aanvraag om vergunning als bedoeld in artikel 11 moet schriftelijk worden ingediend bij burgemeester en wethouders. Daarbij worden de door burgemeester en wethouders verlangde gegevens overgelegd.

2. Indien blijkt dat de aanvrager niet de verlangde gegevens heeft overgelegd, stellen burgemeester en wethouders de aanvrager binnen een maand na de ontvangst van de aanvraag in de gelegenheid alsnog binnen veertien dagen de door hen aan te geven ontbrekende gegevens over te leggen.

3. Ingeval toepassing is gegeven aan het tweede lid en de aanvrager niet binnen de in dat lid bedoelde termijn van veertien dagen de in dat lid bedoelde ontbrekende gegevens heeft overgelegd, is de aanvrager niet-ontvankelijk in zijn aanvraag met ingang van de dag, volgend op de laatste dag van de in dat lid bedoelde termijn van veertien dagen.

4. Ingeval toepassing is gegeven aan het tweede lid en de aanvrager naar het oordeel van burgemeester en wethouders de in het tweede lid bedoelde ontbrekende gegevens in onvoldoende mate heeft overgelegd, verklaren zij de aanvrager binnen veertien dagen na de dag waarop hij die gegevens heeft overgelegd niet-ontvankelijk.

5. Ingeval toepassing is gegeven aan het tweede lid en de aanvrager naar het oordeel van burgemeester en wethouders de in het tweede lid bedoelde ontbrekende gegevens heeft overgelegd is de aanvrager ontvankelijk in zijn aanvraag en gaat de in artikel 16, derde lid, of artikel 17, derde lid, bedoelde termijn in op de dag, volgend op de dag waarop de aanvrager die gegevens heeft overgelegd.

6. Indien geen toepassing is gegeven aan het tweede lid is de aanvrager ontvankelijk in zijn aanvraag.

7. Indien geen toepassing is gegeven aan het vierde lid, is de aanvrager ontvankelijk in zijn aanvraag en gaat de in artikel 16, derde lid, of artikel 17, derde lid, bedoelde termijn in op de dag, volgend op de dag waarop de aanvrager de in het tweede lid bedoelde ontbrekende gegevens heeft overgelegd.

8. Indien de aanvrager ontvankelijk is in zijn aanvraag, leggen burgemeester en wethouders de aanvraag op de secretarie voor een ieder ter inzage. Indien in de aanvraag gegevens voorkomen of uit de aanvraag kunnen worden afgeleid, waarvan de geheimhouding met het oog op de bescherming van bedrijfsgeheimen gerechtvaardigd is, besluiten burgemeester en wethouders op een daartoe strekkend schriftelijk verzoek van de aanvrager dat die gegevens niet ter inzage worden gelegd. De burgemeester maakt de terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend en doet daarbij mededeling van de mogelijkheid om binnen een

termijn van veertien dagen bezwaren in te dienen bij burgemeester en wethouders. Indien artikel 17, eerste lid, van toepassing is zenden burgemeester en wethouders tijdig ingediende bezwaren onmiddellijk door aan Onze minister.

Artikel 13

1. In afwijking van het bepaalde in artikel 12, eerste lid, wordt een aanvraag om vergunning die betrekking heeft op een monument als bedoeld in artikel 7, eerste lid, ingediend bij Onze minister. Daarbij worden de door Onze minister verlangde gegevens overgelegd.
2. Artikel 12, tweede tot en met zevende lid, is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 14

1. Burgemeester en wethouders beslissen omtrent de aanvraag, bedoeld in artikel 12, eerste lid, tenzij het betreft:
 - a. een archeologisch monument;
 - b. een monument dat in gebruik is bij Onze Minister van Defensie en tevens een militaire bestemming heeft.
2. In de gevallen waarin burgemeester en wethouders niet beslissen, beslist Onze minister.

Artikel 15

1. De gemeenteraad stelt een verordening vast waarin tenminste de inschakeling wordt geregeld van een commissie op het gebied van de monumentenzorg, die burgemeester en wethouders adviseert over aanvragen om vergunning als bedoeld in artikel 11.
2. De vastgestelde verordening, bedoeld in het eerste lid, wordt onverwijld ter kennis gebracht van Onze minister. Zij treedt twee maanden nadat zij ter kennis is gebracht van Onze minister in werking, tenzij Onze minister vóór die datum de verordening tot schorsing heeft voorgedragen.
3. Op wijziging en intrekking van de verordening is het bepaalde in het eerste en tweede lid van overeenkomstige toepassing.

Artikel 16

1. In de gevallen dat burgemeester en wethouders over de aanvraag om vergunning beslissen, zenden zij onmiddellijk afschrift van de aanvraag aan de directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en, indien het beschermde monument ligt buiten de bebouwde kom als bedoeld in artikel 8 van de Wegenverkeerswet, aan gedeputeerde staten.
2. Onze minister en gedeputeerde staten adviseren schriftelijk over de aanvraag binnen drie maanden na de datum van verzending van het afschrift.

3. Burgemeester en wethouders beslissen binnen drie maanden na de datum van ontvangst van het laatste van de adviezen, bedoeld in het tweede lid, doch in ieder geval binnen zes maanden na de datum van indiening van de aanvraag.

4. Burgemeester en wethouders delen hun beslissing binnen de in het derde lid bedoelde termijn schriftelijk aan de aanvrager mede. Indien daartoe, naar hun oordeel, gegronde redenen bestaan, kunnen burgemeester en wethouders de termijn met ten hoogste zes maanden verlengen mits zij de aanvrager daarvan kennisgeven binnen de in het derde lid bedoelde termijn.

5. Indien burgemeester en wethouders niet voldoen aan het derde of vierde lid, wordt de vergunning geacht te zijn verleend.

6. Verlening van de vergunning ingevolge het vijfde lid wordt aangemerkt als een beschikking als bedoeld in artikel 2, eerste lid, van de Wet administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen (Stb. 1975, 284).

7. Burgemeester en wethouders zenden onmiddellijk afschrift van hun besluit aan Onze minister, aan gedeputeerde staten en aan degenen die bezwaren kenbaar hebben gemaakt.

8. Een vergunning blijft buiten werking gedurende 30 dagen na de datum waarop zij is verleend dan wel van rechtswege is verleend. Indien gedurende die termijn beroep is ingesteld op grond van de Wet administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen, blijft de vergunning buiten werking totdat op dat beroep is beslist, tenzij met toepassing van artikel 107 van de Wet op de Raad van State (Stb. 1986, 670) op een desbetreffend verzoek beslist wordt de schorsing op te heffen. Indien een zodanig beroep is ingesteld, geeft de Voorzitter van de Afdeling rechtspraak van de Raad van State daarvan onmiddellijk kennis aan de vergunninghouder alsmede aan het bevoegd gezag.

Artikel 17

1. In de gevallen dat Onze minister over de aanvraag om vergunning beslist, zenden burgemeester en wethouders de aanvraag onmiddellijk na ontvangst aan hem door. Zij zenden gelijktijdig afschrift aan gedeputeerde staten en stellen de aanvrager schriftelijk in kennis van de datum van doorzending.

2. Burgemeester en wethouders en, indien het beschermde monument ligt buiten de bebouwde kom als bedoeld in artikel 8 van de Wegenverkeerswet, gedeputeerde staten adviseren aan Onze minister over de aanvraag binnen drie maanden na de datum van doorzending.

3. Onze minister beslist binnen drie maanden na de datum van ontvangst van het laatste van de adviezen, bedoeld in het tweede lid, doch in ieder geval binnen zes maanden na de indiening van de aanvraag.

4. Artikel 16, vierde en vijfde lid, is van overeenkomstige toepassing. Artikel 16, zesde en achtste lid, is van toepassing.

5. Onze minister zendt onmiddellijk afschrift van zijn besluit aan

burgemeester en wethouders, aan gedeputeerde staten en aan degenen die bezwaren kenbaar hebben gemaakt.

Artikel 18

Burgemeester en wethouders dan wel Onze minister nemen met betrekking tot een kerkelijk monument geen beslissing ingevolge artikel 16 of 17 dan in overeenstemming met de eigenaar, voorzover het betreft een beslissing waarbij wezenlijke belangen van de godsdienstoefening in dat monument in het geding zijn.

Artikel 19

1. Burgemeester en wethouders dan wel Onze minister kunnen aan een vergunning voorschriften verbinden in het belang van de monumentenzorg.
2. De vergunning kan voor een bepaalde tijd worden verleend.

Artikel 20

1. Burgemeester en wethouders en, voor zover het betreft de monumenten die niet gelegen zijn binnen het grondgebied van enige gemeente, Onze minister houden een openbaar register aan, waarin aantekening wordt gehouden van:

- a. ingevolge artikel 16, derde lid, of artikel 17, derde lid, verleende vergunningen;
 - b. vergunningen die ingevolge artikel 16, vijfde lid, of artikel 17, vierde lid, worden geacht te zijn verleend.
2. In het in het eerste lid bedoelde register worden voorts aangetekend:
- a. de datum van de vergunning;
 - b. het nummer van de vergunning;
 - c. de plaats van het monument waarop de vergunning betrekking heeft, alsmede van de van belang zijnde kadastrale gegevens daarvan;
 - d. de aard van de werkzaamheden.

3. Aantekening als bedoeld in het tweede lid vindt plaats binnen een week na de dag waarop:

- a. een vergunning als bedoeld in het eerste lid, onder a, is verleend;
- b. een vergunning als bedoeld in het eerste lid, onder b, wordt geacht te zijn verleend.

Artikel 21

1. De vergunning kan door degene die haar heeft verleend worden ingetrokken indien:
- a. blijkt dat de vergunning ten gevolge van een onjuiste of onvolledige opgave is verleend;
 - b. blijkt dat de vergunninghouder de voorschriften, bedoeld in artikel

19, eerste lid, niet naleeft;

c. de omstandigheden aan de kant van de vergunninghouder zich zodanig hebben gewijzigd, dat het belang van het monument zwaarder dient te wegen.

2. De vergunninghouder wordt van het voornemen tot intrekking in kennis gesteld en in de gelegenheid gesteld te worden gehoord. Het besluit tot intrekking wordt met redenen omkleed en in afschrift gezonden aan Onze minister dan wel burgemeester en wethouders en aan gedeputeerde staten.

§ 3. Schadevergoeding in verband met de beslissing op de vergunningaanvraag

Artikel 22

1. Voorzover blijkt dat de aanvrager van een vergunning als bedoeld in artikel 11 ten gevolge van de weigering daarvan of ten gevolge van de aan de vergunning verbonden voorschriften schade lijdt, welke redelijkerwijze niet of niet geheel te zijnen laste behoort te blijven, kent, behoudens het bepaalde in het tweede lid, Onze minister, de schadebeoordelingscommissie gehoord, hem op zijn verzoek een naar billijkheid te bepalen schadevergoeding toe.

2. Ingeval de beslissing over de vergunningaanvraag is genomen door burgemeester en wethouders in afwijking van het advies van Onze minister, besluit de gemeenteraad, de schadebeoordelingscommissie gehoord, omtrent de schadevergoeding, bedoeld in het eerste lid, ten laste van de gemeente. De artikelen 23 tot en met 29, tweede lid, eerste volzin, zijn van overeenkomstige toepassing, met dien verstande dat de gemeenteraad in de plaats treedt van Onze minister. Artikel 7, tweede lid, van de Wet administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen blijft in dit geval buiten toepassing.

Artikel 23

1. Onze minister stelt met het oog op de advisering over één of meer verzoeken om schadevergoeding een schadebeoordelingscommissie in.
2. De schadebeoordelingscommissie bestaat uit een of meer leden.
3. Een lid van de schadebeoordelingscommissie mag niet de betrekking bekleden van ambtenaar in dienst van het ministerie of van een dienst, bedrijf of instelling, werkzaam onder verantwoordelijkheid van Onze minister.
4. Met ambtenaar, bedoeld in het derde lid, worden voor de toepassing van dit hoofdstuk, gelijkgesteld zij die op arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht werkzaam zijn.

Artikel 24

1. Onze minister zendt binnen veertien dagen na de dag waarop het verzoek om schadevergoeding is ingediend, het verzoekschrift aan de schadebeoordelingscommissie, vergezeld van alle op de zaak betrekking hebbende stukken.

2. Onze minister verleent aan de schadebeoordelingscommissie de gevraagde medewerking.

Artikel 25

1. De schadebeoordelingscommissie stelt de verzoeker of zijn gemachtigde in de gelegenheid zijn verzoek om schadevergoeding in een openbare vergadering tegenover haar nader toe te lichten.

2. De schadebeoordelingscommissie kan ambtenaren in dienst van het ministerie of van een dienst, bedrijf of instelling, werkzaam onder verantwoordelijkheid van Onze minister oproepen om in de openbare vergadering te verschijnen tot het geven van inlichtingen.

3. Indien de schadebeoordelingscommissie een plaatsopneming wil houden, deelt zij het tijdstip van de plaatsopneming vooraf mede aan de verzoeker en aan Onze minister.

Artikel 26

De schadebeoordelingscommissie brengt binnen drie maanden na de dag waarop het verzoek om schadevergoeding is ingediend, advies uit aan Onze minister. Zij zendt gelijktijdig een exemplaar daarvan aan de verzoeker.

Artikel 27

1. Onze minister stelt de verzoeker in de gelegenheid schriftelijk, of mondeling in tegenwoordigheid van de schadebeoordelingscommissie, zijn opvatting omtrent het advies kenbaar te maken.

2. De schadebeoordelingscommissie verstrekt Onze minister desgevraagd nadere toelichting op het advies en geeft desgevraagd haar mening omtrent de opvatting daarover van de verzoeker.

Artikel 28

De kosten van de schadebeoordelingscommissie worden de verzoeker niet in rekening gebracht.

Artikel 29

1. Onze minister beslist binnen twee maanden na ontvangst van het advies van de schadebeoordelingscommissie. Indien de beslissing afwijkt

van het advies van de schadebeoordelingscommissie, wordt deze met redenen omkleed.

2. Tegen de beslissing, bedoeld in het eerste lid, staan geen andere administratiefrechtelijke voorzieningen open dan die ingevolge de Wet administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen. De artikelen 11 en 12 van die wet blijven buiten toepassing.

§ 4. Dwangmiddelen

Artikel 30

1. Onze minister kan, voorzover hij vergunningverlenend gezag is, zo nodig met behulp van de sterke arm doen beletten dat wordt gehandeld in strijd met een verbod als bedoeld in artikel 11 of met een voorschrift als bedoeld in artikel 19.

2. Spoedeisende gevallen uitgezonderd geschiedt dit niet dan nadat de overtreder schriftelijk is gewaarschuwd.

Artikel 31

1. Onze minister kan, voorzover hij vergunningverlenend gezag is, op kosten van degene die handelt in strijd met een verbod als bedoeld in artikel 11 of met een voorschrift als bedoeld in artikel 19 het beschermde monument voor zover mogelijk doen terugbrengen in zijn vroegere toestand.

2. Een beslissing tot toepassing van het eerste lid wordt schriftelijk aan de overtreder bekend gemaakt.

3. Spoedeisende gevallen uitgezonderd wordt geen toepassing gegeven aan het eerste lid dan nadat de beslissing, bedoeld in het tweede lid, onherroepelijk is geworden.

Artikel 32

De gerechtigden tot een beschermd monument zijn verplicht de uitvoering van de werken waartoe Onze minister ingevolge het bepaalde in artikel 30 of 31 opdracht heeft gegeven, te gedogen. De uitvoering van de werken wordt zo nodig mogelijk gemaakt met behulp van de sterke arm.

Artikel 33

1. Onze minister kan bij dwangbevel de ingevolge artikel 31 verschuldigde kosten invorderen.

2. Het dwangbevel wordt op kosten van de schuldenaar bij deurwaardersexploit betekend en ten uitvoer gelegd op de wijze, bij het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering ten aanzien van vonnissen en authentieke akten voorgeschreven.

3. Binnen dertig dagen na de betekening staat verzet tegen het dwangbevel open door dagvaarding van de Staat. Het verzet schorst de tenuitvoerlegging.

HOOFDSTUK III. SUBSIDIE

Artikel 34

1. Onze minister kan uit 's Rijks kas een uitkering verstrekken ten behoeve van het herstel en de instandhouding van beschermde monumenten.

2. Bij algemene maatregel van bestuur worden regels gesteld met betrekking tot het aanvragen, toekennen en verantwoorden van uitkeringen als bedoeld in het eerste lid, alsmede met betrekking tot de wijze waarop het provinciaal bestuur en het gemeentebestuur daarbij worden betrokken.

3. De uitkering bestaat uit hetzij een vast bedrag per jaar hetzij een percentage van de door Onze minister vast te stellen kosten.

4. Een algemene maatregel van bestuur als bedoeld in het tweede lid treedt niet eerder in werking dan twee maanden na de dagtekening van het Staatsblad, waarin hij is geplaatst. Van de plaatsing wordt onverwijld mededeling gedaan aan de beide Kamers der Staten-Generaal.

HOOFDSTUK IV. BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

Artikel 35

1. Gehoord de gemeenteraad, gedeputeerde staten, de Rijksplanologische Commissie en de Monumentenraad, kunnen Onze minister en Onze Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer stads- en dorpsgezichten aanwijzen als beschermd stads- of dorpsgezicht en kunnen zij zodanige aanwijzingen intrekken.

2. Onze minister zendt het voorstel tot aanwijzing of intrekking gelijktijdig aan de gemeenteraad, gedeputeerde staten, de Rijksplanologische Commissie en de Monumentenraad. De gemeenteraad brengt advies uit via gedeputeerde staten binnen 6 maanden, gedeputeerde staten binnen 9 maanden, de Rijksplanologische Commissie en de Monumentenraad binnen 12 maanden na verzending van het voorstel.

3. Onze minister en Onze Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer beslissen over aanwijzing of intrekking binnen zestien maanden na verzending van het voorstel.

4. Van aanwijzing en intrekking doet Onze minister mededeling in de Nederlandse Staatscourant en geeft hij kennis aan de gemeenteraad, gedeputeerde staten, de Rijksplanologische Commissie en de Monumen-

tenraad. Tevens maakt hij de aanwijzing of intrekking bekend in de daarvoor in aanmerking komende dag- of nieuwsbladen.

Artikel 36

1. De gemeenteraad stelt ter bescherming van een beschermd stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan vast als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening (Stb. 19B5, 626). Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stads- en dorpsgezicht kan hiertoe een termijn worden gesteld.

2. Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht wordt bepaald of en in hoeverre geldende bestemmingsplannen als beschermend plan in de zin van het vorige lid kunnen worden aangemerkt.

Artikel 37

1. In beschermd stads- of dorpsgezichten is het verboden een bouwwerk geheel of gedeeltelijk af te breken zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders (sloopvergunning).

2. Geen sloopvergunning is vereist voor het afbreken ingevolge een aanschrijving van burgemeester en wethouders.

3. De artikelen 21 tot en met 23 van de Wet op de stads- en dorpsvernieuwing (Stb. 19B4, 406) zijn van toepassing.

Artikel 38

De gemeenteraad kan van de beslissing genomen krachtens artikel 35, binnen twee maanden na de datum van publicatie van de aanwijzing of intrekking in de Nederlandse Staatscourant bij de Kroon in beroep komen.

HOOFDSTUK V. OPGRAVINGEN EN VONDSTEN

Artikel 39

1. Het is verboden opgravingen te doen zonder schriftelijke vergunning van Onze minister.

2. De vergunning kan worden verleend aan een rijksdienst, een instelling voor wetenschappelijk onderwijs of een gemeente.

3. De vergunning wordt geweigerd indien:

a. er grond is om aan te nemen dat de aanvrager niet bekwaam is tot het doen van opgravingen;

b. redelijkerwijze niet verwacht kan worden dat de aanvrager in staat is tot het doen van opgravingen;

c. de aanvrager een gemeente is die niet beschikt over een depôt voor bodemvondsten als bedoeld in artikel 44.

4. Onze minister kan aan een vergunning voorschriften verbinden.

5. De vergunning wordt voor een bepaalde opgraving of voor een bepaald gebied en voor een bepaalde tijd of tot wederopzegging verleend.

6. Onze minister kan de vergunning intrekken wanneer de vergunninghouder op ondeskundige wijze opgravingen verricht, de aan de vergunning verbonden voorschriften niet nakomt of anderszins misbruik maakt van de vergunning.

Artikel 40

1. Een aanvraag om een vergunning als bedoeld in artikel 39 moet schriftelijk bij Onze minister worden ingediend.

2. Onze minister beslist, de Monumentenraad gehoord, binnen zes maanden na de datum van ontvangst van de aanvraag. De termijn kan eenmaal worden verlengd met ten hoogste drie maanden.

Artikel 41

Van de aanvang en van het einde van een opgraving doet de vergunninghouder mededeling aan de directeur van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Artikel 42

Onze minister kan bepalen dat een rechthebbende op een terrein moet dulden dat een overheid of instelling als bedoeld in artikel 39, tweede lid, in het belang van archeologisch onderzoek dat terrein betreedt, daarop metingen verricht dan wel daarin opgravingen doet. Voor zover een rechthebbende hierdoor schade lijdt, wordt hem deze door de Staat vergoed. Rechtsvorderingen tot vergoeding van deze schade staan ter kennisneming van de rechtbank binnen welker rechtsgebied het terrein of het grootste gedeelte daarvan gelegen is.

Artikel 43

1. Roerende monumenten die gevonden zijn bij het doen van opgravingen en waarop niemand zijn recht van eigendom kan bewijzen, zijn eigendom van de Staat.

2. In afwijking van het bepaalde in het eerste lid zijn roerende monumenten die gevonden zijn bij het doen van wettige opgravingen door een gemeente en waarop niemand zijn recht van eigendom kan bewijzen, eigendom van die gemeente.

3. De eigenaar van de grond waarin de roerende monumenten zijn opgegraven, ontvangt van de eigenaar van die roerende monumenten een vergoeding ten bedrage van de helft van de waarde van die monumenten.

4. Rechtsvorderingen ter zake van de vergoeding staan ter kennisneming van de in artikel 42 bedoelde rechtbank.

Artikel 44

1. Onze minister kan, indien wordt voldaan aan de eisen die hij noodzakelijk acht voor het op verantwoorde wijze onderbrengen van roerende monumenten, een gebouw of een gedeelte van een gebouw aanmerken als depôt voor bodemvondsten.

2. Onze minister kan een beslissing als bedoeld in het eerste lid intrekken.

Artikel 45

1. Onze minister wijst, de Monumentenraad gehoord, bij het doen van een opgraving gevonden roerende monumenten die eigendom zijn van de Staat toe aan depôts voor bodemvondsten. Met ingang van het moment van de overdracht aan een depôt voor bodemvondsten berust de eigendom bij de eigenaar van dat depôt.

2. Aan de toewijzing als bedoeld in het eerste lid kunnen voorschriften worden verbonden in het belang van de monumentenzorg.

Artikel 46

Desgevraagd krijgt de opgraver toegang tot roerende monumenten die zijn gevonden bij een opgraving waartoe hij op grond van de bepalingen van deze wet bevoegd was of worden deze hem voor wetenschappelijk onderzoek tijdelijk ter beschikking gesteld.

Artikel 47

1. Hij die anders dan bij het doen van opgravingen een zaak vindt, waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het een monument is, is verplicht hiervan binnen drie dagen aangifte te doen.

2. De aangifte dient te geschieden bij de burgemeester van de gemeente waar de vondst is gedaan of, wanneer de vondst werd gedaan buiten het grondgebied van enige gemeente, bij Onze minister.

3. De burgemeester geeft van deze aangifte onverwijld kennis aan de directeur van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Artikel 48

De gerechtigden tot een roerend monument als bedoeld in artikel 47 zijn gehouden het monument gedurende zes maanden, te rekenen van de dag van de in het vorige artikel bedoelde aangifte ter beschikking te houden of te stellen voor wetenschappelijk onderzoek.

Artikel 49

1. Onze minister kan, de Monumentenraad gehoord, ten behoeve van een in te stellen wetenschappelijk onderzoek voorschriften geven met betrekking tot de uitvoering van werken waarbij een zaak als bedoeld in artikel 47 is gevonden, dan wel gelasten dat die werken voor bepaalde of onbepaalde tijd geheel of gedeeltelijk worden stilgelegd.

2. Schade, veroorzaakt door een maatregel als bedoeld in het eerste lid, wordt door de Staat vergoed. Rechtsvorderingen tot vergoeding van deze schade staan ter kennisneming van de rechtbank binnen welke rechtsgebied de vondst is gedaan.

HOOFDSTUK VI. DE MONUMENTENRAAD

Artikel 50

1. Er is een Monumentenraad, die aan Onze minister desgevraagd of uit eigen beweging advies uitbrengt over zaken welke op monumenten of stads- en dorpsgezichten betrekking hebben.

2. Hij verricht voorts de werkzaamheden hem bij wet, bij koninklijk besluit of door Onze minister opgedragen.

Artikel 51

1. De Monumentenraad bestaat uit ten minste twintig en ten hoogste veertig leden.

2. De voorzitter en de overige leden worden bij koninklijk besluit benoemd en ontslagen op voordracht van Onze minister.

3. De leden van de Monumentenraad worden benoemd voor een bij koninklijk besluit te bepalen periode; het lidmaatschap eindigt bij het bereiken van de zeventigjarige leeftijd.

4. De Monumentenraad wijst uit zijn midden een plaatsvervangend voorzitter aan.

Artikel 52

De Monumentenraad bestaat uit vijf afdelingen, te weten:

- Afdeling I. de Rijkscommissie voor het oudheidkundig bodemonderzoek;
- Afdeling II. de Rijkscommissie voor de monumentenzorg;
- Afdeling III. de Rijkscommissie voor de musea;
- Afdeling IV. de Rijkscommissie voor de monumentenbeschrijving;
- Afdeling V. de Rijkscommissie voor de bescherming van monumenten tegen rampen en oorlogsgevaaren.

Artikel 53

1. De Monumentenraad heeft een secretariaat.

2. De secretaris van de Monumentenraad wordt benoemd en ontslagen door Onze minister.

Artikel 54

1. De Monumentenraad stelt, onder goedkeuring van Onze minister, regels vast ten aanzien van zijn werkwijze.

2. De Monumentenraad kan commissies instellen, waarin ook niet-leden van de Monumentenraad zitting kunnen hebben.

Artikel 55

1. Aan de leden van de Monumentenraad en de commissies daarvan kan door Onze minister een vacatiegeld worden toegekend.

2. Aan de leden van de Monumentenraad en de commissies daarvan worden reis- en verblijfkosten vergoed overeenkomstig hetgeen te dien aanzien is bepaald voor burgerlijke rijksambtenaren.

HOOFDSTUK VII. STRAFBEPALINGEN

Artikel 56

1. Hij die opzettelijk handelt in strijd met artikel 11, met artikel 37, eerste lid, of met een maatregel getroffen op grond van artikel 49, eerste lid, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vijfde categorie.

2. Hij die opzettelijk handelt in strijd met een der artikelen 39, eerste lid, en 47, eerste lid, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vijfde categorie.

3. De feiten zijn misdrijven.

Artikel 57

1. Hij die handelt in strijd met artikel 11, met artikel 37, eerste lid, of met een maatregel getroffen op grond van artikel 49, eerste lid, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste zes maanden of geldboete van de vijfde categorie.

2. Hij die handelt in strijd met een der artikelen 39, eerste lid, en 47, eerste lid, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste zes maanden of geldboete van de vijfde categorie.

3. De feiten zijn overtredingen.

Artikel 58

1. Onze minister onderscheidenlijk burgemeester en wethouders kunnen personen aanwijzen, die belast zijn met het toezicht op de naleving van het bij of krachtens deze wet bepaalde.

2. Met de opsporing van de strafbare feiten als bedoeld in de artikelen 56 en 57 zijn, behalve de in artikel 141 van het Wetboek van Strafvordering aangewezen personen, belast de door Onze minister dan wel burgemeester en wethouders als zodanig, in overeenstemming met Onze Minister van Justitie aangewezen ambtenaren, belast met het in het eerste lid bedoelde toezicht.

3. De in het eerste en tweede lid bedoelde ambtenaren hebben te allen tijde toegang tot alle beschermde monumenten, voorzover dat redelijkerwijs voor de vervulling van hun taak nodig is. Zonodig verschaffen zij zich toegang met behulp van de sterke arm. Zij zijn bevoegd zich te doen vergezellen van personen, door Onze minister belast met de uitvoering van de werken waartoe hij ingevolge het bepaalde in artikel 31 opdracht heeft gegeven.

4. Voor het binnentreden in een woning zonder toestemming van de bewoner is een schriftelijke machtiging van de officier van justitie vereist.

5. Degene die zonder de toestemming van de bewoner in een woning is binnengetreten, maakt op zijn ambtseid of -belofte een schriftelijk verslag op omtrent het binnentreden. Het verslag wordt uiterlijk op de vierde dag na die, waarop in de woning is binnengetreten, toegezonden aan de officier van justitie. Een afschrift van het verslag wordt binnen dezelfde termijn aan de bewoner bitgereikt of toegezonden.

HOOFDSTUK VIII. OVERGANGS- EN SLOTBEPALINGEN

Artikel 59

1. Zolang een gemeentelijke verordening als bedoeld in artikel 15 niet van kracht is, beslist Onze minister omtrent aanvragen om vergunning als bedoeld in artikel 11.

2. Op de beslissing omtrent de aanvraag zijn de artikelen 17 tot en met 21 van toepassing.

Artikel 60

De Monumentenwet (Stb. 1961, 200) wordt ingetrokken.

Artikel 61

1. Beslissingen die op grond van de artikelen 9, 14, 17, 20, 22 tweede lid, 23, eerste lid, 25, eerste lid, dan wel 31, eerste lid, van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) zijn genomen, gelden als beslissingen

als bedoeld in onderscheidenlijk de artikelen 3, vierde lid, 11, 30 of 31, 35, 39, eerste lid, 42, 49 danwel 58, eerste lid, van deze wet.

2. Indien tegen de beslissingen die op grond van de in het eerste lid genoemde artikelen van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) zijn genomen nog beroep kan worden ingesteld dan wel beroep is ingesteld, wordt dat beroep afgehandeld met inachtneming van de artikelen 26 en 27 van die wet.

Artikel 62

1. Kennisgevingen die op grond van artikel 8 van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) zijn verzonden, worden afgehandeld met inachtneming van de artikelen 8 en 9 van die wet.

2. Verzoeken om vergunning als bedoeld in artikel 14 van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) die zijn ingediend vóór de inwerkingtreding van deze wet worden afgehandeld met inachtneming van artikel 15 van die wet.

Artikel 63

1. Het register, de overschrijving en de melding, bedoeld in artikel 10 van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200), gelden onderscheidenlijk als register, overschrijving en melding als bedoeld in artikel 6 van deze wet.

2. Een dwangbevel tot invordering van ingevolge de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) verschuldigde kosten als bedoeld in artikel 19 van die wet geldt als dwangbevel tot invordering van ingevolge deze wet verschuldigde kosten als bedoeld in artikel 33.

Artikel 64

Beslissingen die op grond van artikel 23, tweede lid, van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) zijn genomen behouden hun geldigheid na de intrekking van die wet. Artikel 61, tweede lid, van deze wet is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 65

1. De Monumentenraad, bedoeld in artikel 3, eerste lid, alsmede de vijf afdelingen, bedoeld in artikel 5, eerste lid, van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) gelden als onderscheidenlijk de Monumentenraad, bedoeld in artikel 50, eerste lid, en de vijf afdelingen, bedoeld in artikel 52 van deze wet.

2. De benoemingen die op grond van artikel 4 van de Monumentenwet hebben plaatsgevonden gelden als benoemingen als bedoeld in artikel 51 van deze wet.

3. Voorschriften die op grond van artikel 6 van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200) zijn gegeven, gelden als regels als bedoeld in artikel 54, eerste lid, van deze wet.

Artikel 66

De Wet tot behoud van cultuurbezit (Stb. 1984, 49) wordt gewijzigd als volgt:

Artikel 1, onderdeel d, wordt vervangen door:

d. de Commissie: de Rijkscommissie voor de musea, bedoeld in artikel 52 van de Monumentenwet 1988 (Stb. 638).

Artikel 67

De Wet op de Ruimtelijke Ordening (Stb. 1985, 626) wordt gewijzigd als volgt:

A

Artikel 28, tweede lid, tweede volzin komt te luiden:

Alvorens te beslissen horen zij de provinciale planologische commissie.

B

Artikel 28, vijfde lid, tweede volzin vervalt.

C

Artikel 37, achtste lid, vervalt.

D

Artikel 40, tweede lid, onder b, komt te luiden:

b. Gedeputeerde Staten, alvorens te besluiten, de provinciale planologische commissie horen;

E

Artikel 46, zesde lid, komt te luiden:

6. De aanhouding, bedoeld in het vijfde lid, duurt totdat omtrent goedkeuring van een ter voldoening aan artikel 36 van de Monumentenwet 1988 (Stb. 638) vast te stellen of te herzien bestemmingsplan onherroepelijk is beslist.

Artikel 68

De Woningwet (Stb. 1964, 222)¹ wordt gewijzigd als volgt:

Artikel 50, zesde lid, komt te luiden:

6. De aanhouding, bedoeld in het vijfde lid, duurt totdat omtrent goedkeuring van een ter voldoening aan artikel 36 van de Monumentenwet 1988 (Stb. 638) vast te stellen of te herzien bestemmingsplan onherroepelijk is beslist.

Artikel 69

In bijlage 2 bij de Wet van 22 december 1983, houdende regels inzake de financiële gevolgen voor provincies en gemeenten van rijksbeleid en inzake de uitkeringen uit 's Rijks kas aan provincies en gemeenten (Stb. 649), worden de onderdelen 13 tot en met 18, alsmede de derde voetnoot geschrapt.

Artikel 70

De Wet op de inkomstenbelasting 1964 (Stb. 519)² wordt gewijzigd als volgt:

In artikel 42a, zevende lid, tweede volzin, wordt «artikel 10 van de Monumentenwet (Stb. 1961, 200)» vervangen door artikel 6 van de Monumentenwet 1988 (Stb. 638).

Artikel 71

De Wet op belastingen van rechtsverkeer (Stb. 1970, 611)¹ wordt gewijzigd als volgt:

In artikel 15, eerste lid, onderdeel p, wordt «Monumentenwet (Stb. 1961, 200)» vervangen door: Monumentenwet 1988 (Stb. 638).

Artikel 72

Deze wet treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip.

Artikel 73

Deze wet kan worden aangehaald als Monumentenwet met vermelding van het jaartal van het Staatsblad waarin zij zal worden geplaatst.

Lasten en bevelen dat deze in het Staatsblad zal worden geplaatst, en dat alle ministeries, autoriteiten, colleges en ambtenaren wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden

Gegeven te 's-Gravenhage, 23 december 1988

Beatrix

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,
L. C. Brinkman

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,
E. H. T. M. Nijpels

Uitgegeven de *dertigste* december 1988

De Minister van Justitie,
F. Korthals Altes

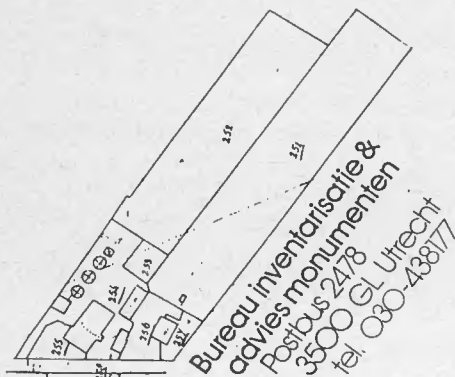
¹ Laatsteij gewijzigd bij de wet van 16 juni 1988, Stb. 305

² Laatsteij gewijzigd bij de wet van 21 december 1988, Stb. 622

Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal
Kamerstukken II 1986/87, 1987/88 nr. 19 881
Hand II 1987/88, blz. 3524-3568, 3824, 3859

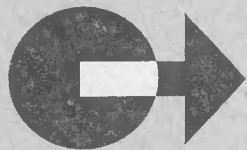
Kamerstukken I 1987/88, 19 881 (nr. 209);
1988/89, 19 881 (nr. 29, 29a, 29b, 29c, 29d)

Hand I 1988/89, zie vergadering dd. 21 december 1988

Het Bureau Inventarisatie & Advies Monumenten (B.I.A.M.) is in 1987 opgericht als een facilitair bureau ten behoeve van overheden en particulieren. Het bureau heeft een multidisciplinaire samenstelling en is actief op het gehele terrein van de monumentenzorg. Het B.I.A.M. kan u op een deskundige manier helpen bij o.a.:

- * de beschrijving en documentatie van historische bebouwing
- * de selectie t.b.v. monumentenlijsten
- * het opstellen van meerjarenprogramma's
- * het samenstellen van beleidsnota's
- * bouwhistorisch onderzoek t.b.v. restauraties
- * participatie in monumentencommissies
- * publieksvoorlichting (b.v. Open Monumentendag)
- * publicaties

VAN LIEROP & ZN BV

IMPREGNEERBEDRIJVEN

*Al meer dan 30 jaar
gespecialiseerd in het
bestrijden van:*

*houtworm
huisboktor
zwam en
schimmel*

Goed voor hout en steen!

ALPHEN A/D RIJN
Tel. 01720-33514

LIEMPDE N.BR.
Tel. 04113-2647/1718

HEERHUGOWAARD
Tel. 02207-41856

lid van de
nederlandse vereniging van

Het Mauritshuis in
's-Gravenhage:
ook door van

Lierop & Zn. BV behandeld!

Aannemingbedrijf

J. KNEPPERS

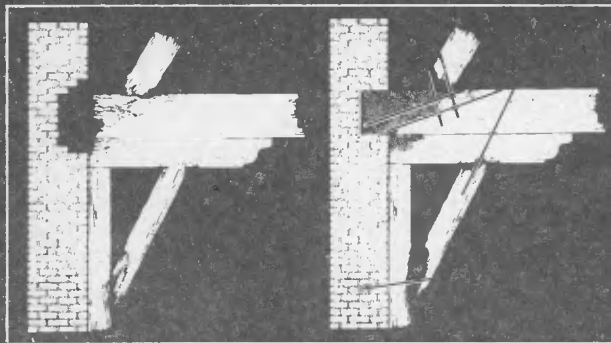
**Zeeburgerpad 49
1019 AB Amsterdam
020-694 03 06**

**restaurantie
onderhoud
verbouw
schilderwerken
nieuwbouw**

**STICHTING
VAKGROEP
RESTAURATIE**

een sterk verhaal van Renofors

Renofors herstelt al ruim vijftien jaren aangetaste en verzwakte houtkonstrukties, zoals balkeinden, muurplaten, spantbenen, blokkelen etc. door middel van een polymeerchemische restauratietechniek met vooraf gemaakte statische berekeningen. Door toepassing van speciaal voor dit doel ontwikkelde epoxyharsen en glasfibers zijn inmiddels in duizenden objecten de dragende en esthetische functies van vele houtkonstrukties herwonnen tegen relatief lage kosten en met optimaal behoud van het oorspronkelijke.

*Voor nadere informatie ligt er een documentatiemap voor u klaar, compleet met een (verkorte) lijst van door Renofors uitgevoerde objecten.

Renofors, gewapend in hout

behoeden om te behouden

Houtworm-, Boktor-, Bonte Knaagkever-, Zwamaantastingen, etc., bedreigen waardevolle houtkonstrukties in vele monumentale gebouwen zoals kerken, kastelen, molens, boerderijen enz.

Conserduc voert sinds 1950 curatieve en preventieve behandelingen uit tegen houtaanvreterende insecten en houtaantastende schimmels met gebruikmaking van de modernste middelen en methoden, door geheel Nederland.

Conserduc is tevens leverancier van een modern pakket houtverduurzamingsmiddelen voor de Bouw en "doe het zelve".

Wilt u het oorspronkelijke behouden en kosten besparen? Vraagt u dan vrijblijvend onze documentatie aan of een kosteloos advies/offerte.

Lid van

CONSERDUC/RENOFORS®

Stationsstraat 41a, 4921 AC MADE - Tel. 01626-86363* - Fax. 01626-86044

Colofon

© **NHM** maart 1992

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

NCM Monumentenjaarboek / Stichting Nationale
Contactcommissie Monumentenbescherming - Amsterdam: NCM
Verschijnt jaarlijks
Jaarboek 1992 - liggend ill.
ISBN 90-71107-25-6
SISO 700.3 UDC 7.025.3 (492) (058)
Trefw.: Monumentenzorg; Nederland; jaarboeken.
Illustratie omslag: Kamerik

